କିଶୋର ନାଟକାବଳୀ

ଅଭିଯାନ

ଅଭିଯାନ

[ପଞ୍ଚଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଓଡ଼ିଶା]

ଦୃଶ୍ୟକାବ୍ୟ

—କାଳୀଚରଣ—

ରଚନା :—
କବିଚନ୍ଦ୍ର
କାଳୀଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ
ନାଟ୍ୟାଚାର୍ଯ୍ୟ

ପ୍ରକାଶକ :
ୟୁନାଇଟେଡ୍ ବୁକ୍ ହାଉସ୍
କଟକ-୨

ଅଭିନବ ସଂସ୍କରଣ, ୧୯୭୪

ମୁଦ୍ରକ :
ଶ୍ରୀ ଜାନକୀନାଥ ହାଲଦାର
ପାୟୋନିଅର ପ୍ରେସ୍
କଟକ-୮

ମୂଲ୍ୟ :
ଚାରି ଟଙ୍କା

କେତେକ ଅଭିମତ

New Orissa—19th July, 1946

Cuttack, Thursday

ORISSA THEATRES

Opening Night of 'ABHIJAN'

The opening of Sri Kalicharan Patnayak's latest historical play 'Abhijan' was held last night in the Orissa Theatres Pendal. Governor of Orissa, Lady Trivedy, the Hon'ble Sri Harekrushna Mahatab, the Hon'ble Sri Nabakrushna Chaudhury, the Hon'ble Nityananda Kanango were present in the distinguished gathering. The subject of the play was the Kanchi expedition of Purusottam Dev and its romantic background. Sri Patnayak's position as the foremost Oriya play writer is undisputed. And the set on the stage exhibited skill in portrating the characters.

◆

[ଦୈନିକ ଆଶା, ତା ୧୧ । ୭ । ୪୭]

ନାଟ୍ୟାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ "ଅଭିଯାନ"

କାଲି ରାତ୍ରି କଟକ ବାଙ୍କାବଜାର ଓଡ଼ିଶା ଥିଏଟର୍ସରେ ନାଟ୍ୟାଚାର୍ଯ୍ୟ କାଳୀଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ରଚିତ "ଅଭିଯାନ"ର ପ୍ରଥମ ଅଭିନୟ ହୋଇଥିଲା । ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବଙ୍କ କାଞ୍ଚି ଅଭିଯାନ, ନନ୍ଦପୁର ଯୁବରାଜଙ୍କ ସମରପଟୁତା, କାଞ୍ଚିରାଜାଙ୍କ ପରାଜୟ, ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କ ପରିଣୟ ସହିତ ରାମଗିରିର ଜୁଡୁମା ପ୍ରପାତ ଦୃଶ୍ୟ ଚମତ୍କାର ଥିଲା । ନାଟକର ଭୂଷା-ପରିପାଟୀ ଓ ଅଭିନୟରେ ମୌଳିକତା ଥିଲା । ଓଡ଼ିଶାର ଲାଟ ଓ ଲାଟପତ୍ନୀ "ଅଭିଯାନ" ଆରମ୍ଭରୁ ଶେଷ ଯାଏ ରଙ୍ଗାଳୟରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ । ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ମହତାବ, ମନ୍ତ୍ରୀ କାନୁନ୍‌ଗୋ, ମନ୍ତ୍ରୀ ଚୌଧୁରୀ, ଶ୍ରୀ ଭାଗୀରଥି ମହାପାତ୍ର, ରାୟବାହାଦୁର ଭିକାରୀଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ ପ୍ରମୁଖ ମାନ୍ୟଗଣ୍ୟ ଭଦ୍ରଲୋକେ 'ଅଭିଯାନ'ର ପ୍ରଥମ ଅଭିନୟ ଦେଖିବାକୁ ନିମନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇଥିଲେ । (ନି: ପ୍ର:)

[ସମାଜ—ତା ୧୮ । ୭ । ୪୭]

ଓଡ଼ିଶା ଥିଏଟର୍ସର 'ଅଭିଯାନ'

ଗତ କାଲି ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଓଡ଼ିଶା ଥିଏଟର୍ସ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ମାନ୍ୟବର ଲାଟ ସାର ଚନ୍ଦୁଲାଲ ତ୍ରିବେଦୀ ଓ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତା ତ୍ରିବେଦୀଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତିରେ ଅଭିଯାନ ନାଟକ ଅଭିନୀତ ହୋଇଥିଲା । ସେଥିରେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ମାନ୍ୟବର ମହତାବ, ଅନ୍ୟତମ ମନ୍ତ୍ରୀ ମାନ୍ୟବର କାନୁନ୍‌ଗୋ, ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତା କାନୁନ୍‌ଗୋ, କେନ୍ଦ୍ର ଆସେମ୍ବ୍ଲି ସଭ୍ୟ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଭଗୀରଥି ମହାପାତ୍ର, ପ୍ରାଦେଶିକ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ସଭାପତି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତା ମାଳତୀ ଚୌଧୁରୀ, ଉତ୍କଳ ଶାଖା ଚରଖା ସଙ୍ଘ ସଂପାଦକ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମନମୋହନ ଚୌଧୁରୀ, ରେଭିନ୍ୟୁ କମିଶନର ମିଃ ମାରୁଡ଼୍, ସପ୍ଲାଇ ଟ୍ରାନ୍‌ସପୋର୍ଟ ସେକ୍ରେଟେରୀ ଲାଲ୍, ପବ୍ଲିସିଟି ଅଫିସର ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ମିଶ୍ର ଓ ଆସୋସିଏଟେଡ୍ ପ୍ରେସ୍, ସମାଜ, ନବ ଓଡ଼ିଶା, ଦୈନିକ ଆଶାର ପ୍ରତିନିଧିମାନଙ୍କ ସମେତ ବହୁ ବିଶିଷ୍ଟ ଭଦ୍ରବ୍ୟକ୍ତି ଓ ଭଦ୍ରମହିଳା ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ ।

ଅଭିନୟ ଭିତରେ 'କାଞ୍ଚି ଦରବାରରେ କଳିଙ୍ଗର ରାଜଦୂତ', 'ରାମଗିରିର ନୈସର୍ଗିକ ଦୃଶ୍ୟ ଭିତରେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ ଓ ମାୟା', 'ଜଙ୍ଗଲି ନୃତ୍ୟ', 'ମାଣିକାକୁ ପାଟଣା ଦାନ' ଏବଂ 'ପହଣ୍ଡି ଯାତ୍ରାରେ ଛେରାପହଁରା କରୁଥିବାବେଳେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଦେବଙ୍କୁ କାଞ୍ଚି ରାଜକେମା ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କର ବରମାଲ୍ୟ ପ୍ରଦାନ' ପ୍ରଭୃତି ଦୃଶ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ସୁନ୍ଦର ହୋଇଥିଲା । ଭାଷା ଏବଂ ଭାବର ପ୍ରତି ଛନ୍ଦେ ଛନ୍ଦେ ଓଡ଼ିଆର ଜାତୀୟତା ଓ ମୌଳିକତା ପୁରିରହିଛି । ମୋଟ ଉପରେ ସବୁ ଦିଗରୁ ଅଭିନୟଟି ଉପଭୋଗର ଉପଯୋଗୀ ହୋଇପାରିଛି ।

◆

[ଦୈନିକ ଆଶା—ତା ୧୯ । ୭ । ୪୭]

ପଦେଅଧେ

ନାଟ୍ୟାଗ୍ରଣୀ କାଳୀଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ ତାଙ୍କ କଟକ ବାଙ୍କାବଜାର ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ସ୍ୱରଚିତ 'ଅଭିଯାନ'ର ଅଭିନୟରେ ମୌଳିକତା ଫୁଟାଇଛନ୍ତି । "ସ୍ୱାଧୀନତା ଦାନର ବସ୍ତୁ ନୁହେଁ—ଦାବୀର ବସ୍ତୁ, ସାଧନାର ବସ୍ତୁ"—ଏପରି ଏକ ବାଣୀ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କ ମୁଖରେ ଦେଇ ନାଟ୍ୟାଗ୍ରଣୀ ଓଡ଼ିଆର ମୁକ୍ତିସଂଗ୍ରାମର ଇତିହାସ ରଚିଛନ୍ତି, ଗ୍ରମଗିରିରେ ଜଳପ୍ରପାତର ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖାଇ 'ଡୁଡୁମା'କୁ ପ୍ରାଚୀନ ଜାତୀୟ ସମ୍ପଦ ରୂପେ ପରିଚିତ କରାଇଛନ୍ତି । 'ଅଭିଯାନ'ର ଭାଷାର ଶୈଳୀ, ବର୍ଣ୍ଣନାର ପରିପାଟୀ, ମନୋହାରିତା ଓ ସଙ୍ଗୀତର ମୂର୍ଚ୍ଛନା ଏକାଧାରରେ ରଚୟିତାଙ୍କୁ କବି, ଗାୟକ, ଅଭିନେତାମାନଙ୍କ ଆଗ୍ରଣୀ ପଦକୁ ଉନ୍ନୀତ କରିଛି । ନାଟ୍ୟାଗ୍ରଣୀ ଶତାୟୁ ହୁଅନ୍ତୁ ଏବଂ ଜାତିକୁ ଆହୁରି 'ଘୃତ' ଯୋଗାଇ ବଳିଷ୍ଠ କରି ସ୍ୱାଧୀନତାର "ଅଭିଯାନ" ଲାଗି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରନ୍ତୁ ।

* * *

ପରିଚୟ

ନାଟ୍ୟାଚାର୍ଯ୍ୟ କବିଚନ୍ଦ୍ର କାଳୀଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ ନିଜ ଗୁଣରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ସର୍ବଜନ ସୁପରିଚିତ । ତାଙ୍କର ନାଟକ ଓ ଅଭିନୟ ଯୋଜନା ସହସ୍ର ମୁଖରେ ପ୍ରଶଂସିତ ଓ ସମସ୍ତଙ୍କଦ୍ୱାରା ଆଦୃତ । ବହୁତଗୁଡ଼ିଏ ନାଟକ ରଚନା କରି ସେ ଓଡ଼ିଶାର ନାଟକ ସମ୍ପଦକୁ ସମୃଦ୍ଧ କରିଅଛନ୍ତି । ସେଥିଲାଗି ଜାତି ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ଋଣୀ ।

କାଳୀବାବୁ ଅଭିଯାନ ନାଟକରେ ଓଡ଼ିଶାର ଇତିହାସରୁ ଏକ ଗୌରବମୟ ଅଧ୍ୟାୟକୁ ରୂପଦାନ କରିଅଛନ୍ତି । ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବଙ୍କର, ତଥା ଉତ୍କଳବାସୀଙ୍କର ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କଠାରେ ଅଚଳା ଭକ୍ତି ଓ କାଞ୍ଚିରାଜାଙ୍କର ଉତ୍କଳ ଠାକୁରରାଜାଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଚ୍ଛଲ୍ୟ, ଉତ୍କଳର କାଞ୍ଚି ନଗର ଆକ୍ରମଣରେ ପ୍ରଥମ ପରାଭବ ଓ ପରବର୍ତ୍ତୀ ବିଜୟ ଅଭିଯାନ ଏହି ନାଟକର ମୂଳ ପିଣ୍ଡ । ଏହି ଉତ୍ତେଜନାମୂଳକ କଥାବସ୍ତୁର ଅନ୍ତସ୍ଥଳରେ କାଞ୍ଚି ରାଜଜେମା ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କର ପୁରୁଷୋତ୍ତମଦେବଙ୍କ ପ୍ରତି ଗଭୀର ପ୍ରୀତି ଫଲ୍‌ଗୁସ୍ରୋତ ପରି ପ୍ରବାହିତ । ଆଦି, ଭକ୍ତି ଓ ବୀରରସର ଆଶ୍ରୟରେ ଲିଖିତ ଏହି ନାଟକଟି ଦ୍ରଷ୍ଟା ଓ ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କର କି ଆଦର ଲାଭ କରିଅଛି ତାହା ଉତ୍କଳବାସୀ ସମସ୍ତେ ଜାଣନ୍ତି ।

ନାଟକ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ସାଫଲ୍ୟମଣ୍ଡିତ ହେବା ଓ ନାଟକର ସାହିତ୍ୟିକ ମର୍ଯ୍ୟାଦା—ଦୁଇଟି ଭିନ୍ନ କଥା । ଦର୍ଶକମାନଙ୍କର କରତାଳି ଲାଭ କରିବା ଲୋଭବଶତଃ ନାଟ୍ୟକାରମାନେ ବହୁସ୍ଥଳରେ ସାହିତ୍ୟିକ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଲଙ୍ଘନ କରିବାର ଦେଖାଯାଏ । କାଳୀବାବୁଙ୍କର ଏହି ଅଭିଯାନ ନାଟକଟିରେ ସେ ଯେ ସାହିତ୍ୟିକ ମର୍ଯ୍ୟାଦାକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣଭାବେ ଅକ୍ଷୁର୍ଣ୍ଣ ରଖିପାରିଛନ୍ତି ତାହା ଏ ନାଟକର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ । ନାଟକର ବିଷୟବସ୍ତୁର ସମାବେଶ ଓ ଘଟନାବଳୀର ପରମ୍ପରା ଏକାଧାରରେ ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ଏବଂ ଚିତ୍ତାକର୍ଷକ ଓ ନାଟକୀୟ ହୋଇ-

ପାରିଛି । ପ୍ରକାଶଭଙ୍ଗୀରେ ନାଟ୍ୟକାର ଯେ ସର୍ବାଙ୍ଗ ଚମତ୍କାରିତା ଲାଭ କରି ପାରିଛନ୍ତି, ଏହା କେବଳ ଦର୍ଶକର ଧାରଣା ନୁହେଁ, ପାଠକର ମତ ମଧ୍ୟ ।

ନାଟକର ଚରିତ୍ରଗୁଡ଼ିକରେ ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ବିଶେଷ ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ଭାବର ବିଚିତ୍ରତା ସ୍ପଷ୍ଟ ଓ ଗମ୍ଭୀର ହୋଇଛି । ସେମାନଙ୍କର କଥୋପକଥନ କେବଳ ସ୍ଫୁର୍ତ୍ତିବନ୍ତ ବାଗାଡ଼ମ୍ବର ନୁହେଁ; ତାହା ହୃଦୟର ତନ୍ତ୍ରୀକୁ ଝଂକୃତ କରେ, ତାହା ପ୍ରାଣକୁ ଦ୍ରବୀଭୂତ କରେ । ଦୃଶ୍ୟ ସମାବେଶ ଓ ସାମାଜିକ ଜୀବନକୁ ବିଭିନ୍ନ ଦିଗରୁ ଚିତ୍ରିବାରେ ନାଟ୍ୟକାରଙ୍କର ଦକ୍ଷତା ଉତ୍ତମରୂପେ ପରିସ୍ଫୁଟ ହୋଇଛି । ବହୁତଗୁଡ଼ିଏ ଗୀତ ସମାବେଶ କରି କାଳୀବାବୁ ନାଟକଟିକୁ ଅଧିକ ମଧୁର ଓ ଭାବମୟ କରିପାରିଛନ୍ତି ।

ଚିହ୍ନା ବ୍ରାହ୍ମଣର ପଇତା ଆବଶ୍ୟକ ନାହିଁ । କାଳୀବାବୁ ଲେଖକ ଓ ନାଟ୍ୟକାର ଭାବରେ ଦେଶରେ ଏପରି ଜନପ୍ରିୟ ଯେ, ମୋର ଦୀର୍ଘ ଭୂମିକା ସେ ଲୋଡ଼ନ୍ତି ନାହିଁ । ତଥାପି ଅନୁରୋଧକ୍ରମେ ମୋତେ ମୁଖବନ୍ଧ ଲେଖିବାକୁ ପଡ଼ୁଛି । 'ଅଭିଯାନ' ଯେ ଓଡ଼ିଶାର ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ନାଟ୍ୟସମ୍ପଦ, ଏକଥା ପାଠକସମାଜକୁ ଅକୁଣ୍ଠିତ ଚିତ୍ତରେ ମୋର ଆସ୍ଥା-ବାଣୀ ।

ସ୍ୱା : ଚିନ୍ତାମଣି ଆଚାର୍ଯ୍ୟ
(ରାୟ ବାହାଦୁର)
ତା ୨୭ । ୧୧ । ୪୭

ଅଭିଯାନ ଓ କେତୋଟି ଚରିତ୍ର

ନାଟକଟିର ବିଷୟବସ୍ତୁ 'କାଞ୍ଚି ଯୁଦ୍ଧ' ଘଟଣାରୂପେ ଆମର ଘରେ ଘରେ ଜଣାଶୁଣା । ଅଭିଯାନ ନାଟକ ଲେଖା ଆଗରୁ ଏହି ବିଷୟବସ୍ତୁକୁ ଭିତ୍ତିକରି ଆହୁରି ତିନିଖଣ୍ଡି ନାଟକ ଲେଖା ସରିଥିଲା । ସେଗୁଡ଼ିକ—କାଞ୍ଚିକାବେରୀ, ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ ଓ ରାଜା ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ନାଟକ । ଫୁଲ ଏକା ଯେ—ଖାଲି ଗୁନ୍ଥା ଢଙ୍ଗ ନିଆରା । ମୁଁ ଯାହାକୁ ଆମ ଜାତିର 'ଅଭିଯାନ' ବୋଲି ନାଆଁ ଦେଇଛି ।

କେତେ ପଢ଼ୁଆ, ପାଠୁଆ ଏହି ନାଟକ ଉପରେ ନାନାପ୍ରକାର ଆଲୋଚନା, ସମାଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି,—ଯାହା ଯେମିତି, ଯାହାର ମନକୁ ପାଇଲା—ସବୁରି ଆଖି, କାନ, ମନ ତ ସମାନ ହେବା ତ ବିଧି-ବିଧାନ ନୁହେଁ ।

ଶ୍ରବ୍ୟ ହେଲେ ବି ନାଟକ ଦୃଶ୍ୟକାବ୍ୟ । ନାଟକ ନିଖୁଣ ଇତିହାସ ନୁହେଁ । ନାଟ୍ୟକାର ଟିକିଏ ସ୍ୱାଧୀନତା ନେଇଥାଏ ନାଟ୍ୟରୂପ ଦେବାକୁ । ଖାଲି ସେମିତି ପଢ଼ିଗଲେ ବି ନାଟକର ପୂରା ମହତ୍ତ୍ୱ ସବୁବେଳେ ବାରି ହୁଏନାହିଁ । ମଞ୍ଚରେ ସଫଳ ପରୀକ୍ଷା-ବିଚାର ଲୋଡ଼ା । ଭାଷା ବା ବଚନିକା ଦେଶ, କାଳ, ପାତ୍ରକୁ ଚାହିଁ ଯୋଗାଡ଼ା ଯାଇଛି କି ନାହିଁ ସେ କଥା ବାରିବା ଦରକାର । ସ୍ଥାନବିଶେଷରେ ଗୋଟିଏ ଚରିତ୍ରର ବିଶେଷତ୍ୱ ଫୁଟାଇବାକୁ ସହାୟକ ଚରିତ୍ର ଖଞ୍ଜି, ନାଟ୍ୟକାର ନାଟକରେ କୁଶଳତା ଫୁଟାଇଥାଏ । ଏହି ସବୁ କଥାର ବିଚାର କରିବେ ସୁଯୋଗ୍ୟ ସମାଲୋଚକ । ଅସଙ୍ଗତ, ଅସଂଯତ, ଅରୁଚିକର, ଅନାକାଙ୍କ୍ଷିତ, ଅସମ୍ଭବ ବା ଅପପ୍ରୟୋଗକୁ ଜଗି ଭାବ ବା ଭାଷା ପ୍ରତି ଲକ୍ଷ୍ୟ ଦେବେ ସେ । ଅଭିନୟ, ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଓ ଉପସ୍ଥାନ ଚାତୁରୀରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଧାଡ଼ି ବିଭିନ୍ନ ଅର୍ଥ ପ୍ରକାଶ କରେ । ସମାଲୋଚକ ଏଠି ହେବେ ଦର୍ଶକ, ଭାବଗ୍ରାହକ, ରସଗ୍ରାହୀ ଏବଂ ନିରପେକ୍ଷ । ମୋ ବିଚାରରେ ଏତିକି ନୋହିଲେ ସମାଲୋଚନା କେବଳ "ନାମକା ବାସ୍ତେ" । କେନ୍ଧ ରୋଷ ନିବନ୍ଧ, ମୋ କଥା ପଦକୁ ଦିବ୍ୟ ଅବଧାନକୁ ଆଣିବାକୁ ଅନୁରୋଧ ।

ମୁଁ ଯେଉଁ କାଳରେ, ଯେଉଁ ସ୍ଥଳରେ, ଯେଉଁ ପରିବେଶ ମଧ୍ୟରେ ଥାଇ 'ଅଭିଯାନ' ଲେଖିଛି ଓ ଦେଉଅଛି, ତହିଁକି ସଦୟ, ସରାଗ ଓ ସସ୍ନେହ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇ ବିଚାରବନ୍ତ, ବିଷୟୀ ସମାଲୋଚକଙ୍କର କଲମ ଗାରକୁ ଅବଶ୍ୟ ସ୍ୱାଗତ କରିବି।

ତଳେ କେତୋଟି ମାତ୍ର ଚରିତ୍ରର ଚିତ୍ର-କାରଣ ଘେନି ମୋ ବିଚାର ଲେଖୁଛି। ଏଇଟା କେବଳ ସୂଚନା ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିନେବାକୁ ହେବ।

କାଞ୍ଚିରାଜା :—ବୀର ନିଶ୍ଚୟ। ନାଟକରେ ତାଙ୍କ ଚରିତ୍ରର ସଂଳାପରୁ ମନେ ହେବ ଯେପରି ସେ ଟିକିଏ ବାଉଳା ପ୍ରକୃତିର। ଏଥିକୁ ବିସ୍ତର :—

—ସେ ହିନ୍ଦୁ। ହିନ୍ଦୁ ଜଗତ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ସ୍ୱୀକାର କରୁଥିବା ପ୍ରତକ୍ଷେ, ସେ ତାଙ୍କର ପଟ୍ଟସେବକଙ୍କୁ ଚଣ୍ଡାଳ ବୋଲି ଘୃଣା ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ। ଏହା ଏକପ୍ରକାର ବାତୁଳତାର ପରିଚାୟକ ମନେହୁଏ। ତେଣୁ ତାଙ୍କ ବିଚାରର ବିଭ୍ରାଟର ସୂଚନା, ତାଙ୍କ କଥା ବା ସଂଳାପ ମଧ୍ୟରେ ଫୁଟାଇବାର ଟିକିଏ ଚେଷ୍ଟା କରିଛି।

ପୁରୁଷୋତ୍ତମ :—ଚିଲିକାକୂଳର ଦୃଶ୍ୟରେ ତାଙ୍କ ମୁଖରେ ଦିଆଯାଇଥିବା ବଚନିକା ଆଜିକାଲିଆ ନାଟକ ରଚନା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ହୁଏତ, ଟିକିଏ ଦୀର୍ଘ ମନେ ହେବ। ମୁଁ ଏହାର ସମାଲୋଚନା ଶୁଣିଛି ଓ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ଏକଥା ଜାଣିଛି। କିନ୍ତୁ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ନିଜେ ପ୍ରଖ୍ୟାତନାମା କବି। କବି-ଭାବୁକ, ଭୋଳା; ସୁଖ ଦୁଃଖ, ସାଧାରଣଙ୍କଠାରୁ, ତାକୁ ବାଧେ ଅଧିକ, ଏ ମୋର ବିଶ୍ୱାସ। ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କ କବିତ୍ୱର ପ୍ରମାଣ ଲାଗି ତାଙ୍କ ରଚନା ବାଢ଼ିବାର ସୁଯୋଗ ନାଟକରେ ନାହିଁ। ତେଣୁ ଏଇମିତି କେତୋଟି ଧାଡ଼ିରେ ମୁଁ ଦେଖାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛି ଯେ, ସେ ପ୍ରେମିକ, ଗ୍ରାହକ, ଭାବୁକ, ଭକ୍ତ ଓ କବିତ୍ୱ ତାଙ୍କର ଜନ୍ମସାଥୀ। ତା'ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ ଫୁଟାଯାଇଛି, ସେ ବୀର, ପ୍ରଜାରଞ୍ଜକ ଓ ଗୁଣଗ୍ରାହକ ମଧ୍ୟ। କେବଳ ଗୋଟିଏ ଦିଗରୁ ବା ଗୋଟିଏ ଦୃଶ୍ୟରୁ ବିଚାରକରି, 'ଦୁର୍ବଳ-ଚରିତ୍ର' ଚିତ୍ର କରାଯାଇଛି ବୋଲି ମନ୍ତବ୍ୟ ବାଢ଼ି ବସିଲେ, ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ବିଜ୍ଞ ସମାଲୋଚକ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିବି କିପରି ?

ଚତୁରିକା :—ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କ ମନର କଥା ଫୁଟାଇବାକୁ ସେ ଏକ ସହାୟକ ଚରିତ୍ର ।

ପଦ୍ମାବତୀ :— ପ୍ରେମିକା, କିନ୍ତୁ ବୀରତ୍ୱର ଉପାସିକା ସେ ।

ମାୟା :—ଚରିତ୍ର ଯୋଗସୂତ୍ର ଏକ । ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଓ ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କ ଚରିତ୍ର ବିକାଶର ସହାୟକରୂପେ ଏ କଳ୍ପନାଚରିତ୍ରର ଅବତାରଣା ।

ବିଜୟଚନ୍ଦ୍ରାକ୍ଷ :—ନନ୍ଦପୁରର ଯୁବରାଜ, କଳ୍ପିତ ନାମ ନୁହେଁ । ଅବଶ୍ୟ କାଳ କଳନାରେ ଟିକିଏ ଊଣା ଅଧିକ ଘଟିବାର ସମ୍ଭାବନା ଯେ ନଥିବ ଏକଥା କହିପାରୁ ନାହିଁ । (Vide History of Nandapur)

ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଚରିତ୍ରର ପରିଚୟ ପ୍ରାୟ ସେହିମାନେ ଦେବେ ।

ମେଘଦୂତ ରଚନା ସମ୍ବନ୍ଧେ :—

କଥିତ ଅଛି, ଏକଦା ନନ୍ଦପୁରର ରାଜଜେମାଙ୍କ ଅନୁରୂପ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଲୁବ୍ଧ ହୋଇ ମହାରାଜ ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ ତାଙ୍କର ପାଣି ଗ୍ରହଣର ଅଭିଳାଷ ପୋଷଣ କରନ୍ତେ, କନ୍ୟାପକ୍ଷରୁ ଏକ ସର୍ତ୍ତ ଆଗତ କରାଗଲା । ସେଥିରେ ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ ପ୍ରତି ବର୍ଷ କେତେକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କାଳ ନନ୍ଦପୁରରେ ଅବସ୍ଥାନ କରିବା ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିଥିଲେ । ଏହା ଘଟିଥିଲେ, ମହାରାଜ ଅବଶ୍ୟ ତାଙ୍କ ସଭାର ନବରତ୍ନ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିବା ନିତାନ୍ତ ସମ୍ଭବ । ନନ୍ଦପୁର ଇତିହାସ ପୁସ୍ତକରେ ବତ୍ରିଶ ସିଂହାସନ (ଦୀର୍ଘ ପାବଚ୍ଛ ଶ୍ରେଣୀ)ର ଗୋଟିଏ ଫଟୋ ଚିତ୍ର ସନ୍ନିବେଶିତ ରହିଛି । ଅବଶ୍ୟ ଏହା ଭଗ୍ନାବଶେଷ । ଏଥିରୁ ମହାକବି ନନ୍ଦପୁରରେ ରାମଗିରି, ଗିରିଝର ଇତ୍ୟାଦି ଇତ୍ୟାଦି ଅପୂର୍ବ ନିସର୍ଗପ୍ରକୃତି-ଚିତ୍ରରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ସେହିଠାରେ ମେଘଦୂତ କାବ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ଅମର ଲେଖନୀ ଚାଳିଥିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ କି ? ପୁଣି ରାମଗିରି ନାମ ଭାରତର ଅନ୍ୟତ୍ର ଥିବାର ପ୍ରମାଣ ନାହିଁ; ଏହାମଧ୍ୟ ବିଚାର୍ଯ୍ୟ ।

"ଗୁଣ୍ଡିଆଙ୍କ ହାତରୁ ପାଣି ପିଇବା" ସମ୍ବନ୍ଧେ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଜଗବନ୍ଧୁ ସିଂହଙ୍କ ଇତିହାସ ଦେଖନ୍ତୁ ।

ଅଭିଯାନ ନାଟକର ଅଭିଯାନ-ପଥ ଅନେକାଂଶରେ ନନ୍ଦପୁର ଇତିହାସରୁ ଗୃହୀତ ।

ପରିଶେଷରେ କହେଁ, ମୁଁ ମୋର ଜାତୀୟତା ମୂଳ କରି "ପାଞ୍ଚଶ ବରଷ କଥା'—ଏଇ ଅଭିଯାନ ବାଛିଛୁ । କହୁଛ ତ, କବି ଟିକିଏ ଭାବପ୍ରବଣ, ବାତୁଳ । କ୍ଷମା ମାଗୁଛୁ ।

କାଳୀଚରଣ

ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ତା ୨୭।୭।୪୭

ନିର୍ଦ୍ଦେଶ—	ଶ୍ରୀ ଅଦ୍ୱୈତଚନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି, ଏଲ୍. ଏମ୍. ପି.
ଗୀତ-ନୃତ୍ୟ—	ଶ୍ରୀ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ
ମଞ୍ଚମାୟା—	ଶ୍ରୀ ନବକୁମାର ଦାସ, ଢ. ଏଲ୍.
ମଞ୍ଚରଙ୍ଗ—	ସର୍କାର ଭ୍ରାତୃବୃନ୍ଦ
ଆଲୋକ—	ଶ୍ରୀ ହରେକୃଷ୍ଣ ସାହୁ
ଆବହ—	ଶ୍ରୀ ଯଷ୍ଠାନ୍ ଦାସ (ରେଡିଓ)

●

ଭୂମିକା :—

—ପୁରୁଷ—

ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ—	ଶ୍ରୀ ଭୋଲାନାଥ ଦାସ
ବକ୍ସି ବାହାଦୁର—	ଶ୍ରୀ ବୈଷ୍ଣବଚରଣ ପଣ୍ଡା
କଞ୍ଚୁକୀ—	ଶ୍ରୀ ଫଣୀନ୍ଦ୍ର କୁମାର ଦେ
ବାହୁବଳେନ୍ଦ୍ର—	ଶ୍ରୀ ଭଗବତ ପ୍ରସାଦ ନନ୍ଦ
ଉତ୍କଳ ଦୂତ—	ଶ୍ରୀ ବିମ୍ବାଧର ମହାପାତ୍ର (ଅଧର)
ବଡ଼ପଣ୍ଡା—	ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ମିଶ୍ର
ନରସିଂହ ପଣ୍ଡା—	ଶ୍ରୀ ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ
ଚର—	ଶ୍ରୀ ନିକୁଞ୍ଜକିଶୋର ଦାସ
୧ମ ସୈନ୍ୟ—	ଶ୍ରୀ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ବିଶ୍ୱାଳ
୨ୟ ସୈନ୍ୟ—	ଶ୍ରୀ ବାଞ୍ଛାନିଧି ଦାସ
ବିଜୟଚନ୍ଦ୍ରାକ୍ଷ—	ଚୌଧୁରୀ ବଳରାମ ମିଶ୍ର

—ପୁରୁଷ—

ଗୁଡ଼ିଆ—	ଶ୍ରୀ ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର
କାଞ୍ଚିରାଜା—	ଶ୍ରୀ ରାଧାନାଥ ମହାନ୍ତି
,, ମନ୍ତ୍ରୀ—	ଶ୍ରୀ ବଶୁବାବୁଁ (ଏ)
ଭିକାରି—	ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ବାରିକ
କାଞ୍ଚି ରାଜଗୁରୁ—	ଶ୍ରୀ ଦୟାନିଧି ଦାସ
,, ନାଗରିକ—	ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ରଥ

ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଭୂମିକାରେ ଧଡ଼ି, ଗୋପ ଇତ୍ୟାଦି ।

—ସ୍ତ୍ରୀ—

ପଦ୍ମାବତୀ—	ଇନ୍ଦୁଲତା ଦେବୀ
ମାସୁ—	ସୁମନ୍ତି ଦେବୀ
ଜାନକୀ—	ଶୈଳବାଳା
ଚତୁରିକା—	କୁମାରୀ ଶାରଦା (ସଉ)
ମାଣିକୀ—	ଶୈଳ ଦାସୀ
ଗୁଡ଼ିଆଣୀ—	ପାରୁଲ୍
ସେବାଦାସୀ—	ସୁରେଖା

ପତିତପାବନ !

ଯେବେ—

······ସୂର୍ଯ୍ୟକିରଣ ପାଇ ଫୁଟିଥିବା ପଦ୍ମ ଘେନି
ପୂଜା କଲେ, ସୂର୍ଯ୍ୟ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି,

······ସୃଷ୍ଟିର ଧାରା—

ତେବେ—

····ଏ "ଅଭିଯାନ" ତମ ଚରଣ ତଳେ ଘେନା-
କରିବାକୁ ତୁମେ ତ ଜମା ଆପତ୍ତି କରିପାରବ
ନାହିଁ, ପ୍ରଭୁ !

ଅଧମ

କାଳୀ

—ପ୍ରାରମ୍ଭ—

ପାଞ୍ଚଶ ବରଷ କଥା···

ଏଇ କଙ୍କାଳର ଥିଲା ସେତେବେଳେ—
ରକତ, ମାଉଁସ, ମଥା । ୦ ।

ମାନ, ଅପମାନ ବାଧୁଥିଲା ତାକୁ
ବଳ ଥିଲା ଶତ୍ରୁ ଠେଲି ଚଳିବାକୁ
ଢାଲ, ଖଣ୍ଡା, ମୂନ ଗାଉଥିଲା ଦିନେ
ଜାତିର ଜୀବନ ଗୀତା ॥

କାନରେ ପଡ଼ିଲେ ଦେଶ ଭାଇ ଡାକ
ଡେଇଁ ପଡ଼ୁଥିଲେ କୋଟିଏ ପାଇକ
ଛତି ଟେକ, ବକ୍ଷ ଜଳାଇ ଏ ଜାତି
ଦ୍ୱାରୀ ପର ଥିଲେ ଦନ୍ତା ॥

ଯେଉଁ ଭୂଇଁ ଖଣ୍ଡ କଜଆର ଗୋଡ଼
ମାନବ କି ଥିଲା ଜନମର ଖୋଡ଼ ?
ସଦ୍ୱଣିକ ପଣେ ସବୁ ସାର ଏବେ—
ସାର ଖାଲି ମନ ବ୍ୟଥା ॥

ପାସୋରା କଥାକୁ ଦେବାକୁ ଚେତାଇ
ରକତେ ସେ ତେଜ ଦେବାକୁ ମତାଇ,
ଭାଇ ଆଗେ ଆଜି ବାଢ଼ି ମୁଁ ବସିଲି

ଏହି 'ଅଭିଯାନ' ଗାଥା······

ପାଞ୍ଚଶ ବରଷ କଥା ।

ପ୍ରଥମ ଅଙ୍କ

ପ୍ରଥମ ଦୃଶ୍ୟ

[କାଞ୍ଚିରାଜାଙ୍କ ମନ୍ତ୍ରଣା କକ୍ଷ—ଦ୍ୱାରଦେଶରେ ଦୁଇଜଣ ସଶସ୍ତ୍ର ସୈନିକ । ଉତ୍କଳର ରାଜଦୂତ୍ ବନ୍ଦୀ—ତୂର୍ଯ୍ୟନାଦ ହେଲା ପରେ ପରେ କାଞ୍ଚିରାଜା ପ୍ରବେଶ କଲେ—ପଛେପଛେ ମହାମନ୍ତ୍ରୀ ଓ ସଭାସଦ୍ ।]

ରାଜା—(ଆସନ ଗ୍ରହଣକରିବାପରେ ବନ୍ଦୀଆଡ଼କୁ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇ) କିଏ ସେ ଏ ମହାମନ୍ତ୍ରୀ ?

ମନ୍ତ୍ରୀ—ଉତ୍କଳର ଦୂତ, ମହିମା !

ରାଜା—ଓ, ପୁଣି କଅଣ ?

ମନ୍ତ୍ରୀ—ବନ୍ଦୀର ଶ୍ୱଶୁର ।

ରାଜା—ଶ୍ୱଶୁର ? ଉତ୍କଳ, ତା'ର ଦୂତ ! ତା'ର ଶ୍ୱଶୁର କରିବ କାଞ୍ଚି ରାଜସିଂହାସନ ? ମୂର୍ଖତା ! ସାମାନ୍ୟ ଦୂତ, ତା'ର ପ୍ରଭୁ,—ଯାହାକୁ ଉତ୍କଳର ସମ୍ରାଟ୍ ବୋଲି ସେ ଗର୍ବ କରେ, ସେଇ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀର ଉନ୍ନତ ମୁକୁଟ ଏଇ—କାଲି ତ କାଞ୍ଚିଗଡ଼ ଦ୍ୱାରରେ ନୁଆଇଁ ଯାଇଛି । ଏତେ ବେଗେ ତୁମ ଉତ୍କଳର ରାଜା ସେ କଥା ଭୁଲିଯାଇ, ପୁଣି ଦୂତ ପଠାଇଛନ୍ତି ! ଏଁ ? ତାଙ୍କର ବଳ ବୀର୍ଯ୍ୟ ତ ଦେଖିଥାଉଁ ।

ଦୂତ—କ୍ଷମା କରିବେ କାଞ୍ଚିପତି ! କ୍ଷୁଦ୍ର ଶକ୍ତିର ବିଲୋପ ଲାଗି ସାମାନ୍ୟ ଫୁତ୍କାରର ପ୍ରୟୋଗ ଯଥେଷ୍ଟ ବୋଲି ସମ୍ରାଟ୍ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଦେବଙ୍କର ଧାରଣା, କିମ୍ବା ସମ୍ଭବତଃ ଏ ଦୁଃସମ୍ବାଦ ଅଦ୍ୟାପି ସମ୍ରାଟଙ୍କର କର୍ଣ୍ଣଗୋଚର ହୋଇନାହିଁ । ମହାରାଜ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଅମୃତ-ସନ୍ତାନ । ତାଙ୍କ ବଳ-ବିକ୍ରମର ପରିଚୟ ପାଇବାକୁ ବିଳମ୍ବ ହେବନାହିଁ । ଅଗଣିତ ଉତ୍କଳ ସେନାର ବଜ୍ରନିର୍ଘୋଷ ଅବଧି କାଞ୍ଚି ତୋରଣ ପ୍ରକମ୍ପିତ କରିନାହିଁ । ସ୍ୱପ୍ନକୁ ସତ୍ୟ ବୋଲି ଧାରଣା କରିବା ବୀରୋଚିତ ବୀରର ହେବ ନାହିଁ—କୁହେଳିକା ବର୍ଷନ୍ତ-ମେଘ ନୁହେଁ ।

ମନ୍ତ୍ରୀ—ରସନା ସଂଯତ କର ବନ୍ଦୀ ! ପ୍ରଳାପ ଶୁଣିବାକୁ କାଞ୍ଚି-ରାଜଶକ୍ତିର ଅବସର ନାହିଁ ।

ଦୂତ—ମୋ ପ୍ରତି ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଆଦେଶ ଥିଲା ଯେ, କାଞ୍ଚି-ଦରବାରରୁ ସମ୍ବାଦ ବହନ କରି ଶ୍ରୀମୁଖରେ ନିବେଦନ କରିବି । ସେ ଆଦେଶରେ ଅବମାନନା କରି, ରସନାର ସଂଯମ ଅସମ୍ଭବ ମହିମା ! ଏ ରସନା ଗଜପତିବଂଶର ଅନ୍ନଭୋଗୀ—ପ୍ରଭୁ-ବାର୍ତ୍ତାର ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ମାତ୍ର ଏହାର ଧର୍ମ । ରସନା ସଂଯତ କରି, ଧର୍ମଦ୍ରୋହୀ ହୋଇ, ମହାପାପ ଅର୍ଜନ ପୂର୍ବରୁ ଏ ବନ୍ଦୀକୁ ଚରମ ଆଦେଶ ଦେବା ଲାଗି କାଞ୍ଚିପତି କଅଣ ଯଥେଷ୍ଟ ଶକ୍ତିମାନ୍ ନୁହନ୍ତି ?

(କାଞ୍ଚିରାଜା ସେତେବେଳକୁ ମାନଚିତ୍ର ଦେଖିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ଥିଲେ)

କାଞ୍ଚିରାଜା—କଅଣ କହିଲ ଦୂତ, ଲୁହ—କୁହ ।

ଦୂତ—ବେଶି କିଛି ନୁହେଁ ମହିମା ! କାଞ୍ଚି ରାଜଜେମା ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କ ଚରଣତଳକୁ ଉତ୍କଳର କୋଟିଏ ସନ୍ତାନର ବନ୍ଦନା

ନିବେଦନ ଦେନ, ଆସିଥିଲି ଶ୍ରୀ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ କ୍ଷେତ୍ରରୁ । ଅଯୋଗ୍ୟ, ଅପଦାର୍ଥ ମୁଁ; ତେଣୁ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନ କରି ପାରିଲି ନାହିଁ । ପ୍ରଭୁ ମୋର ଦୟା ଧର୍ମର ଅବତାର—ରାଜରାଜେଶ୍ୱର ମହାମହିମ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ;—ଯେ ଯେପରି ଏ ସମ୍ବାଦ ପାଇପାରନ୍ତି । ଅଶରୀରୀ ଆତ୍ମା ମୋର, କାଞ୍ଚିର ଏଇ ରାଜନଗର-ଚୂଡ଼ାରେ ମୀନଚିହ୍ନ ପତାକା ଦେଖି ମୁକ୍ତିଲାଭ କରିବ ମଣିମା !

ମନ୍ତ୍ରୀ— ପ୍ରଗଲ୍ଭ ଦୂତ ! ଦୃଷ୍ଟି ଦିଅ । ସମ୍ମୁଖରେ ଶକ୍ତିମାନ୍ ରାଜସିଂହାସନ······

ଦୂତ—ଉତ୍କଳବାସୀ ରାଜସିଂହାସନରେ ଦେବତାର କିଙ୍କର ଦେଖି ଆସିଛି ।

ରାଜା—ଆରେ ସତେ ତ ! ହଁ, ତୁମର ସମ୍ରାଟ୍ ବୋଲି ଯାହାକୁ ତୁମେ କହୁଛ, ନିଶ୍ଚୟ ଗୋଟେ ସିଂହାସନ ତାଙ୍କର ଥିବ । ଆଜି ସେ ସିଂହାସନର ଗର୍ବ ତ ତୁମର କରିବାର କଥା—ଉଚିତ । କି ଅବିବେକୀ ! (ହସି ଉଠିଲେ) ଉଁ ? ହୁଃ— ଚଣ୍ଡାଳ ରଜାର ଦୂତ ନା !

ଦୂତ—ଶୃଙ୍ଖଳିତ ଦୂତଠାରୁ ଏହାର ଯଥାର୍ଥ ଉତ୍ତର ଆଶା କରନ୍ତୁ ନାହିଁ ତୁମ୍ଭ !

ରାଜା—ମୁକ୍ତ ଥିଲେ ବୋଧହୁଏ ଉତ୍ତର ଦେଇ ପାରନ୍ତ ?

ଦୂତ—ତୁମ୍ଭଙ୍କର ଏହା ରାଜୋଚିତ—ବୀରୋଚିତ ଅନୁମାନ ।

ରାଜା—କାହିଁ ? ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ତରବାରି ତ ତୁମ କଥାର ପ୍ରମାଣ ଦେଇପାରିଲା ନାହିଁ । ବିଶ୍ୱାସ ନୋହିଲେ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସହିତ ଗଡ଼ ଦ୍ୱାରକୁ ଯାଅ । ଦେଖିବ, କାଞ୍ଚିର ଶୃଗାଳ କୁକ୍କୁର ଏବେ ମଧ୍ୟ ତୁମ ଦେଶର ମହାମହା ବୀରମାନଙ୍କର ପଞ୍ଜରାରେ ଲାଗିଥିବେ ।

ଦୂତ—ମହାସମୁଦ୍ରର ଫେନ ମାତ୍ର ଦେଖି କରାଳ ଲହରୀର ଶକ୍ତି କଳ୍ପନା, ବିବେକୀ ପକ୍ଷେ ଉଚିତ ହେବ ନାହିଁ ମହିମା ! ଅକାରଣ ଧନ, ଜୀବନର କ୍ଷୟ କାମନା କାହିଁକ ? ସାମାନ୍ୟ ଦୂତ ମୁଁ । ତଥାପି ମୋ କଥା ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତୁ କାଞ୍ଚିରାଜ ! ପୁରୁଷୋତ୍ତମ, ପ୍ରବଳ ପ୍ରତାପୀ । ତହିଁରେ ପୁଣି ଜଗତ୍ପତି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଆଶୀର୍ବାଦ ଯେନ ତାଙ୍କର ଜନ୍ମ ।

ରାଜା—ତା'ର ତ ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରମାଣ ଆମ ଗଡ଼ ସୀମାରେ ମିଳି ସାରିଛି । ବଡ଼ ଅସ୍ପର୍ଦ୍ଧା ! ଚଣ୍ଡାଳ ହାତରେ ଦେବ ମୋର ସୁନାର ପ୍ରତିମା ପଦ୍ମାବତୀ ? ସାଧୁ—ସାଧୁ ଉପଦେଶ !

ଦୂତ—ଉପଦେଶ ନୁହେଁ—ମହିମା ! ଅବନତ ଶିରରେ ବିନୀତ ଅନୁରୋଧ ମୋର । ବୃଥା ବିବାଦର ସୃଷ୍ଟି କାହିଁକ ? ଗୁମୁ କାହାକୁ କହୁଛନ୍ତି ଚଣ୍ଡାଳ ? ତ୍ରିଲୋକପାଳକ ବିଷ୍ଣୁ, ନୀଳକନ୍ଦର-ପତି, ଜଗତ୍ପିତା ଜଗନ୍ନାଥ,— ତାଙ୍କର ସେବା;— ସେ ଅଧିକାର—ସେ ମହତ୍ତ୍ୱ ଦେବଦୁର୍ଲ୍ଲଭ । ଏଥିପାଇଁ ଖାଲି ଚଣ୍ଡାଳ କାହିଁକ ? ଯଦି ତା'ଠାରୁ ହୀନ ମଧ୍ୟ ବୋଲନ୍ତି, ତଥାପି ପ୍ରଭୁ ମୋର ହିନ୍ଦୁ ଜଗତର ଆରାଧ୍ୟ, ପୂଜ୍ୟ । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ସଚଳ ପ୍ରତିମା ସେ । ନିନ୍ଦାକରି ଅପରାଧ ଅର୍ଜନ କରନ୍ତୁ ନାହିଁ ମହିମା ! ଏ ନିନ୍ଦା କେବଳ ମୋର ପ୍ରଭୁଙ୍କର ନୁହେଁ, ପତିତପାବନ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ।

ମନ୍ତ୍ରୀ—ଅବାଧ ବାଣୀ ! କାଞ୍ଚି ଦରବାରର ତରବାରି ଔଦ୍ଧତ୍ୟର ଶାସ୍ତି ବିଧାନ ଲାଗି,—କ୍ଷମା ଲାଗି ନୁହେଁ । ସ୍ମରଣ ରଖି କଥା କୁହ ।

ଦୂତ—କ୍ଷମା ? ସେ ତ ଦେବତାର ଆଶୀର୍ବାଦ । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଚରଣ-ତଳେ ଯେ ସିଂହାସନର ସ୍ଥାନ—କ୍ଷମା ଏକା ସେହିଠାରେ ଆଶା କରିଯାଏ ସିନା !

ରାଜା—ତୁମର ଏ ବ୍ୟବହାର ଓଡ଼ିଶା ପକ୍ଷେ ଗୌରବ ବୋଲିଯାଉ, କିନ୍ତୁ କାଞ୍ଚିର ସିଂହାସନ ତଳେ ଶିର ଉନ୍ନତ କରିପାରେ କେବଳ.........

ଦୂତ—ଆସନ୍ନ ମରଣ ଯାହାର ।

ମନ୍ତ୍ରୀ—ଦେଖୁଚି, କାଞ୍ଚିର ଜଲବାୟୁ ବୁଦ୍ଧି ସଞ୍ଚାର କରି ପାରିନି ତୁମର ।

ଦୂତ—ମନ୍ତ୍ରୀ ମହାଶୟ ! ଏ ପ୍ରଶଂସା ବାସ୍ତବିକ ଗଜପତି ବଂଶର ଦାବୀ ।

ମନ୍ତ୍ରୀ—ଦୂତ ଅବଧ୍ୟ ବୋଲି କାଞ୍ଚିର ରାଜସିଂହାସନ ବିଚାର କରୁ ନ ଥିଲେ ତୁମେ ମରିବ ତୁରନ୍ତ ।

ରାଜା—ଏଁ ! ବିଚାର କିନ୍ତୁ ତୁମ ମୁକ୍ତିର ଯୁକ୍ତି ଦେଉ ନାହିଁ ତ । ତୁମର ମହାମହିମ ସମ୍ରାଟ ଚଣ୍ଡାଳ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ କାଞ୍ଚି ଜୟ କରି ତୁମକୁ ମୁକ୍ତ କରିବେ । ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅପେକ୍ଷା କର ।
(ଗୁପ୍ତଚର ପ୍ରବେଶ ଓ ରାଜାଙ୍କୁ ଅଭିବାଦନ କରି ପତ୍ର ଦାନ)

ଦୂତ—ଶିରୋଧାର୍ଯ୍ୟ ମହିମା ! କିନ୍ତୁ କାଞ୍ଚି ରାଜସିଂହାସନ ତଳେ ମୋର ଏକାନ୍ତ ଅନୁଯୋଗ ଯେ—ରକ୍ତ ସନ୍ତକ ଯେନ କାଞ୍ଚି ଭୂମି କନ୍ୟାପଣ ରୂପେ ନିବେଦିତ ନ ହେଉ ।

ମନ୍ତ୍ରୀ—ସନ୍ତ୍ରୀ ! (ଦୂତକୁ ସନ୍ତ୍ରୀ ଦୁଇ ଜଣ ନେବାକୁ ଉଦ୍ୟତ)

ରାଜା—ସନ୍ତ୍ରୀ ! (ସନ୍ତ୍ରୀ ଫେରି ଚାହିଁ ରହିଲେ, ରାଜା ଚିଠି ପଢ଼ି ସାରି ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଦେଲେ) ବନ୍ଦୀ, ତୁମେ ମୁକ୍ତ । ବାହୁଡ଼ି ଯାଇ

ବାଣ୍ଡି ଦିଅ—ରାଜଜେମା ଚଣ୍ଡାଳ ଲାଗି ନୁହେ । ଶକ୍ତି ଥିଲେ ମୋର ଏ ବାକ୍ୟ ଖଣ୍ଡନ କରିବେ ତୁମ ଓଡ଼ିଶାର ଚଣ୍ଡାଳ ରାଜା ।

(ଦୂତ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମୁକ୍ତ ହେଲା)

ଦୂତ—ସାଧୁ ମହାରାଜ ! (ପ୍ରଣାମ କଲା)

(ରାଜା ଅନ୍ତଃପୁରକୁ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟମାନେ ବାହାରକୁ ଗଲେ । ମାଧୁମାଳଣି—ପଦ୍ମାବତୀର ସଖୀ । ଆସିଛି ସେ ଭିତରୁ । ହାତରେ ତା'ର ଥାଳରେ ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ଫୁଲହାର । ପ୍ରଥମେ ଚାରି ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଲା—ଦେଖିଲା, କେହି ନାହାନ୍ତି । ହତାଶରେ ଦୀର୍ଘ ନିଃଶ୍ୱାସ ମାରି ଠିଆ ହେଲା । ପଛେ ପଛେ ତା'ର ଆସୁଛନ୍ତି ପଦ୍ମାବତୀ—ତାଙ୍କୁ ଚାହିଁ କହିଲା—)

ମାଧୁ—ଆଉ ତ ଉପାୟ ନାହିଁ । ଏତେ ପରିଶ୍ରମ, ଏତେ ଚେଷ୍ଟା, ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର—

ପଦ୍ମା—ସାଧନା, କଳ୍ପନା ସବୁ ହେଲା ବୃଥା । ତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆଶା-ଭରସା ବି ଧୂଳିରେ ମିଶିଗଲା, ମାଧୁ !

ମାଧୁ—ଯାଉ ଦେଟିଲେ ଅବା, କେଜାଣି ବାହାରେ—

ପଦ୍ମା—ମିଛ, ମିଛ, କେମିତି ଯିବୁ ? ରାଜପୁରୀର ମହଲା—ବନ୍ଧନୀ; ଦେହ, ମନ, ପ୍ରାଣ ସବୁ ତା'ର ପରାଧୀନ ପରା !

ମାଧୁ—ଥରେ ଚେଷ୍ଟା କରେଁ ।

ପଦ୍ମା—ହେ ବା ଏଠି ପାଉବୁ, ଲାଭ କଅଣ ସେଥିରେ ?

ମାଧୁ—ଆଉ ?

ପଦ୍ମା—ଗୋଟେ କଥା ଭାବୁଛି ମାଧୁ ! କିଏ ଜାଣେ ଦୂର ମେଘରେ ବର୍ଷା ଅଛି କି ନାହିଁ ।

ମାଧୁ—(ହସି) ହଁ, ବଡ଼ କଥାଏ କହିଲ ଜେମାଦେଈ !

ପଦ୍ମା—ମାୟା, ବହୁତ କରିଛୁ ମୋ ପାଇଁ । ଗୋଟାଏ ଉପକାର—ଆଉ, ବୋଧହୁଏ ଶେଷ ଉପକାର ସେଇଟା···ପାରିବୁ ?

ମାୟା—ଯଦି ଜୀବନଟାକୁ ଦେବାକୁ ହୁଏ, ତେବେ ମୁଁ ଦେବ ମୋର ସୁଖର ମରଣ, ଜେମାଦେଈ !

(ପଦ୍ମା ଚାରିଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ, ମାୟାର କାନରେ କେତେ କଥା କହିଲେ । ମାୟା ମୁଣ୍ଡ ହଲାଇ ସମ୍ମତି ଜଣାଉଥାଏ—ଏତିକବେଳେ କିଏ ଦୂରତର କାଶିଲା ପରି ଶୁଭିଲା । ପଦ୍ମାବତୀ ଚମକି ମାୟାଠାରୁ ଦୂରେଇ ଗଲେ ।)

ମାୟା—(ଅଳ୍ପ ଦୂରକୁ ଯାଇ, ଦେଖି ଆସି କହିଲେ ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କ କାନପାଖେ ତୁନିକରି) ରାଜଗୁରୁ···

ପଦ୍ମା—(ଧୀରେ) ତୁ ଯା—ବେଗେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ଥା (କଥାଟାକୁ ବାଆଁରେଇ ଦେଇ, ଟିକଏ ଜୋରରେ ଶୁଣେଇ) ଇଷ୍ଟଦେବଙ୍କ ଚରଣରେ ଲାଗି ବଢ଼ାଇ ଆସି ଖବର ଦେଲେ ଯାଇ···(ମାୟା ଚାଲିଗଲା ।)

ରାଜଗୁରୁ—(ଆସି) ଇଷ୍ଟଦେବ ସୁପ୍ରସନ୍ନ । ମନୋବାଞ୍ଛା ସଫଳ ହେବ ମାଆ ! ହେଇଟି···(ହାତକୁ ବଢ଼ାଇଦେଲେ)

ପଦ୍ମା—ପ୍ରଣାମ, ରାଜଗୁରୁ ମହାଶୟ !

ରାଜଗୁରୁ—ରାଜରାଜେଶ୍ୱରୀ ହୁଅ ମାଆ ! ଆଗେ ଆଶୀର୍ବାଦ ଫୁଲ ନିଅ, ଗଣପତି ସନ୍ତୁଷ୍ଟ । ଗର୍ଭରୁ ଏ ଫୁଲଟି ଖସି ଚରଣ ଲାଗି ହେଲା । ଚିହ୍ନିଲ, ଏଇ ଫୁଲ ଦିଆହୋଇ ନ ଥିଲା ?

ପଦ୍ମା—ହଁ, ଏ ତ ସେଇ ଫୁଲ ।

ରା-ଗୁ—ଆଉ ସନ୍ଦେହ କର ନାହିଁ ମାଆ ! ଯେ ବାଞ୍ଛାରେ ଏ ଫୁଲ ଚଢ଼ାଇଥିଲ, ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ ତାହା ।

ପଦ୍ମା—ଏ ଆଜ୍ଞା-ଫୁଲକୁ କଅଣ ଆପଣ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି, ରାଜଗୁରୁ ଆପଣେ !

ରା-ଗୁ—ବହୁତ ଥର ଅନୁଭବ କରିଚି—ସତ୍ୟ ଘଟେ । ମନୋବାଞ୍ଛା ଅବଶ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ ।

ପଦ୍ମା—ମନ, କଅଣ ସତରେ ଦେବତା ଜାଣନ୍ତି ?

ରା-ଗୁ—ସେଇତକ ତ ଦେବତାର ବିଶେଷତ୍ୱ ।

ପଦ୍ମା—ଓଡ଼ିଶା ଆଉ କାଞ୍ଚି ଯୁଦ୍ଧରେ କାଞ୍ଚି ଜିଣିବ ବୋଲି ମୁଁ ଚଢ଼ାଇଥିଲି ଫୁଲ ।

ରା-ଗୁ—ଶୁଭାଦେଶ ତ ମିଳିଗଲା ।

ପଦ୍ମା—ତେବେ, ଜିଣି ସାରିବା ପରେ, ତ ? ଓଡ଼ିଶାର ସେନା ହାରିଗଲେ ବୋଲି ଦୁନିଆଁ ଜାଣିଲା; କଅଣ ଦେବତା ଆଉ ଜାଣି ନାହାନ୍ତି ?

ରା-ଗୁ—ଦେବତା ସର୍ବଜ୍ଞ; ସର୍ବଦ୍ରଷ୍ଟା ।

ପଦ୍ମା—ଅଚ୍ଛା, କାଞ୍ଚି ହାରିଯାଉ ବୋଲି ଯଦି ମୁଁ ଏ ଫୁଲ ଚଢ଼ାଇ ଥାଏଁ ?

ରା-ଗୁ—(ଚମକି) ଏଁ, ସେ କଅଣ ସମ୍ଭବ ମାଆ ?

ପଦ୍ମା—ଅସମ୍ଭବ କାହିଁକି ? ଅସମ୍ଭବ କଥା କଅଣ ସମ୍ଭବ ହୁଏ ନାହିଁ ? ଅବଧ୍ୟ ଦୂତକୁ ତ ବନ୍ଦୀ କରାଯାଇ ପାରେ, ବିଗ୍ରହର ଛଳନା ଦିଆଯାଇ ପାରେ—ତା' ପାଇଁ ପୁଣି ଗୋଟେ ଲୋକଭୁଲା ଆଡ଼ମ୍ବର ତ ସମ୍ଭବ ।

ରା-ଗୁ—ଏ କଅଣ ମାଆ ! କାହା କଥା କହୁଛନ୍ତି ଜେମାମଣି ?

ପଦ୍ମା—ଓଡ଼ିଶାର ଦୂତ । ବନ୍ଦୀ ନୁହେ ? ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ?

ରା-ଗୁ—ବନ୍ଦୀ ? ନାହିଁ ତ—ମୁକ୍ତ ସେ ।

ପଦ୍ମା—ମୁକ୍ତ ? କଏ ଦେଲ ମୁକ୍ତ ? ଶତ୍ରୁର ସମ୍ବାଦ ଯେବେ ଆସି ସେ ପାଇବ ମୁକ୍ତ ? କାଞ୍ଚି ସିଂହାସନର ଏଇ ବିଗ୍ରହ ? କଏ ସେ ମୁକ୍ତ ଦେଲ ? ଏ ସମ୍ବାଦ ବୋଧହୁଏ ସତ୍ୟ ନୁହେଁ ।

ରା-ଗୁ—ନାହିଁ ମାଆ ! ଆଖିକି ଅବିଶ୍ୱାସ କରିବ କେମିତି ? ଓଡ଼ିଶାର ଦୂତ ଗଣପତି ମନ୍ଦିରରେ ଦର୍ଶନ କରୁଥିବାର ଦେଖି ଆସିଲି ମୁଁ ନିଜେ ।

ପଦ୍ମା—ନିଜେ ଆପଣ ? ଦେଖି ଆସନ୍ତୁ ତ ଆଉ ଥରେ ଯାଇଁ । ବୃଦ୍ଧ ବୟସରେ ଭ୍ରମ ତ କରୁନାହାନ୍ତି ଆପଣ ?

ରା-ଗୁ—ଅସମ୍ଭବ ।

ପଦ୍ମା—ଅସମ୍ଭବ—ସମ୍ଭବ; ଆଉ ସମ୍ଭବ ମଧ୍ୟ ଅସମ୍ଭବ ହୁଏ । ଯାଆନ୍ତୁ ଆଉ ଥରେ ।

ରା-ଗୁ—ଯିବି ? ହଉ । (ଚାଲିଗଲେ)

ପଦ୍ମା—(ପ୍ରସାଦ ଫୁଲ ମଥାରେ ଲଗାଇ ହସିବାବେଳକୁ ପ୍ରବେଶ କଲା ମାୟା) ମାୟା, ମାୟା ! ଗଣପତିଙ୍କର ଆଜ୍ଞାଫୁଲ, ମିଳିବ ଲୋ,—ଦେଖ । ମନର ଶଙ୍କା ମୋର ସରିଯାଉ । ଏଇ ଦେଖ । (ଫୁଲ ଦେଖାଇଲେ) ।

ମାୟା—(ହସି) ଇଷ୍ଟଦେବଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ?

ପଦ୍ମା—ହଁ, ମାୟା ! ଆଶୀର୍ବାଦ—ଆଶୀର୍ବାଦ !

(ଫୁଲ ମୁଣ୍ଡ ଉପରକୁ ନେଲେ)

◆

ଦ୍ୱିତୀୟ ଦୃଶ୍ୟ

— ପ୍ରାନ୍ତର ପଥ —

[ଜଣେ ଭିଖାରି ବାଟରେ ଗୀତ ଗାଇ ଗାଇ ଆସିଲା; ଓଡ଼ିଶାର ଦୂତ ପରେ ପରେ ଆସିଛନ୍ତି]

ଗୀତ

ଜଗବନ୍ଧୁ ହେ ! ବନ୍ଧୁ—ଯଦୁନନ୍ଦନ !
ତୁମ୍ଭପଣେ ବଡ଼ ପତାକା ଉଡ଼ୁଛି,
ବୋଲାଉଛ ପରା ଜଗବନ୍ଦନ । ୦ ।
ରସେ ମଜାଇଲ ଗୋପ ଗୁଆଳୀଙ୍କି,
ଦଳିଥିଲ ପରା କାଳୀ, ବଳୀକ ହେ,
କର ଭେଳକ,
ମିଠା ଚୃଖି ପାର, ସିଠା ଫିଙ୍ଗି ଦେଲ
ରାଧା ମନ ଝୁର ବଂଶୀବଦନ । ୧ ।
ଠେକାଠେକି କର ଡାକ ଯେ ମାରିଲ,
ଦାନବନ୍ତି ପାଦେ ମଥା କୁଟିଲ
ସେ ଭବୁଁ ତରିଲ,
କେତୋଟି ତାରିଛ ମୋ ପରି ଅଧମ
ଜନେ ଯେ ନ ଡାକେ ମଧୁସୂଦନ । ୨ ।
ବଡ଼ମଣେ ଯେତେ ଜଞ୍ଜାଳ ଡାକିଲ
ମଥା ପାତି ପ୍ରଭୁ ! ସବୁ ସମ୍ଭାଳି ହେ,
ଅଳି ନ କଲି,
ଲାଜ ନାହିଁ, ବଳ କପଟ ଆହୁର
କାହିଁ ପରବତ କାହିଁ ପାଷାଣ ? । ୩ ।

ଦୂତ—(କିଛି ବେଳ ମୁହଁ) ଭିଖାରି ? ଏଇ ନିଅ ।
(କିଛି ଦେଲେ)

ଭିଖାରୀ—ଭଗବାନ ମଙ୍ଗଳ କରନ୍ତୁ ବାବା !

ଦୂତ—କହି ପାରିବ ତୁମେ, ଆଗରେ କେତେ ଦୂରରେ ଗାଆଁ ପଡ଼ିବ ?

ଭିଖାରୀ—ବହୁତ ବାଟ । ତିନ କୋଶ ହେବ ।

ଦୂତ—ତିନ କୋଶ ?

ଭିଖାରୀ—ହଁ ବାପା ! ଏଇ ଆମ ଡାଲିଭଙ୍ଗା ହିସାବରେ !

ଦୂତ—କାଞ୍ଚି ଗଡ଼ର ସୀମା ପାର୍ ହୋଇଚି ନା ?

ଭିଖାରୀ—ହଁ, ଗୁଡ଼ି ଆସିଲ ପରା । ତୁମେ କୋଉ ଗାଆଁ ଯିବ ବାପା ? ଆଗ ଗାଆଁକୁ ?

ଦୂତ—ନା, ଆହୁର ଦୂର ।

ଭିଖାରୀ—ତା ଆଗକୁ ? ସମା ଗାଆଁ ?

ଦୂତ—ନା, ଅନେକ ଦୂର; ଜଗନ୍ନାଥ କ୍ଷେତ୍ର, ପୁରୀ—ଜାଣ ?

ଭିଖାରୀ—(ହସି) ହିନ୍ଦୁ ପରା ମୁଁ ? ଗରିବ ହେଲେ କଅଣ ଢଅଁ ଦେବତା ଜାଣିବ ନାହିଁ ? ପୁରୀ—ଏଇ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ । ଜଗନ୍ନାଥ ଅନନ୍ତ—ଠାକୁର ରାଜା । ପୁରୀ ଯିବଟି ? ଢଅଁ ତ ଅଚଳନ୍ତି, ନଦାବସ୍ତୁ, ଠାକୁରରଜାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରି ଆସିବ । ସେ ହେଲେ ଆମର ଚଳନ୍ତି ବସ୍ତୁ ।

ଦୂତ—ତୁମ ଘର କ'ଣ ଏଇ କାଞ୍ଚି ?

ଭିଖାରୀ—ହଁ ବାବା, ନଈ ଆର ପାରି ।

ଦୂତ—ଓ, ଗଡ଼ ଭିତରେ ନୁହେଁ ତା ହେଲେ । ତୁମେ ପୁରୀ ଦେଖିଛ କେବେ ?

ଭିଖାରୀ—କୋଉଠୁ ଦେଖିବି ବାପା ? ଗଦାଏ ବାଟ, ନାମା ଲୋକ । ସେତେ ଭାଗ୍ୟ କାହିଁ ? ଧନ ଥିଲେ ସିନା ପୁଣ୍ୟ ବାଞ୍ଛା କରି ମନ !

ଦୂତ—ତମ ଏଠି ପରା ଠାକୁରରଜାକୁ ମାନନ୍ତି ନାହିଁ ?

ଭିକାରୀ—ଛି, ଛି, ପାପ ହବ । ସେମିତି କହନ୍ତୁ ?

ଦୂତ—ଠାକୁରରଜା ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଛେରାପହଁରା କରନ୍ତି ବୋଲି ତାଙ୍କୁ ତମ କାଞ୍ଚିରଜା କହିଲେ ଚଣ୍ଡାଳ ।

ଭିକାରୀ—ଆହା ହା, ବୁଦ୍ଧି ନାହାନ୍ତି ଆମ ରଜା; ସେତିକି ଭାଗ୍ୟ ଥିଲେ ଯାଇଁ ଦିଅଁଙ୍କ ସେବା କରିବ କି !

ଦୂତ—ଅଚ୍ଛା, ଏଇ ପାଖରେ କୋଉଠି ପାଣି ମିଳିବ ? ଭାରି ଶୋଷ ।

ଭିକାରୀ—ପାଖ ଆଖରେ ତ କୋଉଠି ପାଣି ଥିବାର ଜାଣି ନାହିଁ । ବସ ଏଇଠି ଟିକିଏ, ମୁଁ ଦେଖେଁ । (ଚାଲିଗଲା)

ଦୂତ—(ହସି) ଏକ ରାଜ୍ୟ, ଏକା ପାଣି, ଏକା ପବନ; ରଜା କହେ ଚଣ୍ଡାଳ—ପ୍ରଜା କହେ ଦେବତା । ଗରିବ ସିଧା ବୋଲି ଯାହାକୁ କହେ, ଧର୍ମର ସେଇଠା ବଙ୍କା ।

ପ୍ରବେଶ କଲା ମାୟାବତୀ ପୁରୁଷ-ବେଶରେ । ହାତରେ ତା'ର ଗୋଟିଏ କଦଳୀ ପତ୍ରପୁଡ଼ାରେ ଫୁଲହାର)

ମାୟା—ଏଠି ବସି ବଙ୍କା, ସିଧା ଭାବୁଛନ୍ତି ? କଅଣ ବାଟ ଭୁଲିଗଲେ ?

ଦୂତ—ନା, ସେ ଭୟ ନାହିଁ ।

ମାୟା—ଗଛମୂଳେ ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ଘୋଡ଼ା ଦେଖିଲି । ସେ କଅଣ ଆପଣଙ୍କର ?

ଦୂତ—ହଁ ।

ମାୟା—ବନ୍ଧା ହୋଇ ନାହିଁ—କୁଆଡ଼େ ଚାଲିଯାଇ ପାରେ ।

ଦୂତ—ଅଶିକ୍ଷିତ ନୁହେଁ । ମରଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ପ୍ରଭୁଭକ୍ତ ।

ମାୟା—ଏଠି ଏମିତି ବସି ରହିଛନ୍ତି ଯେ !

ଦୂତ—ଭାରି ଶୋଷ ହେଲା, ଟିକିଏ ବସି ଯାଇଛି ।

ମାୟା—କେତେ ଦୂରରୁ ଆଇଲେ ?

ଦୂତ—ଏଇ କାଞ୍ଚି ଗଡ଼ରୁ ?

ମାଧ୍ୱା—ଏତିକରେ ଥକି ଗଲେଣି ? କେତେ ବାଟ ଯିବେ ?

ଦୂତ—ବହୁତ ଦୂର ବାଟ ।

ମାଧ୍ୱା—କାଞ୍ଚିରୁ ପାଣିମଧ୍ୟ ପିଇ ଆସିଲେ ନାଇଁ ?

ଦୂତ—ଆତ୍ମା ଡାକଲା ନାଇଁ ।

ମାଧ୍ୱା—କାବେରୀର ପବିତ୍ରପାଣି; ଆତ୍ମା ଡାକଲା ନାଇଁ ଆପଣଙ୍କର ?

ଦୂତ—କିନ୍ତୁ, କାବେରୀ ଏଇଠି କାଞ୍ଚି-ଗଡ଼ ମାଟି ଛୁଇଁ ଅପବିତ୍ର ହୋଇ ଯାଇଛି ।

ମାଧ୍ୱା—(ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ) ଅପବିତ୍ର ! କାବେରୀ ?

ଦୂତ—ହଁ, ଦେବତା ଯେଉଁଠି ଚଣ୍ଡାଳ ବୋଲଏ, ସେ ମାଟି…

ମାଧ୍ୱା—ମାଡ଼ି ଯୋଗାଏ ନାଇଁ । ଠିକ୍, ଆପଣ ଖାଲି ଜଳ ଗ୍ରହଣ କରି ନାହାନ୍ତି ଶୁଣି ଦୁଃଖ ଲାଗୁଚି, ବରଂ ଆଶା ତ କରାଯାଉଥିଲା ଆପଣଙ୍କଠାରୁ ଆତ୍ମହତ୍ୟା !

ଦୂତ—(ଗୃହିଁ) ବଡ଼ ଉଦ୍ଧତ ତୁମେ ଯୁବକ ! ଅପବିତ୍ର ମାଟିର ଅଙ୍କୁର ନା—ତେଣୁ…

ମାଧ୍ୱା—ଠିକ୍ କହୁଛନ୍ତି । କୋଉ ପବିତ୍ର ମାଟିରେ ମହାଶୟଙ୍କର ଜନ୍ମ ?

ଦୂତ—ଶ୍ରୀପୁରୁଷୋତ୍ତମ, ଓଡ଼ିଶା ।

ମାଧ୍ୱା—ଓ, ଚଣ୍ଡାଳ ଯେଉଁଠି ରଜା ?

ଦୂତ—ଜାଣିନାହିଁ ତୁମେ, ସେଇ ଚଣ୍ଡାଳର ଚରଣଧୂଳି ତଳେ…

ମାଧ୍ୱା—ଶୁଣିଚି, ଅନେକ ରଜା କୁଆଡ଼େ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆନ୍ତି—କେବଳ କାଞ୍ଚି ଛଡ଼ା ।

ଦୂତ—ସେଇଟା ବେଶି ଦୂର ନୁହେଁ । ଯଥାସମ୍ଭବ ଶୀଘ୍ର କାଞ୍ଚି ସିଂହାସନ ଚଣ୍ଡାଳର ଦାସତ୍ୱ ମାନିବ ?

ମାଧ୍ୱା—ଅରେ ସେମିତି ମାନିଚି ?

ଦୂତ—ଏ କଥାର ମଧ୍ୟ ଉତ୍ତର ପାଇବ ଶୀଘ୍ର ।

ମାୟା—ଅର୍ଥାତ୍ ଆପଣ ପୁରୁଷୋତ୍ତମରେ ପହଞ୍ଚିବା ପରେ—ନାଁ ?

ଦୂତ—ହଁ ।

ମାୟା—ବାଳକ, ଶେଷ ଶେଷରେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମରେ ପହଞ୍ଚି ପାରିବେ ତ ?

ଦୂତ—ପରଲଗି ତୁମର ଏ ଚିନ୍ତା କାହିଁକି ? କିଏ ତୁମେ ?

ମାୟା—ସେ ପଣଚପୂଷ୍ଠା ଯଦି ବା ନ ହଏଁ ?

ଦୂତ—କୋଉଠିକି ଯିବ ?

ମାୟା—ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପାଖକୁ, ଏଇ ଫୁଲ ହାରଟି ନେଇ ।

ଦୂତ—ଫୁଲହାର ? ଏତେ ବାଟରୁ ?

ମାୟା—ଯାଏ ନାହିଁ, ନାଁ ? ଓ, କାଞ୍ଚିରେ ଫୁଟିଚ, ଅପହଞ୍ଚ ପରା ?

ଦୂତ—ଭୁଲ ବୁଝୁଚ । ଫୁଲ ତ କାଠ ପଥର ନୁହେଁ । ତା’ର ଯେ ସୁକୁମାର ଜୀବନ ।

ମାୟା—ତେବେ କଅଣ ସୁକୁମାର ପଦାର୍ଥ ଏତେ ଦୂରକୁ ଯାଏ ନାହିଁ—ନାଁ ଆପଣଙ୍କର କଠୋର ଜଗନ୍ନାଥ ସୁକୁମାରର ସ୍ପୃହା ସହି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ—ନାଁ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ନାହିଁ ? ଆଜ ଯଦି ବା ତା ହୁଏ, ତେବେ ଦୋଷ ଏଥିରେ କାହାର, କହନ୍ତୁ ? ଯେ ଠେଲି ଦିଏ ତା’ର-ନାଁ ଯେ ନେଇ ନ ପାରେ ତା’ର ?

ଦୂତ—(ହସି) ବଡ଼ ବିଷମ ପ୍ରଶ୍ନ ତୁମର ! ପ୍ରଭୁ ପରମଦୟାଳୁ । ମୋର କହିବା କଥା—ଏତେ ବାଟରୁ ଫୁଲ ନେଉଚ, ମଉଳ ଯିବନାହିଁ ?

ମାୟା—ଓ, ମୁଁ ତ ଜାଣେ ମଉଳେ ମନ, ଫୁଲ ନୁହେଁ । ମନ ଯାହାକୁ ଦେବତା ନାଆଁରେ ଠେକ ଦେଇଚି, ସ୍ୱର୍ଗ ଚ୍ୟୁତରୁ ସେ ମଉଳ ଗଲେ, ଆଉ ଦେବତାର ବିଶେଷତ୍ୱ ରହିଲ କେଉଁଠି ?

ଦୂତ—ବାଳିକା-ସୁଲଭ ତୁମର ଏ ଯୁକ୍ତି ।

ମାପ୍ସୁ—କାଞ୍ଚ ମାଟି ସହଜେ ଦେବତ୍ୱ ସ୍ୱୀକାର କରେ ନାହିଁ। ତା'ର ତ ପ୍ରମାଣ ଆପଣ ପାଇ ଆସିଛନ୍ତି। ମୁଁ ଯିବ, ଯିବା ପ୍ରୟୋଜନ ବୋଲି। ଆଉ ଯଦି ଏ ଫୁଲ ମଉଳି ଯାଏ, ତେବେ ଜଣା ତ ପଡ଼ିବ—ଯେ ମନ ଏ ଫୁଲ ଗୁନ୍ଥିଚି, ସେ କେଡ଼େ ଠାଣ; ଆଉ ଯାହାଲାଗି ଏ ଫୁଲ ଗୁନ୍ଥା, ସେ ଦେବତା ନାଁ ପଥର।

ଦୂତ—କିନ୍ତୁ ଯାଇପାରିବ ତ ଏତେ ବାଟ ?

ମାପ୍ସୁ—କାଞ୍ଚରକ୍ତ କଥାର ମୂଲ୍ୟ ରଖେ। ଆସନ୍ତୁ। ପାଣି ଏଇ ପାଖରେ ପାଇବେ।

ଦୂତ—ପାଖରେ ?

ମାପ୍ସୁ—ବନ ଜେଇଠାର ବିଦେଶୀ ଆପଣ। ଏଥିରେ ସବୁ ଜାଣିବେ—ସବୁ ଚିହ୍ନିବେ, ଏ ଆଶା କାହିଁକି ? ଆସନ୍ତୁ।

ଦୂତ—(ଉଠି) ତୁମର ପରିଚୟଟା ତ···

ମାପ୍ସୁ—ନ ଜାଣିଲେ ବା ସେତିକି—ଭୟ କଅଣ ? ଶକ୍ତିର ଅଭାବ ନାହିଁ ତ ଆପଣଙ୍କ ଦେହରେ। ତା' ଛଡ଼ା ଆପଣ ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁକ୍ତ। ବନ୍ଦୀ ନୁହନ୍ତି।

ଦୂତ—ତୁମେ କଅଣ ମୋ ପରିଚୟ···

ମାପ୍ସୁ—ସେ ପ୍ରଶ୍ନ ତ ଉଠୁନାହିଁ ! ଆଗରେ ବହୁତ ବାଟ, ଆସନ୍ତୁ ଯିବା।

ଦୂତ—ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଯୁବକ ତ ତୁମେ ! (ଉଠିଲେ)

ଭିଖାରୀ—(ଆସି) ବାବା, ପାଣି ଏଇ ପାଖରେ ଅଛି। ମୁଁ ଜାଣି ନ ଥିଲି।

ମାପ୍ସୁ—ଏଥର ବୋଧହୁଏ ବିଶ୍ୱାସ ହେଲା ?

(ଆଗରେ ଗଲା—ପଛେ ପଛେ ଦୂତ ଓ ଭିଖାରୀ ଗଲେ)

ତୃତୀୟ ଦୃଶ୍ୟ

[କାଞ୍ଚୀର ଉଦ୍ୟାନବାଟିକା—ଗଛପତ୍ରର ଅନ୍ତରାଳରୁ ଦିଶୁଥିଲା
କାବେରୀ ନଦୀର କେତେକାଂଶ । ପଦ୍ମାବତୀ ସେଇ ନଈ
ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ, ଗଛର ଗୋଟିଏ ଶାଖା ଧରି
ଗାଉଥିଲେ ଗୀତ—ସୂର୍ଯ୍ୟ ବୁଡ଼ବୁଡ଼
ଆସୁଛନ୍ତି,—ସେତେବେଳେ]

ଗୀତ

କାବେରୀ ବେଳାର ବାଲି—
କିଏ ତୁମେ ? କି ତୁମେ ଜହ୍ନ ଆସିଲ ଠାକୁର !
ନେଲ ମୋର ପୂଜା ଥାଳ ? । ୦ ।

ମଉଳା-ଖରାରେ ଆସିଲ ଦେବତା,
ଆଖିରେ କହିଲ କେତେ ମନ-କଥା,
ସଞ୍ଜ-ତପନ ମୁହଁସାରା ମୋର
ବୋଳି ଦେଇଗଲା ନାଲି;
ସତେ ମୁଁ ଲାଜରେ ମଲି—
ପହିଲେ ସେଦିନ ମୋ ମନ-ଦୁଆରେ ବସନ୍ତ-ଡାକ ଶୁଣିଲି । ୧ ।

ଦିନ ଗଲା—ମାସ, ବରଷ ବିତିଲା—
ଆଶାରେ, ଆଶାରେ ନିତି ସଞ୍ଜ ହେଲା,
ଯେତେ ମୁଁ ମେଲି ଚାହିଁଲି
ଆଖିରେ କାବେରୀ ବାଲି,
ଅନ୍ଧାର ଆସିଲା, ଜହ୍ନ ତରସିଲା—ଠାକୁରଟି ନାହିଁ ଖାଲି । ୨ ।

(ଗୋଟିଏ କାଠଘୋଡ଼ା ନେଇ, ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା ଚତୁରିକା—
ଭିତରୁ କହି କହି)

ଚତୁରିକା—ଆଇଲା, ଆଇଲା, ଆଇଲା । ହେଇ, ଘୋଡ଼ା ଗୋଡ଼ ଘୋଷି ହୋଇଗଲା । ଭୁଷା ବାଲି···(ଘୋଡ଼ାଟାକୁ ରଖିଦେଇ) କହ, ଏଥର କହିବଟି—ଆଜି ଆଉ ନ ଛୁଡ଼େଁ ।

(ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କ ପାଖେ ଅଳି କଲା)

ପଦ୍ମାବତୀ—(ଲୁଚୁଇ ଲୁହ ପୋଛି) କଅଣ କହିବ ଲୋ ?

ଚତୁରିକା—(ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଟେକିଧରି) ଏଁ, ତୁମେ କାନ୍ଦୁଚ ଜେମାଦେଈ ! ମାମାଙ୍କୁ କହିବ ଏଇନେ ?

ପଦ୍ମାବତୀ—ଧେତ୍, କାନ୍ଦନ୍ତି କାହିଁକି ମ ? ଆରପାରିରୁ ବାଲିଗୁଣ୍ଡ ଉଡ଼ିକରି କେମିତି ଆଖିରେ ପଡ଼ି ଯାଇଛି ସଙ୍ଗ !

ଚତୁରିକା—ରଗଡ଼ ନାଇଁ, ଦେଖା; ମୁଁ ଥିଇରି କରି ବାହାର କରିଦେବ ।

ପଦ୍ମାବତୀ—ଥାଉ, ମନକୁ ବାହାରି ଯିବ ଯେ । ହଁ, ତୁ କଅଣ କହୁଥିଲୁ ?

ଚତୁରିକା—କଥା କହିବ ସଙ୍ଗ ?

ପଦ୍ମାବତୀ—କଥା ? ମତେ କି କଥା ଆସେ ? ସଙ୍ଗଣୀ ମାଆ ସିନା କହେ—ଠାକୁଆ କୁମର କଥା—କଲୁସିବେଣ୍ଟ କଥା—ବୁଢ଼ୀ ଅସୁରୁଣୀ କଥା ।

ଚତୁରିକା—ନାଇଁ, ନାଇଁ; ସେଦିନ ଯୋଉଟା ଖଣ୍ଡିଆ କରିଚ । କହିଲ ନାଇଁ—ଘୋଡ଼ା ହବ, ରଜା ପୁଅ ହବ, ସଞ୍ଜ ହବ—ସେଇ ଦୂର ରାଇଜର ରଜାପୁଅ କଥା—କଥାଟା ଖଣ୍ଡିଆ କରି ନ ଥିଲ ?

ପଦ୍ମାବତୀ—ହଁ, ଗୋଟେ ଘୋଡ଼ା ଆସିବ, ବେଲବୁଡ଼ ହୋଇଥିବ, ଚେତବେ ନା ?

ଚତୁରିକା—ହେଇ ସଙ୍ଗ ଘୋଡ଼ା !

ପଦ୍ମାବତୀ—ଘୋଡ଼ା ?

ଚତୁରିକା—ହେଇ ଦେଖୁନା ।

ପଦ୍ମାବତୀ—ଛି, ସେ କେଡ଼େ ସୁନ୍ଦର; ପିଠିରେ ମଖମଲ ସାଜ, ଦେହରେ ଜରି ଝୁଲ, ତା’ ଉପରେ ରଜାପୁଅ······

ଚତୁରିକା—ସେ ସିନା ସତ ଘୋଡ଼ାର ? ସ୍ୱେ ପରା ମିଛିମିଛିକା—ଖେଳ ଘୋଡ଼ା । ଦେଖିବ ? ରଜାପୁଅ କେମିତି ବସିବ ? ହେଇ (ଗୋଟେ ଫୁଲ ଡାଳ ଭାଙ୍ଗି ଘୋଡ଼ା ଉପରେ ଥୋଇଦେଲା) ହେଲା ? ଏଥର କାବେରୀ ନଈ ବାଲିରେ ଘୋଡ଼ା ଗୋଡ଼ ପୋତି ହୋଇଗଲା, ସେଇଠୁ ?

ପଦ୍ମାବତୀ—ଆଚ୍ଛା ଶୁଣ୍, ସେ ରଜାପୁଅ ଭାରି ସୁନ୍ଦର ।

ଚତୁରିକା—କେଉଁ ଦେଶର ରଜା ପୁଅ ସେ ?

ପଦ୍ମାବତୀ—ସେ, ସେ, ସେ—ଧର—ଅଙ୍ଗ, ବଙ୍ଗ, କଳିଙ୍ଗ···

ଚତୁରିକା—ହେଲା ଏବେ, କଳିଙ୍ଗ ଦେଶର ରଜାପୁଅ ସେ ।

ପଦ୍ମାବତୀ—ହଉ ହେଲା—ତୁ ତ ଖାଲି କଥା ମଝିରେ ଭଣ୍ଡୁରୁ କରୁଚୁ, ଶୁଣ୍ ।

ଚତୁରିକା—କହ ।

ପଦ୍ମାବତୀ—ଖରାଦିନ—

ଚତୁରିକା—ସକାଳ ନା ସଞ୍ଜ ?

ପଦ୍ମାବତୀ—ଫେର୍ ତ କଥା ଭାଙ୍ଗିଲୁ—ଯା ତେବେ, କିଛି କହିବ ନାହିଁ ତତେ ।

ଚତୁରିକା—ନାହିଁ ନାହିଁ, ଏଥର ଖାଲି ହୁଁ ମାରିବ ।

ପଦ୍ମାବତୀ—ସଞ୍ଜବେଳଟା—ଏମିତି ବଗିଚା ଭିତରେ ବସିଥିଲା ରଜାଝିଅ ।

ଚତୁରିକା—ଆଚ୍ଛା, କେମା ଦେଖ ! ରଜା ଝିଅ ଭାରି ସୁନ୍ଦର, ନା ?

ପଦ୍ମାବତୀ—ଫେର୍ ?

ଚନ୍ଦ୍ରିକା—(ଚମକି) ଭୁଲ ହେଲା—ହୁଁ ।

ପଦ୍ମାବତୀ—ରଜାଝିଅ ଏମିତି ବସିଛ ଏକୁଟିଆ—

ଚନ୍ଦ୍ରିକା—ଉହୁଁ—ରଜା ଝିଅ ଏକୁଟିଆ ବସେ ନାହିଁ ।

ପଦ୍ମାବତୀ—ମୁଁ କେମିତି ବସିଥିଲି ?

ଚନ୍ଦ୍ରିକା—ହେଇ, ମୁଁ ଆଇଲି—

ପଦ୍ମାବତୀ—ଆଚ୍ଛା, ଆଉ ଜଣେ ସଖୀ ଥାଏ ତା ପାଖରେ, ହେଲା ?

ଚନ୍ଦ୍ରିକା—ହଁ ।

ପଦ୍ମାବତୀ—ସେଇଠୁ—ନଈ ଆର ପାରି, ବେଳ ବୁଡ଼ି ବୁଡ଼ି ଆସୁଛି, ନଈ ବାଲି ଉପରେ ବଛୁଡ଼ି ହୋଇ ପଡ଼ୁଛି ସୁନା-କରଣ ।

ଚନ୍ଦ୍ରିକା—ହଁ ।

ପଦ୍ମାବତୀ—ଖଗ୍ବଧନ—

ଚନ୍ଦ୍ରିକା—ଭାରି ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଥିବ ତ, ନାହିଁ ? ଆଉ ନଈ ପାଣିରେ ?

ପଦ୍ମାବତୀ—ହଁ—ନଈ ପାଣିରେ ବି ସେମିତି···ଶୁଣ୍ ।

ଚନ୍ଦ୍ରିକା—କହ—ସେଇଠୁ ?

ପଦ୍ମାବତୀ—ସେଇଠୁ କଅଣ ହେଲା ନା—ଦୂରରୁ ଦିଶିଲା ଗୋଟିଏ ଘୋଡ଼ା—ବଡ଼ ଘୋଡ଼ା—ଦଉଡ଼ୁଛି ।

ଚନ୍ଦ୍ରିକା—ମିଛ କଥା, ଏଇଟି ମିଛ କହିଲ । (ହସିଲା)

ପଦ୍ମାବତୀ—କାହିଁକି ?

ଚନ୍ଦ୍ରିକା—ଘୋଡ଼ା ଦଉଡ଼ିଲା କେମିତି ? ନଈ ବାଲିଟା ପରା ? ଘୋଡ଼ା ଗୋଡ଼ ପୋତି ହୋଇଯିବ ନାହିଁ ?

ପଦ୍ମାବତୀ—ହଁ, ହଁ, ଥିଇରି ଥିଇରି ଚାଲୁଥାଏ—ତେବେ ମଣିଷଠୁଁ ବେଗରେ । ସେଇଠୁ ରଜା ଝିଅ ଚାହିଁଥାଏ ।

ଚତୁରିକା—ହଁ, ସବୁ ହେଲା ଯେ, କହନା ଜେମାଦେଈ, ରଜାପୁଅ ନଈବାଲିକି ଆସିଲା କୋଉଠୁ ଭଲା ?

ପଦ୍ମାବକ୍ଷା—କାହିଁକି ? ବାପାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ, ଧ'ର,···ପାରିଧିକରି ଆସିଛୁ ।

ଚତୁରିକା—ନଈବାଲିଟା କି ପାରିଧି ମ ?

ପଦ୍ମାବକ୍ଷା—ବାହୁଟିଆ, ବାଲିହରିଣ ।

ଚତୁରିକା—ହଁ ଜେମାଦେଈ, ସତେ ଭାରି ସୁନ୍ଦର ସେ ବାଲିହରିଣ, ନୁହଁ ?

ପଦ୍ମାବକ୍ଷା—ତୁ କଥା ଶୁଣିବୁ, ନା ହରିଣ କଥା ପକେଇବୁ ? ହେମିତି ହେଲେ······

ଚତୁରିକା—ନାଇଁ ନାଇଁ, ଶୁଣୁଚି, କହ ।

ପଦ୍ମାବକ୍ଷା—ଏମିତି ଆସୁ ଆସୁ ଯୋଗକୁ ଗୋଟାଏ ଠାଆରେ ଘୋଡ଼ା ଗୋଡ଼ ଅଟକି ଗଲା ।

ଚତୁରିକା—(ନିଜଘୋଡ଼ାକୁ ଦେଖାଇ) ହେଇ ପରା, ମୋ ଘୋଡ଼ା ହେମିତି ଅଟକି ଗଲା; ଭୁଷା ପଡ଼ିଲା—ଏଇଯାକେ କହିଥିଲି ଅରଦିନ । ଆଚ୍ଛା ଘୋଡ଼ା ଗୋଡ଼ କଅଣ ଭାଙ୍ଗିଗଲା ?

ପଦ୍ମାବକ୍ଷା—ନାଇଁ ।

ଚତୁରିକା—ଖାଲି ଯୋଚି ହୋଇଗଲା । ରଜା ପୁଅ ଓହ୍ଲାଇ ପଡ଼ିଥିବ ତ ?

ପଦ୍ମାବକ୍ଷା—ହଁ, ଓହ୍ଲାଇ କରି ନଈକୂଳରେ ବସିଲା । ଓ···ସେଇ ଯେଉଁ ଦିଶୁଚି କଳାପଥରଟା—ତା'ରି ଉପରେ ।

ଚତୁରିକା—ରଜାପୁଅ କେତେବେ ହାରିଗଲା ! ମୁଁ ହୋଇଥିଲେ ତ ହସି ହସି ମୋ ପେଟ ଫାଟି ଯାଇଥାଆନ୍ତା । ତୁମେ ଟୁକ୍ ହସିଥିବ, ନା ?

ପଦ୍ମାବତୀ—ମଲା, ମୁଁ କାହିଁକି ହସନ୍ତି ମ ? ରଜା ଝିଅ କଥା ପରା ଏଇଟା ? ।

ଚତୁରିକା—ହଁ, ହଁ, ସତେ ତ । ସେଇଠୁ ?

ପଦ୍ମାବତୀ—ସେଇଠୁ ସେମିତି ଦିହେଁ ନଈର ଏପାରି ସେପାରି ବସିଛନ୍ତି—ହେଲା ସଞ୍ଜ, ମୁହଁ ଅନ୍ଧାର । ସେଦିନ ଗଲା—ତା' ଆରଦିନ, ଫେର୍ ଠିକ୍ ସେତିକି ବେଳକୁ, ସେମିତି ଦେଖା ହେଲା ।

ଚତୁରିକା—ରଜାପୁଅ ସେମିତି ଘୋଡ଼ାରେ ଆସିଲା ?

ପଦ୍ମାବତୀ—ହଁ ।

ଚତୁରିକା—ଆଉ ରଜାଝିଅ ?

ପଦ୍ମାବତୀ—ଏପାରିର ବଗିଚାରେ ବସି ଫୁଲହାର ଗୁନ୍ଥୁଥାଏ ।

ଚତୁରିକା—ଚାହିଁ ବସିଥାଏ ରଜାପୁଅ କେତେବେଳେ ଆସିବ, ନାଇଁ ?

ପଦ୍ମାବତୀ—ହଁ, ଚାହିଁଥାଏ (ପ୍ରକୃତିସ୍ଥା ହୋଇ) ନାଇଁ, ନାଇଁ—ଚାହିଁବ କାହିଁକି ମ ? ତା'ର ସେ-ଫୁଲ ଗୁନ୍ଥୁଛି ବସି ।

ଚତୁରିକା—ହଉ ଗୁନ୍ଥୁ ସେ । ସେଇଠୁ ରଜାପୁଅ ଆସିଲା, ଘୋଡ଼ା ଗୋଡ଼ ସେମିତି ପୋତି ହୋଇଗଲା ?

ପଦ୍ମାବତୀ—ହଁ ।

ଚତୁରିକା—ତେବେ ରଜାପୁଅ ତ ଭାରି ଅମାନିଆଁ !

ପଦ୍ମାବତୀ—କେମିତି ?

ଚତୁରିକା—ଆର ଦିନ କଥା ହେତୁ ନ ଥିବ ତା'ର ? ଫେ'ରେ ସେଇବାଟେ ଆସିଲା କାହିଁକି ? ସେଇଠି ଘୋଡ଼ା ଗୋଡ଼ ପୋତି ହୋଇଯାଏ ପରା ?

ପଦ୍ମାବତୀ—କେଜାଣି ଅବା—ମନେ ନ ଥିବ ।

ଚନ୍ଦ୍ରିକା—ଅଚ୍ଛା, ହଉ ଆସୁ, ଆସିକରି ଫେ'ରୁ ସେଇ ପଥର ଉପରେ ବସିଲା ?

ପଦ୍ମାବକ୍ଷ—ହଁ ।

ଚନ୍ଦ୍ରିକା—ବସି କରି ··· ?

ପଦ୍ମାବକ୍ଷ—ହରିଣକୁ ପତ୍ର ଲଖ କରୁଥିଲା ସେ ।

ଚନ୍ଦ୍ରିକା—ହଁ, ହଁ, ତେବେ ବସ୍ତୁ । ସେଇଠୁ ?

ପଦ୍ମାବକ୍ଷ—ସେଇଠୁ, ରଜା ଝିଅ ନଈ କୂଳକୁ ଗଲା ବୁଲି । ଏତିକିବେଳେ କଅଣ ହେଲା ନା—ସଖୀ ତା ସାଙ୍ଗରେ ଠିକଲ କରୁ କରୁ, ହାତରୁ ତା'ର ଫୁଲ ମାଳଟି ଖସି ପଡ଼ିଗଲା ପାଣିରେ ।

ଚନ୍ଦ୍ରିକା—ଆହା, ମୁଁ ଥିଲେ ଗୋଟେଇ ଆଣିଥାନ୍ତି ।

ପଦ୍ମାବକ୍ଷ—କ'ଣ ପାଣିରୁ ? କେଡ଼େ ସୁଅ ଜାଣିଚୁ ନା ?

ଚନ୍ଦ୍ରିକା– ହଁ, ହଁ, ସତେ ତ—ସୁଅ ମୁହଁରେ ଭାସିଯାଇଥିବ ତ ! ରଜାଝିଅ କେତେ ମନଦୁଃଖ କରି ନ ଥିବ; ଆହା !

ପଦ୍ମାବକ୍ଷ—ମଲା, ମନଦୁଃଖ କରିବା କାହିଁକ ମ ?

ଚନ୍ଦ୍ରିକା—ହଁ, ଫୁଲହାରଟେ ତ ! ଗଲେ ଗଲା ।

ପଦ୍ମାବକ୍ଷ—ବାଃ— ଫୁଲ ହାରଟା କଅଣ ପାଣିରେ ପଡ଼ିବାକୁ ଗୁନ୍ଥା ହୋଇଥିଲା ?

ଚନ୍ଦ୍ରିକା– ତେବେ ପାଣିରୁ କାଢ଼ି ଆଣିଲା ନାହିଁ କାହିଁକି ?

ପଦ୍ମାବକ୍ଷ—କେମିତି ଆଣନ୍ତା ? ଓଲଟେ କଲେ ? ଶୁଣୁଚୁ ପରା—ସୁଅ ମୁହଁଟା ।

ଚନ୍ଦ୍ରିକା—ଫେ'ରେ କୁଆଡ଼େ ଗଲା ସେ ହାରଟା ?

ପଦ୍ମାବକ୍ଷ—ଭାସି ଭାସି ଯାଉଥାଏ ।

ଚନ୍ଦ୍ରିକା—ସେଇଠୁ ?

ପଦ୍ମାବତୀ—ସେଇଠୁ ସୁଅମୁହଁରେ କେତେବେଳେ ବୁଡ଼ୁଥାଏ, କେତେବେଳେ ଭାସି ଉଠୁଥାଏ ।

ଚତୁରିକା—ସେଇଠୁ ?

ପଦ୍ମାବତୀ—କିଛି ନାଇଁ, ରଜା ଝିଅ ଖାଲି ଜଳଜଳ କରି ଚାହିଁଥାଏ ।

ଚତୁରିକା—ମାଲତି ଭାସି ଭାସି ରଜା ପୁଅ ପାଖେ ପହଞ୍ଚିଲା ?

ପଦ୍ମାବତୀ—କେଜାଣି, ଭାସି ଭାସି ଯାଉଥାଏ ତ ।

ଚତୁରିକା—ଉଁ, କଥାଟାକୁ ଖଣ୍ଡିଆ କଲ କି ···

ପଦ୍ମାବତୀ—ଆଲୋ, ମୁଁ ତେହିଁକି କଅଣ କରିବ ? ଫୁଲଟା ପରା ଭାସି ଭାସି ଯାଉଛି, ସେତିକିବେଳକୁ ···

ନେପଥ୍ୟ—ବେଳ ବୁଡ଼ ହେଲା ଜେମା ଦେଈ, ଉଆସକୁ ବିଜେ କର—ମାଟିଅନ୍ଧାର ହେଲାଣି ।

(ମଞ୍ଚ ଅନ୍ଧାରିତ । ପଟ୍ଟପରିବର୍ତ୍ତନ)

—:୦:—

ଚତୁର୍ଥ ଦୃଶ୍ୟ

[ପୁରୀ ବଡ଼ଦାଣ୍ଡ—ବୈଷ୍ଣବ ଜଣେ ଗାଇ ଗାଇ ଚାଲିଛି]

ବୈଷ୍ଣବ—

ଗୀତ

ଅମଳ-କମଳ-ଚରଣ ତଳକୁ ଭ୍ରମର !—
ମନ ଭ୍ରମର, ତୁ ତୁ ଉଡ଼ ଚାଲି ରେ,
ବାଇ ପରା କାହିଁ—ଧନ୍ଦ ହୁଅ ନାହିଁ
ନୟନ କବାଟି ଖୋଲ ରେ । ୦ ।

ହେମ ରତନରେ ସଜଡ଼ା ପାଖୁଡ଼ା,
ନୀଳ ମରକତ ବେଢ଼ା—
ସଞ୍ଜ ସକାଳେ ସେ ଫୁଟୁଛି, ଝୁଲୁଛି
ମଧୁ ମକରନ୍ଦ ଭରି ରେ—
ତା'ର ଅମୂଲ ମୂଲ । ମନ ଟାଣଟି କଣଥା ମୂଳ ରେ
ଉଡ଼ି ଚାଲ—
ଉଡ଼ି ଚାଲ ମନ, ଉଡ଼ି ଚାଲ ରେ (୧)

(ପୁରୁଷ ବେଶୀ ମାୟା ପ୍ରବେଶ କଲା)

ମାୟା—ଆପଣ କଅଣ ପୁରୁଷୋତ୍ତମର ଲୋକ ?

ବୈଷ୍ଣବ—ହଁ ବାବା, କାଇଁକ ?

ମାୟା—ପଚାରୁଥିଲି, ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ସମୟ କଅଣ ? କେତେବେଳେ ଗଲେ ନିଘୋଳା ଦର୍ଶନ ମିଳିବ ?

ବୈଷ୍ଣବ—ପ୍ରଭୁଙ୍କର ନିଘୋଳା ଦର୍ଶନ କଅଣ ସମ୍ଭବ ? ନିତବେ, ଯାଅ—ସାହାଣ ମେଲା ସରିଥିବ, ଯାତ୍ରୀ ଉଣା ହୋଇଯିବେଣି ।

ମାୟା—ବଡ଼ ଉପକାର କଲେ ଆପଣ—ଧନ୍ୟବାଦ ମହାଶୟ !

ବୈଷ୍ଣବ—ଏଥିରେ ଆଉ ଉପକାର କଅଣ ? ହଉ ଆସ ।

(ଚାଲିଗଲା ମାୟା)

ଗୀତ

ବୈଷ୍ଣବ—

ଆକାଶେ ପାତାଳେ କାହିଁ ନ ଫୁଟଇ
ପାଣି ପବନ ନ କାଟେ (ତାକୁ)
କର ବଢ଼ାଇଲେ, ଦୂରେ ସେ ଘୁଞ୍ଚଇ
ମନ ତଳେ ଛୁଏଁ ଫୁଟେ ରେ

ତା'ର ନାହାକା ଟେର—
ଟଟ ରହ୍ନଟ ବଡ଼ ଗମ୍ଭୀରରେ—ଉଡ଼ି ଚଲ,
ଉଡ଼ି ଚଲ, ମନ ଉଡ଼ି ଚଲ ରେ
ଉଡ଼ି ଚଲ । ୨ ।

(ଗାଇ ଗାଇ ଚଲିଗଲେ)

—o—

ପଞ୍ଚମ ଦୃଶ୍ୟ

[ଶ୍ରୀମନ୍ଦର । ମାୟା ପୁରୁଷ ବେଶରେ ଠିଆ ହୋଇଛନ୍ତି, ହାତରେ ଫୁଲହାର—ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ମନ୍ଦର ଉନ୍ମୁକ୍ତ—ଅଧ ରାତ୍ର । —ମାୟା ଠିଆହୋଇ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସ୍ତବ ପାଠ କରୁଛନ୍ତି]

ମାୟା—(ଫୁଲହାର ଫିଠାଇ ଲୁବ୍ଧଭରା ଆଖିରେ)
କଦାଚିତ୍ କାଳନ୍ଦୀତଟବିପିନ ସଙ୍ଗୀତକ ରବୋ,
ମୁଦାଭିରୀ ନାରୀ ବଦନକମଲାସ୍ୱାଦ ମଧୁପ ।
ରମା ଶମ୍ଭୁବ୍ରହ୍ମା ସୁରପତିଗଣେଶାର୍ଚ୍ଚିତ ପଦୋ
ଜଗନ୍ନାଥ ସ୍ୱାମୀ, ନୟନପଥଗାମୀ ଭବତୁ ମେ······

ବଡ଼ପଣ୍ଡା—(ବଡ଼ ତରବରରେ ବାହାର ପାଖକୁ ଆସି କହିଲେ)
ଆରେ ନିଯୋଗ ! ମଣିମା ବିଜେହେବେ, ବେଳ ହୋଇଗଲା, ଯାତ୍ରୀ ଦର୍ଶନ ବନ୍ଦ କରିଦେ (ଏଇ ଅବସରରେ ବଡ଼ପଣ୍ଡା

ମାୟାକୁ ଦେଖି) ଏ, ଏ, ଗୀତ ! ଭୁଣ୍ଡ ମୁହଁ ପଦାକୁ ଯା, ଦେଉଳ ଶୋଧ ହଉଚି ।· ପଳା ପଳା ।

ମାୟା—ଚରଣ ତଳକୁ ଟିକିଏ ଯାଇ ହବ ନାଇଁ ?

ବଡ଼ପଣ୍ଡା—କାଇଁକି ? କଅଣ ସିଇଠୁଁ କହିଲେ ଦଅଁ ଶୁଣୁନାହାନ୍ତି ? ମନ ବଡ଼, ନା ଭୁଣ୍ଡ ବଡ଼ ରେ ?

ମାୟା—ବହୁତ ବାଟରୁ ଆସିଚି, ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଚରଣରେ ଏଇ ଫୁଲମାଳଟି ଲଗି ବଢ଼େଇବ ବୋଲି ।

ବଡ଼ପଣ୍ଡା—ଶୁଦ୍ଧପୂତ ହୋଇ ନୁହୁଁଛି ?

ମାୟା—ହଁ ।

ବଡ଼ପଣ୍ଡା—ଫୁଲ ନେଇଯା, ମହାରାଜା ବିଜେ ହେଉଛନ୍ତି—ଦେଉଳ ଶୋଧ ହେବ ! ମହାରାଜା ବାହୁଡ଼ା ବିଜେ ହେଲେ ଆଣିବ କ, ମୁଁ ଲଗି ବଢ଼େଇ ଦେବ ।

ମାୟା—ମହାରାଜା ବିଜେ ହେବେ ?

ବଡ଼ପଣ୍ଡା—ଶୋଧ ଡାକ ପଡ଼ିଗଲାଣି—ଶୁଭୁନାଇଁ ? ବେହ୍ନପୋ’ ଥେଣ୍ଟକାଳଟେ କି ?

ମାୟା—କେତେବେଳ ଲଗିବ ? ମୁଁ ଯାଇ, ଖାଲି ଚରଣ ତଳେ ଭେଟି ଦେଇ ଚାଲି ଆସିବ ।

ବଡ଼ପଣ୍ଡା—ଆରେ ବେହ୍ନପୋ’ବଢ଼ି ଅବୁଝାଲୋକ ସେ ! ଭଲରେ କହିଲେ ହବ ନାହିଁ, ଏଇନେ ଦୁଆରୀ ଆସି ଧକଲେଇ ଦେଲେ ଭଲ ହବ ? ଦେଖୁଚ ପୋଖରୀଆରେ ପାଣି ପଡ଼ିଲାଣି ! ଜାଣୁ ଜାଣୁ ମହାସ୍ନାନ ହବ, ମୋ ମୁଣ୍ଡ ରହିବ ?

ମାୟା—(ଗୋଟିଏ ଗିନି କାଢ଼ି ବଡ଼ପଣ୍ଡାକୁ ଦେଇ) ପୂଜା ପଣ୍ଡାଏ, ମୁଁ ନ ଗଲେ ନାଇଁ; ଆପଣ ଏଇ ମାଳ ଖଣ୍ଡିକ ଲଗି—

ବଢ଼େଇ ଦିଅନ୍ତୁ । ମହାରାଜାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କେତେ ଲୋକ ଥିବେ, ମୁଁ ଗହଳରେ ଦର୍ଶନ କରି ଯିବି ବାହାରି ।

(ମାଳ ବଢ଼ାଇ ଦେଲେ)

ବଡ଼ପଣ୍ଡା—ଆଚ୍ଛା ଅଡ଼ୁଆରେ ପକେଇଲ । ଆସ, ଆସ, ଏଡଢ଼ ଖୁଣ୍ଟ କଣକୁ ଛପି ଯା । କାହା ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଲେ ଫେ’ରୁ—

ମାଧୁ—ମୁଁ ସାବଧାନ ଅଛି । (ପୂଜାପଣ୍ଡା ମାଳ ନେଇ ଲାଗି ବଢ଼େଇଲା—ମାଧୁ ଲୁଚିଥାଇ ପ୍ରଣାମ କଲା—ଏଇ ଅବସରରେ ଦୂରରେ ଶୁଭିଲା କାହାଳୀ)

ବଡ଼ପଣ୍ଡା—ଲୁଚିଯା—ଲୁଚିଯା । ମହାରାଜା ବାଇଶିପାହାଚରେ ଉଭେ କଲେଣି । (ମାଧୁ ଲୁଚିଗଲା, କାହାଳ ବାଜି ଉଠିଲା, ଅଦୂର ନେପଥ୍ୟରେ ଶୁଭିଲା ତେଲଙ୍ଗୀ ବାଜା, ପରେ ପରେ ଗମ୍ଭୀର କଣ୍ଠରେ “ଘୁମୁ ଘୁଡ଼” । ପ୍ରଭୁଙ୍କ ନିଯୋଗମାନେ ପ୍ରବେଶ କରି ସାବଧାନ ହୋଇଗଲେ । ସେବାଦାସୀ ଓ ବାଦ୍ୟକାର ଆସି ପହଞ୍ଚି ଏକ ଢଗରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହେଲେ, ଛାଠ ପ୍ରବେଶକଲା, ପଛେପଛେ ମହାରାଜା ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଆସିଲେ)

ଘୁମୁଖୁଣ୍ଟିଆ—ନିଯୋଗ ସାବଧାନ ।

ବଡ଼ପଣ୍ଡା—ଆହେ ମହାବାହୁ, ଆହେ ବଳୀୟାନଭୁଜ, ଗଜପତି ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ ମହାରାଜାଙ୍କ ଗୁହାରି ଶୁଣିବାକୁ ଅବଧାନ ହେଉ ମଣିମା !

(ସେବାଦାସୀ ନୃତ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କଲା ଓ ପଡ଼ପଣ୍ଡା ଆରତି ଆରମ୍ଭ କଲେ—ଆରତି ଶେଷରେ ମହାରାଜାଙ୍କ ପାଖକୁ ଆରତି କାଠି ଆଣି, ଦେଖାଇ, ତୁଳସୀ ପ୍ରସାଦ ଦେଲେ; ମହାରାଜା ଭୂମିଷ୍ଠ ପ୍ରଣାମ କଲାବେଳେ କାହାଳୀ ତିନି ଥର ବାଜି ଉଠିଲା ।)

ସେବକଗଣ—ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ ମାହାର୍ଜାଙ୍କ ଗୁହାର ଶୁଣିବାକୁ ଅବଧାନ ହେଉ ମଣିମା ! ହେ ମହାବାହୁ ! (ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ କଣ୍ଠରେ ଲାଗି ବଢ଼ିଥିବା ମାଳାଟି ଖସି ପଡ଼ିଲା) ସମସ୍ତେ—ହରିବୋଲ, ହରିବୋଲ, ହରିବୋଲ ।

(ପୂଜା ପଣ୍ଡା ହାରଟି ଗଜପତି ଗଳାରେ ଲମ୍ବାଇ ଦେଲେ ସମସ୍ତେ ପୁଣି ହରିବୋଲ ଦେଲେ)

ପୁରୁଷୋତ୍ତମ—(ହାର ଦେଖି) ଅପୂର୍ବ ସୁଗନ୍ଧ । ଆଶୀର୍ବାଦ କର ପ୍ରଭୁ ! ପୂରୁ ମନୋରଥ । ଯଶ ରହୁ ଶରଣପଞ୍ଜର ମହାବାହୁ ! (ଭୂମିଷ୍ଠ ପ୍ରଣାମ କରି ରାଜବର୍ତ୍ମରେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ପ୍ରସ୍ଥାନକଲେ)

ମାୟା—(ପ୍ରବେଶ କରି, କରଯୋଡ଼ି) ଦେବତା ! ଚଣ୍ଡାଳର ପ୍ରଭୁ ଜଗନ୍ନାଥ, ଏ କଅଣ ଦେଖିଲି ଏ ଆଖି ! ପଦ୍ମାବତୀର ଗୁଞ୍ଜାହାର ଚଣ୍ଡାଳର ଗଳାରେ ? ଏ କଅଣ ତୁମର ଆଦେଶ ? ତୁମର ଇଚ୍ଛା ? କିଏ କହେ, ଦେବତା କଥା କହେ-ନାହିଁ ? କିଏ କହେ, ଦେବତା ମୂକ ? କିଏ କହେ କାଳର ଦେବତା ନିର୍ଜ୍ଜୀବ ? (ଭୂମିଷ୍ଠ ପ୍ରଣାମ କରି ଉଠିଲାବେଳକୁ ଦେଖିଲା ତଳେ ପଡ଼ିଛି ରତ୍ନମୁଦ୍ର) ପ୍ରଭୁ, ପ୍ରଭୁ, ଏ କଅଣ ତୁମରି ଆଶୀର୍ବାଦ ? ତୁମରି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ? ତୁମରି ଆଜ୍ଞା ? ପ୍ରଭୁ !

(ରତ୍ନମୁଦ୍ର ଗୋଟାଇ ଆଣି ମୁଣ୍ଡରେ ଲଗାଇଲା)

* * *

ଷଷ୍ଠ ଦୃଶ୍ୟ

— ବଡ଼ଦାଣ୍ଡ —

[ଜଣେ ଚମ୍ପାଗଡ଼ ଯାଗା-ସାଙ୍ଗ ସୁଆର ପିଲା ଗାଇ ଚାଲିଛି;
ହାତରେ ମହାର୍ଦ କୁଣ୍ଡୁଆ]

ଗୀତ

କର କରାଉ ପ୍ରଭୁ—ନମିଉ ଆନ ସବୁ
ତୋ କଥା, ତୁ ଜାଣୁ ମହିମା,
ଅନ୍ଧର ହେଉ ସାହା—ତୁ ପୁଣି ଚଉବାହା !
ବଧିରେ ଅଜଣା ତୋ ସୀମା,
ହେ ମହାବାହୁ !
ତୁ ଏକା ତୋହର ଉପମା—
ଘଡ଼ି ଘଡ଼ିକେ ଆନ—ମନ, ବଚନ, ଜ୍ଞାନ-
ଗୋଚର ନୁହେଁ ତୋ ଗରିମା—

(ମାୟା ସେଇବାଟେ ଯାଉଥିଲା)

ସୁ.ଆ.ର—ଆରେ, ହେ—ହେ—ଚନ୍ଦ୍ରଯାତ; ଘୋର ମାର୍ଗେ କଏ ରେ ଅନ୍ଧାରରେ ମାଡ଼ି ଯାଉଚୁ ?

ମ.ୟା—(ଅଟକଯାଇ) ମୁଁ ଜଣେ ବିଦେଶୀ ।

ସୁଆର—ସେଇଆ ତ, ମୁଁ ତୋ ଚାଲି ପାହୁଲରୁ ଠଉର କଲି । କାହା ଯାତ୍ରୀ ରେ ?

ମାଧୁ—ମହାସୁଆର ଘର ।

ସୁଆର—ହଉ, ହଉ; ମହାର୍ଦ କଣିକାଏ ଧ ।

(ପ୍ରସାଦ କଣିକାଏ ଦେଲେ)

ମାଧୁ— (ପ୍ରସାଦ ନେଇ ମୁଣ୍ଡରେ ଲଗାଇଲା)

ସୁଆର—ଆରେ ବେହ୍ମପୋ ! ଖାଇ ଥା'ରେ ଖାଇଥା' ! ଆରେ, ଚରଣେ ପାଇଲେ ସିଏ—ଭରଣେ ପାଇଲେ ସିଏ—ପକା, ତୁଣ୍ଡରେ ପକା—(ମାଧୁ ସେବା କରି ହାତ ଯୋଡ଼ିଲା) ଦରଶନ କଲୁଣି ? ପଉଁ ତୀର୍ଥ, ବଇକୁଣ୍ଠ, ମୁକ୍ତିମଣ୍ଡପ—ମୁଣ୍ଡିଏ ମୁଣ୍ଡିଏ ପକେଇ ପିଣ୍ଡିକା ଚଢ଼େଇ ଗାଆଁକୁ ଯା ।

ମାଧୁ—ଆଜ ତ ଆସିଲି ।

ସୁଆର—ହଁ, ଦରଶନ ବଢ଼େଇ—ରଙ୍ଗମାଟି ମୁଣ୍ଡରେ ମାରି ଗାଆଁକୁ ସଳଖିବୁ । ବେହ୍ମପୋ, ସପ୍ତପୁରୁଷ ଉଦ୍ଧାର ହେଇଯିବେ । ଯା ବେହ୍ମପୋ ଯା, ଖାଇଥା ଖାଇଥା ।

ମାଧୁ—ତୁମେ କଏ ଆଜ୍ଞା ?

ସୁଆର—ଆଜ୍ଞେ, ଆମେ କଏ ? ଆମେ ଚମ୍ପାଗଡ଼ ଯାଗା-ସାଙ୍ଗ ସୁଆର ପିଲା । ଢଅଁକୁ ଖୁଆଉଁ ଆମେ, ଆମ ହାତରୁ ଖାଇ ବୈକୁଣ୍ଠ ଲଭ ହେଇଗଲା ଚୋର । (ମାଧୁ ଚାଲିଯାଉଥିଲା) ଆରେ ନଥାଗୁଢ଼ିଆ ନାଁ ଆଉ କିଛି ଅଛି ବା ? ବେହ୍ମପୋ, ଖାଲି କିରେ ମହାର୍ଦ ଦେଲି, କିଛି ପିଣ୍ଡିକା ପକା ।

ମାଧୁ—(ଫେରି ଆସି କିଛି ଦେଲା)

ସୁଆର—ଜଗନ୍ନାଥ ମଙ୍ଗଳ କରନ୍ତୁ । ମନସ୍କାମନା ସିଦ୍ଧ ହଉ, ଯା ବାବା, କୁଆଡ଼େ ବାହାରିଥିଲୁ ଯା ।

(ମାଧୁ ପ୍ରଣାମ କରି ଚାଲିଗଲା)

ସୁଆର—ହେଁଃ, ଯାଉଯାଉ ବାଟରେ ଏ ଅରଜନ—ଜଗନ୍ନାଥେ ବଢ଼ିଲେକ ।

ଗୀତ

ଦେଇ ଦିଆଇ ହରି   ଜୀବ ରଖୁ ସବୁରି
ଏ ଖେଳ ତୋହରି ଭିଆଣ,
ବଡ଼ ପଥର ଘରେ   ଖଣ୍ଡ ଦାରୁ ଭିତରେ
ତୋଲିଉ ପତିତପାବନ ହେ
ମହାବାହୁ !
ପାଦତଳେ ମୋ ମଥା ଥାଉ,
ଧନ, ରତନ, ମଣି   ନ ଲୋଡ଼େଁ ଚିନ୍ତାମଣି !
ତୋ ନାମ ଧରି ଜୀବ ଯାଉ । ୧ ।

(ଗାଇ ଗାଇ ପ୍ରସ୍ଥାନ)

ସପ୍ତମ ଦୃଶ୍ୟ

[ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବଙ୍କ ରାଜପୁରୀର ଗୋଟିଏ କକ୍ଷ, କକ୍ଷଟି ସୁସଜ୍ଜିତ । ରାଜକର୍ମଚାରୀମାନେ ସାଧାରଣତଃ ଏଇଠାରେ ସାକ୍ଷାତ କରନ୍ତି । ଉପବିଷ୍ଟ ମହାରାଜ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ । ଗୋଟିଏ କରରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ମାୟୁ । ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ ମୁଦିଟି ଦେଖୁଥିଲେ]

ମାୟୁ—ଧନ, ରତ୍ନ ବା ରାଜ୍ୟ କାମନା ମୋର ନାହିଁ ମଣିମା !

ପୁ ରୁ—ପୃଥିବୀର ରତ୍ନଭଣ୍ଡାର ଏହାର ମୂଲ୍ୟ ଦେଇ ପାରିବନାହିଁ— ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଦର୍ଶନ ବେଳେ କମଳ ଆଙ୍ଗୁଠିରୁ ଖସି ପଡ଼ିଥିଲା । ଅପରିଚିତ ଯୁବକ ! ଅଯାଚିତ ଭାବରେ ତୁମେ

ଆଣି ଦେଇଛ ଏ ମହାମୂଲ୍ୟବାନ ରତ୍ନ । ଓଡ଼ିଶାର ଗଜପତି ତୁମର ଯେକୌଣସି ପ୍ରାର୍ଥନା ଆନନ୍ଦରେ ପୂରଣ କରିବେ, କୁହ ।

ମାଯ୍ୱା—ଆଜି ତ ମୋର ଦ୍ୱିତୀୟ ଉତ୍ତର କିଛି ନାହିଁ ମଣିମା ! କ୍ଷମା କରନ୍ତୁ ।

ପୁରୁ—କିନ୍ତୁ, ମୋତେ ଋଣୀ କରାଅ ନାହିଁ ଅପରିଚିତ ଯୁବକ ! ତୁମେ ଜାଣିନାହିଁ ଏ ମୁଦିର ମୂଲ୍ୟ । ମନେ ପଡ଼େ ମୋର—ଅନେକ ଦିନ ତଳର କଥା—ସ୍ୱର୍ଗତ ପିତୃଦେବ ମହାରାଜା କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବ ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ ଅଭିଯାନବେଳେ ଦିନେ ମୋର ବୀରତ୍ୱରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ତାଙ୍କର ନାମାଙ୍କିତ ଏଇ ମୁଦିଟି ମୋତେ ପିନ୍ଧାଇଦେଇ ଆଶୀର୍ବାଦ କରିଥିଲେ । ସେଦିନ ··· ଆଜି ମଧ୍ୟ ସେଦିନର କଥା ଅପାଶୋର ମୋ'ର । କାବେରୀ କଳରେ ଶିବିର ଅବସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥାଏ ··· ଜାଣ ତୁମେ ଯୁବକ, କାବେରୀ କେଉଁଠି ?

ମାଯ୍ୱା—(ଟିକିଏ ଇତସ୍ତତଃ ହୋଇ) କାବେରୀ ? ନା ମହାରାଜ !

ପୁରୁ—କାବେରୀ ଉପକଣ୍ଠର ବାଲୁ-ଭୂମିରେ ବିହାର କରେ କମନୀୟ କୃଷ୍ଣସାର । ଖେଳା-ଚପଳ ଭଙ୍ଗୀରେ ଲୀଳାୟିତ କରେ କାବେରୀର ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ବେଳାଭୂମି । ସେଦିନ—ସେଇ ପ୍ରଥମ ଦିନ ପିତାଙ୍କର ଆଶୀର୍ବାଦ ପାଇ, ନିରୁଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବରେ ବାହାରିଲି ଶିବିରରୁ । ସେ ଦିନର—ସେ ଆନନ୍ଦ—ଜୀବନରେ ମୋର ପ୍ରଥମ । ଅଶ୍ୱ ମୋତେ ଘୁଏଁ ଘୁଏଁ ନେଇଗଲ କାବେରୀ କୂଳକୁ । ବାସନ୍ତୀ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ରକ୍ତ ରଙ୍ଗ ଅସ୍ତ ରବିକର କାବେରୀର କୃଷ୍ଣ ଜଳ ତଳେ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ ଶୀତଳ କରୁଥାଏ । ବେଳା-ଭୂମିରେ ଚରି ମାରି, ବୁଲି ଯାଉଥାଏ କୃଷ୍ଣସାର । ଭୟ-ଖାତ ନିଷ୍ପନ୍ଦ ନୟନ ତା'ର, ଫେରି ଚାହୁଁ-

ଥାଏ, ଥରେ ଥରେ ମୋର ବର୍ଚ୍ଛା ମୁନକୁ । ମନେ ମନେ ଭାବୁଥାଏ— ବୋଧହୁଏ, କେଡ଼େ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ, କେଡ଼େ ସୁନ୍ଦର, ଆଉ କେତେ କଠିନ ଏଇ ବର୍ଚ୍ଛା ! ପୁଣି କି ନିର୍ମମ ଏ ବର୍ଚ୍ଛା ଧାର ! ଏ ଦୃଶ୍ୟ ହଠାତ୍ ମୋ ଆଖିକୁ ଟାଣିନେଲା କାବେରୀର ଅପର କୂଳର ପ୍ରାସାଦ ଆଡ଼କୁ । ତା’ପରେ ?··· ନା, ନା, ନା ଯୁବକ ! ଅନୁରୋଧ ନୁହେଁ । ଉତ୍କଳର ଗଜପତି ମହାରାଜ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବଙ୍କ ଆଦେଶ— ତୁମକୁ ପ୍ରତିଦାନ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ହେବ । ସିଂହାସନର ଅବମାନନା କର ନାହିଁ ଯୁବକ !

ମାପୁ—ମହାମହିମ ମହାରାଜ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ ! ଜାଣନ୍ତି ତ କ୍ଷତ୍ରିୟ ଦୁଇ ଥର ବଚନ ଦିଏ ନାହିଁ । କ୍ଷତ୍ରିୟର ମନ ଦୁଇଟା ନୁହେଁ । ଥରେ ଜଣା କରିଛି, ଧନରତ୍ନରେ ମୋର ଆଶା ନାହିଁ । ମହାରାଜ ସ୍ୱୟଂ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଚଳନ୍ତି ପ୍ରତିମା—

ପୁରୁ—(ବିଦ୍ରୂପ ହାସ୍ୟ ସହ) ଚଳନ୍ତି ପ୍ରତିମା, ନା ଚଣ୍ଡାଳ ?

ମାପୁ—ଯେବେ ଅନୁଗ୍ରହ ହେଲା—ମୁଁ ଚାହେଁ—ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସେବକ ଭକ୍ତ-ଶିରୋମଣି-ସେଇ ଚଣ୍ଡାଳ—ତାଙ୍କର ସେବା ।

ପୁରୁ—(ସିଂହାସନରୁ ଉଠି) ଯୁବକ !! (ଚାହିଁ ରହିଲେ)

ମାପୁ—ମଣିମା ! (ହଠାତ୍ ପଦ ଧରିଲା)

ପୁରୁ—ଉଠ ଯୁବକ ! ତୁମେ ଅପରିଚିତ, କିନ୍ତୁ ରୂପ ତୁମର କହେ— ତୁମେ ସରଳ, ବିଶ୍ୱାସୀ । ବିବେକ ଇଙ୍ଗିତ ଦିଏ—ତୁମେ ପ୍ରଭୁଭକ୍ତ; ତୁମର ପ୍ରାର୍ଥନା ପୂରଣ ହେବ । ମାତ୍ର ସେ ତ ରତ୍ନମୁଦି ଲାଭର ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରତିଦାନ ବୋଲି ମନେ ହୁଏ ନାହିଁ ।

ମାୟୁ—ଅନୁଗ୍ରହ ଯଦି, ସମୟରେ ପ୍ରାର୍ଥନା ନିବେଦନ କରିବି ।

ପୁରୁ—ଉତ୍ତମ—ସେ ପ୍ରାର୍ଥନା ପୂରଣ କରିବାକୁ ଗଜପତି ସତ୍ୟବଦ୍ଧ ।

ମାୟୁ—ମହାମହିମ ସମ୍ରାଟଙ୍କର ଅସୀମ ଦୟା ।

ପୁରୁ—ଆଜିଠାରୁ ତୁମେ ମୋର ପାର୍ଶ୍ୱଚର ।

ମାୟୁ—ଜଗନ୍ନାଥ ଆଶୀର୍ବାଦ କରନ୍ତୁ, ମହାରାଜାଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସର ଉପଯୁକ୍ତ ହୁଏଁ ।

(ଆଣ୍ଠୁ ମାଡ଼ି ବସି, ସମ୍ରାଟଙ୍କ ଚରଣ ତଳେ ନିଷ୍କୋଷିତ ତରବାରି ଥୋଇଦେଲା ଓ ସମ୍ରାଟ ତାହା ମାୟୁ ହାତକୁ ଟେକିଦେଲେ; ମାୟୁ ମଥା ନୁଆଇଁ ଗ୍ରହଣ କଲା)

ପୁରୁ—ତୁମର ନାମ ?

ମାୟୁ—(ଚମକି) ପଦ୍ମ ସିଂହ ।

ପୁରୁ—ପଦ୍ମ ସିଂହ ! ପଦ୍ମ ? ସୁନ୍ଦର !

(ଗୁମ୍ଫ ଝିଣ୍ଟିଆ ପ୍ରବେଶ କରି ଅଭିବାଦନ କଲେ)

ଗୁ: ଝି—ବକ୍ସି ବାହାଦୁର ।

ପୁରୁ—ଆସନ୍ତୁ । (ଝିଣ୍ଟିଆ 'ଅବଧାନ' କହି ଚାଲିଗଲେ) ତୁମେ କାଞ୍ଚି ଦେଖିଛ ପଦ୍ମ ?

ମାୟୁ—(ବିସ୍ମିତ ଆଖିରେ) କାଞ୍ଚି ?

ପୁରୁ—ହଁ, କାବେରୀର ଉପକଣ୍ଠରେ, ଯୋଉଁଠି ଫୁଟେ ଜୀବନ୍ତ ପଦ୍ମ, ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତରେ ଯେଉଁଠି ହସେ ଶତଦଳ—ସରସ, ସରଳ, ସଜୀବ ।

ମାୟୁ—ପଦ୍ମ ? ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତରେ ?

ପୁରୁ—ହଁ, ପଦ୍ମ—ସେଇ କାଞ୍ଚି ।

(ପ୍ରବେଶ କଲେ ବକ୍ସି)

ବକ୍ସି—(ପ୍ରଣାମ କରି ମାୟା ଆଡ଼କୁ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଲେ)

ପୁରୁ—ବସନ୍ତୁ ।

ବକ୍ସି—ଚମୂରେ କିଛି ଜଣାଇବାକୁ ଥିଲା ।

(ମାୟା ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଲେ)

ପୁରୁ—(ମାୟାକୁ ଚାହିଁ) ପଦ୍ମ !

ମାୟା—ମହାରାଜ ! (ଅଭିବାଦନ କରି ଚାଲିଗଲା)

(ବକ୍ସି ଆସନ ଗ୍ରହଣ କଲେ)

ବକ୍ସି—ଅଭିଯାନର ସମସ୍ତ ବ୍ୟବସ୍ଥା ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛି ମହିମା ! ଦିନ, ବେଳା ସ୍ଥିର । ଜ୍ୟୋତିଷରତ୍ନେ ମଙ୍ଗଳ ରାତି—ବୁଧ ଯାହାନ୍ତରେ ଦୁର୍ଗାମାଧବଙ୍କ ଦର୍ଶନ ବଢ଼ାଇ, ଚମୂ ସଜେ ହେବାକୁ ସମୟ ଧରିଛନ୍ତି ।

ପୁରୁ—ମନେ ରଖିବେ ବକ୍ସି ମହାଶୟ ! କାଞ୍ଚିପ୍ରତି ଏଥର ନିଜେ ଚଣ୍ଡାଳର ଅଭିଯାନ ।

ବକ୍ସି—ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛି ମହିମା, ଏଥର ଅଭିଯାନ କାଞ୍ଚି ରାଜକନ୍ୟା ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କ ଲାଭ ଆଶାରେ ନୁହେଁ; ଏ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସେବକର ଅଭିଯାନ । ଚଣ୍ଡାଳର ସମ୍ମାନ, ଜାତିର ମହତ୍ତ୍ୱ, ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଧ୍ୱଜା ଲାଗି ଏ ଅଭିଯାନ । ଆମେମାନେ ଚଣ୍ଡାଳର ଦାସ ନୋହୁଁ, ଓଡ଼ିଶାର ସିଂହାସନ ଚଣ୍ଡାଳର ନୁହେଁ, ଦେବତାର—ଏଇ ପ୍ରମାଣ ଆମର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଓଡ଼ିଆ ଏହାର ମର୍ମ ବୁଝନ୍ତୁ । ଘରେ ଘରେ—କାନେ କାନେ—ପ୍ରତି ପ୍ରାଣରେ ଆସୁ ଅପୂର୍ବ ସ୍ପନ୍ଦନ । ଗଜପତି ଚଳନ୍ତି ବିଷ୍ଣୁ—ହିନ୍ଦୁର ସେ ଠାକୁର ରାଜା; ଜଗବନ୍ଧୁଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ସେବକ ! ଚରଣରେ ପ୍ରଣତି ନିବେଦନ କରି ହିନ୍ଦୁ ହୁଏ ଧନ୍ୟ । ହିନ୍ଦୁ ପ୍ରଣାମ କରେ ନାହିଁ ଚଣ୍ଡାଳର ଚରଣ

ଚଳେ—ଏ ଅପମାନ ଶୁମୁଙ୍କର ନୁହେଁ, ମୋର ନୁହେଁ, ରାଜାର ନୁହେଁ—ପ୍ରଜାର ନୁହେଁ—ସାରା ହିନ୍ଦୁ ଜାତିର ଅପମାନ । ଏ ଅପମାନ ନୀଳକନ୍ଦରବିହାରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର । ଧର୍ମର ଅବମାନନା—ଜାତିର ଅବମାନନା—ଦେଶର ଅବମାନନା ! ଥରେ ଚକ୍ରତୀର୍ଥରେ ଏଥର ସୈନ୍ୟ ସମାବେଶ ଦେଖିଲେ ଜାଣିବେ ମହାରାଜ ! ଜାତି ଏ ଅପମାନର ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ କଭଳ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛି ।

(ନେପଥ୍ୟେ ଶୁଭିଲା—ଜୟ ଜଗନ୍ନାଥ, ଜୟ ମହାରାଜ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବଙ୍କର ଜୟ)

ପୁରୁ—(କାନେଇଁ) ଏମାନେ ?

ବକ୍ସି—ରଥିପୁରର ଗଡ଼ନାୟକ ଓ ମେଦିନୀପୁରର ପାଇକ ପହୁଞ୍ଚିପାରି ନ ଥିଲେ; ସମ୍ଭବତଃ ଦର୍ଶନ ଲାଗି ସିଂହଦ୍ୱାରରେ ଅପେକ୍ଷା କରୁଛନ୍ତି ।

(ପୁନଶ୍ଚ ଜୟଧ୍ୱନି ଓ ତୂରୀ ବାଦନ)

(ରାଜଗୁରୁ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ନିଯୋଗ ପ୍ରବେଶ କଲେ, ମାଳା ସିନ୍ଦୂର ସହ)

ରାଜଗୁରୁ—ନବଦ୍ମରେ ପୂଜା ବଢ଼ିଛି ମହିମା, ବିମଳା ସୁପ୍ରସନ୍ନା ।
ହୋଇଛି, ବିଜୟସିନ୍ଦୂର ଆଉ ଆଜ୍ଞାମାଳ ।

ପୁରୁ—(ଶିର ନତ କରି ଆଜ୍ଞାମାଳ ଗ୍ରହଣ କଲେ)

ରାଜଗୁରୁ—(ବିଜୟସିନ୍ଦୂର ପିନ୍ଧାଇ) ଗଜପତି ସିଂହାସନର ମହତ୍ତ୍ୱ ରଖ ମାଆ !

(ନେପଥ୍ୟେ ଜୟଧ୍ୱନି—ବୀର ଶ୍ରୀ ଗଜପତି ଗୌଡ଼େଶ୍ୱର ନବକୋଟି କର୍ଣ୍ଣାଟୋତ୍କଳବର୍ଗାଧୀଶ୍ୱର ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବଙ୍କ ଜୟ)

ତୂର୍ଯ୍ୟନାଦ— (ବିଷ୍କମ୍ଭକ)

—୦—

ଦ୍ୱିତୀୟ ଅଙ୍କ

ପ୍ରଥମ ଦୃଶ୍ୟ

— ବାଲ୍‌ଧାଇ —

[ଗୋଟିଏ ଗୁଡ଼ଆ, ହାତରେ ଝୁମୁକା, ମୁଣ୍ଡରେ ପସରା ଓ ଅନ୍ୟ
ହାତରେ ଗୋଟିଏ ଘୋଡ଼ା ଗୁବୁକ ଧରି, ଝୁମୁକା
ବଜାଇ ଡାକ ଡାକ ଆସୁଛି]

ଗୁଡ଼ଆ—ମନୋହର, ପୁଆ, ଖସାଲଡ଼ୁ, ମୁଡ଼ି, ଉଖୁଡ଼ା । (ପସରା ମୁଣ୍ଡରୁ ଓହ୍ଲାଇଲା—ସଡ଼କ କଡ଼ରେ ବସି ପସରାରୁ ଘୋଡ଼ଣୀ କାଢ଼ି ମନେ ମନେ କହିଲା) ଓହୋ, ପଣେ ରାଶି ଲଡ଼ୁରୁ ସରବେ ଅଛୁ ସାତଟି, ମନୋହର ଅଧେ ନାହିଁ ! କାହା ମୁହଁ ଆଜ ସକାଳୁ ଚାହିଁଛି, ବେଉଶା ନଷ୍ଟ ହେଲା ମୋର ।

(ନେପଥ୍ୟରୁ ଗୁଡ଼ଆଣୀ ଡାକ ଡାକ ଆସୁଛି)

ଗୁଡ଼ଆଣୀ—ନଶଆ ବା, ନଶଆ ବା, କୁଆଡ଼େ ଗଲ କ ?

ଗୁଡ଼ଆ—ଆଲୋ, ଏଇଠି ବଇଚି—କଅଣ ?

ଗୁଡ଼ଆଣୀ—କଣା ଖବା କଅଣ ହେଲା ? ମଧୁଆ ଘର ସବୁ ପିମ୍ପୋଲ ହାଟକୁ ବାହାରିଛନ୍ତି । କଉଡ଼ି ଦେଇଥିଲେ ତାଙ୍କ ହାତରେ, ଝିଅ ପାଇଁ ଖଣ୍ଡେ କନ୍ଥା ଆଣି ଦେଇଥାନ୍ତେ । ଛମଠୁଁ, ମୋଠୁ କରି ସେ କେତେ ସବାଗଡାରେ ପକେଇଥିଲା—ଆଜ ଅରୂପ ମିଶେଇ ଦେଲେ ଚଳି ଯାଆନ୍ତା ।

ଗୁଡ଼ିଆ—କଉଡ଼ି କଡ଼ାଏ ବିକନେଇଁ ଲୋ ନିରିଆ ମାଆ ! ସେଇଆ ପରି ଏଇନେ ମନେ ମନେ ହେଉଥିଲି । କି ଯୋଗରେ ଆଜି ଭାତ ପାଇଚ ? କଉଡ଼ି କଡ଼ିକ ଗଲା, ଆଖି ଯୋଡ଼ିକ ଗଲା ।

ଗୁଡ଼ିଆଣୀ—(ପସରା ଟେକି) ମଲି ମୋର, କେଡ଼େ ମିଛୁଆ ମରଦ ମ ତେମେ ? ଏଡ଼କ ଗଣ୍ଠିଆ ଚହିଁକ—ଆପଣା ପିଲା ପାଇଁ କବଟା ଖଣ୍ଡେ କରିବାକୁ ସତ ବଳୁନାହିଁ ! ଗୁଙ୍ଗୁଡ଼ିକ ଖସାନଡ଼ୁ ପଇଲଣି କି ? କଅଣ ନା, କଉଡ଼ି କଡ଼ାଏ ନାହିଁ ! ଏଇଆ ବୋଇଲେ, କହିବ କର୍‌ହେଇ ।

ଗୁଡ଼ିଆ—ଆଲୋ, ତେବେ କଅଣ କହିବ—କାହିଁକି ଦୋଷ ଦେବି ଲୋ ନିରିଆ ମାଆ ! ମୋ ଭାଗ୍ୟ ସେ, ଭଗାରହସା କରିନା ମତେ; ଭୁନ ହେଇ ଘରକୁ ପଳା । ହାତରେ ହେଲେ, ମୁଁ ନିଜେ ଯାଇଁ ହାଟରୁ କିଣି ଆଣିବ । ଆଜି, କାଲି କଉଡ଼ିଏ ନାହିଁ । ହେଇଟି ପରତେ ନ ହେଲେ ଗାଞ୍ଜିଆ ଦେଖ୍ ।

(ଗାଞ୍ଜିଆ ଦେଖାଇଲା)

ଗୁଡ଼ିଆଣୀ—ଗଣି ଗଣି ପଚଣେ ଖସାନଡ଼ୁ ଦେଇଥିଲି । କେଜାଣି ସୁଖ ଶରଧାରେ ଅବା ଭୁଣ୍ଡରେ ପକେଇଲ ବୋଇଲେ, ଗୋଟେ ଦ'ଟା ନାଁ ! ଟୁଙ୍ଗୁଡ଼ିବାଳୁଙ୍ଗି କୁଟୁମ୍ବଙ୍କ ତଣ୍ଟିରେ ଖୋଜ ପକେଇ ସବୁତକ ସାରି ଦେଇଚ ?

ଗୁଡ଼ିଆ—ସାରି ନାଇଁ ଲୋ ! ତୋ ମୁଣ୍ଡ ଛୁଉଁଛି, ଗୋଟିଏ ହେଲେ ଖାଇନାହିଁ ମୁଁ—ଛୁଡ଼, ଛୁଡ଼, ମୁଁ ତ ହୁଡ଼ିଚ । କଅଣ, କହିବ ତେବେ ? ରଜାପୁଅ ପରି କଳା ଗୋରା ଦି'ଜଣ କାଳିଆ, ଧୋବଳା ଯୋଡ଼େ ଘୋଡ଼ାରେ ଚଢ଼ି ଏଇବାଟେ ଯାଉଥିଲେ । ଡାକିଲେ ମତେ— 'ଯାଉ ! କଅଣ ବିକୁଚୁ ଆ'ଣ ।'

ମୁଁ ତ ଋଷିଙ୍କ ହାତକୁ ଦଉଥାଏଁ, ସେ ଖାଉଥାନ୍ତି । 'କେତେ ଭଲ ଦରବ କରିଚୁ ସାଉ,' କହି କହି ଖାଇଲେ ଯେ ଖସାଲଡ଼ୁ ଅଟ୍ଟୁ ସରବେ ସାତଟି । ମନୋହରରୁ ଅଧେ ଗୃହୁଁ ଗୃହୁଁ ଠିଆଠିଆ ଖାଇଦେଇ ଗଲେ । ଦୂର ପଥ ଯିବେ ବୋଲି କାଛେଣି ପଣତରେ ମୁଢ଼ି ଉଖୁଡ଼ା ଦ'ଡ଼ବା ବାନ୍ଧିଲେ । ବୋଇଲେ—'ଶୋଷ କରୁଚି ପାଣି ଦେ !' ଖାଇବାକୁ ଦେଇ ପାଣି ନ ଦେଲେ ଅଧରମ ହବ । ମୁଁ କହିଲି, ଆମେ ତ ଗୁଡ଼ିଆ ସାଉ, ଆମ ହାତେ ପାଣି ପିଇବ କେମେତେ ? ପାଣି ଅଛୁଆଁ ଆମେ । ଗୋରା ଜଣକ କହିଲେ—'ଜାତି ବାରଣ ଆମର ନାହିଁ । ଖାଇଲୁଁ ତ, ଆଉ ତୋ ହାତରୁ ପାଣି ପିଇବୁ ନାହିଁ କାହିଁକି ?' କଳା ଜଣକ କହିଲେ—'ସାଉ ! ଆମେ ତୋ ପସରା ଜଗିଚୁଁ; ତୁ ଯା, ପାଣି ଆଣ୍ ।' ମୁଁ ପାଣି ଆଣିଲି, ଗରାକଯାକ ପାଣି ପିଇ କହିଲେ—'ଆଜଠୁଁ ଛତିଶପାଟକ ସମସ୍ତେ ତମ ହାତରୁ ପାଣି ପିଇବେ ।'

ଗୁଡ଼ିଆଣୀ—ହଁ, ସବୁ ହେଲା ଯେ, କଉଡ଼ି କାହିଁ ?

ଗୁଡ଼ିଆ—ଆଲୋ, ସେଇଆ ପରା କହୁଚି, ଶୁଣ୍—ଖାଇ ପିଇ ଘୋଡ଼ାରେ ବସିଲେ । କଉଡ଼ି ମାଗିଲାରୁ କହିଲେ—'ଆମ ପାଖେ ନାହିଁ, ଏଇ ଘୋଡ଼ା କୋରଡ଼ା ବନ୍ଧା ରହିଲା । ପଛରେ ଆମ ଲୋକେ ଆସୁଛନ୍ତି, ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗେ ଗାଉତ ଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ କୋରଡ଼ାଟି ଦେଲେ, ସେ କଉଡ଼ି ଦେବେ ।' ମୁଁ ଅମଙ୍ଗ ହବାରୁ ଘୋଡ଼ା ଝପ୍‌ଟେଇ ପଳେଇ ଗଲେ ।

ଗୁଡ଼ିଆଣୀ—ଗୃହିଁ ଥା—ବାଡ଼ପଡ଼ାର ଯଉଁ ଅକଲ ! ତେଜ ଦେଖେଇବୁ ମୋ'ର ଉପରେ ? କାହିଁର ବାଟେଇ, କଉଡ଼ି

ନ ଅଖିକର ଆଗ ଦରବ ଦଉଥିଲୁ କେମେତେ ? କୋରଡ଼ା ଧରି ହନେଇଁଥା, ଘରକୁ ଯିବୁ ଗରମ ଦେଖେଇବୁ ମୋ'ର ଉପରେ । କଂସାରେ ଛଛଲ ବାଡ଼ି ଦେବ । ବାଡ଼ପଡ଼ା ! କୋରଡ଼ାଟା ଧରି ମତେ ବତେଇଲ କଅଣ ନା, ଖାଇଦେଇ ଚଳେ ! —ଭଣ୍ଡଉଚୁ ମତେ ? ମୁଁ ଦୁଧୁଖିଆ ପିଲ !

(ନେପଥ୍ୟ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଶୁଣି)

ଗୁଡ଼ଅ—ଆଲୋ ନଶଆ ମାଆ ! ଯି'ଗ ନା । ଗୋଟେ ତ ହୁଡ଼ ହୋଇଯାଉଛୁ, ଭୁନ ହ । କଏ ଆଇଲେଣି ଦେଖେଁ ।

ଗୁଡ଼ଆଣୀ—ମୁଁ ଘରକୁ ଯାଉଚ, ତୁ ଦେଖୁଥା । ଯିବୁ, ଦହଡ଼ ବାଡ଼ିଦେବ ଗିରିବୁ; ବାଡ଼ପଡ଼ା ! (ଚୂଲଗଲ ଯାଗି)

(ଦୁଇଜଣ ପାଇକ ଆସିଲେ)

୧ମ—ଓହୋ, ଏତେ ବାଟରେ ଗୁଡ଼ଆ ସାଉଟେ ଦେଖିଲେଁ । ସାଉ ! କ କ ରକମ ରଖିଛ ?

ଗୁଡ଼ଆ—ମନୋହର, ଚୃଡ଼ା, ପୁଆ, ମୁଡ଼ି, ଉଖୁଡ଼ା, ଖସାନଡ଼ୁ ।

୨ୟ—ବସ ମଁ । (ଗୁଡ଼ଆକୁ) ହଁ, ଦବଟି ସାଉ !

ଗୁଡ଼ଆ—କ'ଣ ଦେବ ?

୧ମ—ଯାହା ଦବ, ମନୋହର ଦ ଦ'ଟା ଦଅ ।

୨ୟ—ଖସାଲଡ଼ୁ ? ଖସାଲଡ଼ୁ ଅଛୁ ପରା ? ଦଅ, ଦଅଣ୍ଡା ଦଅ ।

ଗୁଡ଼ଆ—କଉଡ଼ ଅଛୁଟି ?

୧ମ—ଆରେ, ଆଳଆଟେ କରେ ଗୁଡ଼ଆ ସାଉ ?

୨ୟ—ମାହାଳଆ ଦବୁ କ ଗୁଡ଼ଆସାଉ ? ପସରା ଫିଟା, ଖାଉ ଖାଉ ଯାହା ଖାଇବୁଁ, ହିସାବ କର କଉଡ଼ ଦବୁନାହିଁ ?

ଗୁଡ଼ଆ—ନାହିଁ, ଆଗେ କଉଡ଼ ଦଅ, ଖା' ।

୧ମ—ସତରେ ଆଳଆଟେ ଏଇଟା ! ପଳେଇ ଯାଉନୁ ମଁ ଆମେ ।

୨ୟ—ଯୁଦ୍ଧକୁ ଯାଉଛୁଁ ମିନା ! ମଲେ ସେଇଠି, ବାହୁଡ଼ିଲେ ଫେର୍ ଦେଖା ଦେଖି । ଏଠି କଅଣ ତୋ ରକମ ଖାଉ ଖାଉ ମରିଯାଉଛୁଁ ଯେ, ତୋ ଧନ ବୁଡ଼େଇଦବୁଁ ?

ଗୁଡ଼ିଆ—ଦଉଛୁ ହଁ, ବାକି କଉଡ଼ି ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଦେଇଦେବ । ଅଛ ଥରେ ନଉଡ଼ି ହଜାଏ ନା, ଆଉ କଅଣ ଝହୁକଯାକ ଏମିତି ଲାଗିଥିବ ?

୧ମ—କଅଣ ହେଲା ? କିଏ ଠକିଦେଲା କି ସାଉ ?

ଗୁଡ଼ିଆ—କାହିଁକି ଆଉ ସେ କଥା କହୁଛ ଭାଇ ! ରଜାପୁଅ ପରି କିଏ ଦି’ଜଣ ଘୋଡ଼ାରେ ଆଇଲେ, ମୋ ଦରବ ଖାଇଲେ, କଉଡ଼ି ମାଗିଲାକୁ କହିଲେ—ଆମ ପାଖେ ନାହିଁ, ଏ ଘୋଡ଼ା କୋରଡ଼ାଟି ଦେଇ, କହିଲେ—ପଛରେ ଆମଲୋକ ଆସୁଛନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ଦେଖେଇ କଉଡ଼ି ନବୁ । ମୁଁ ତ ହେନେଇ ବଇଚ ।

୨ୟ—କାଇଁ କାଇଁ—ଦେଖି, କୋରଡ଼ା ଦେଖି ।

ଗୁଡ଼ିଆ—(ଦେଖାଇ) ଦେଖୁନ୍, ମୁଁ କଅଣ ମିଛ କହୁଛି ?

୧ମ—(ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟହୋଇ) ହଇରେ ସାହୁ ! ଏ ତ—

ଗୁଡ଼ିଆ—କଅଣ, କୋରଡ଼ା ନୁହଁ ସେଇଟା ?

୨ୟ—ଆରେ, ୟାକୁ ତୁ ପାଇଲୁ କୋଉଠୁ ? ସତ କହ ।

ଗୁଡ଼ିଆ—ଆଉ ? ମିଛ ନ କହିଲେ ମୋ ଭାତ ଜୀରଉ ନାଇଁ !

୧ମ—ଚାଲ ଚାଲ, ତୋ ଭାଗ୍ୟ ଫିଟିଯିବ । ଖାଇବା ସେଇଠି ଚାଲ, ମହାରାଜାଙ୍କ ପାଖକୁ ଆ ।

ଗୁଡ଼ିଆ—ମହାରାଜାଙ୍କ ପାଖକୁ ? ଆଲୋ ବୋପାଲୋ ! ସେ କୋଉଠି ମୁଁ କୋଉଠି ? ନ ହେଲା ପଛକେ ମୋର କଉଡ଼ି । କଅଣ ଶୂଳରେ ବସିବାକୁ ଯିବି ?

୨ୟ—ଆରେ, ସେମିତି କାହିଁକି ହଉଚୁ ? ଆମର ଭିତରୁ ତ କିଏ ତୋର ଖାଇ ଯାଉଛି । ତୁ ଡରୁଚୁ କାହିଁକି ? ଚାଲ, ଆମ

ସାଙ୍ଗରେ ଚାଲ ।

(୨ୟ, ୧ମ କାନରେ ଫୁସ୍ ଫୁସ୍ କର କଅଣ କହିଲା)

୧ମ—ହେଉଥିବ, ହେଉଥିବ । ଯାଉ, ଡର୍‌ନା ଚାଲ—ମହାରାଜାଙ୍କ ପା, ତଳେ ପଡ଼ି ସବୁ କଥା ଫିଟେଇ କହିବୁ । କର୍ମ ଜଳୁଛି ତୋର—ଝାଳବୁହା ଧନ, ସେ ବୁଡ଼ିବ ନାହିଁ ଚୋର, ଆ !

ଧୁଡ଼ିଆ—ଚାଲ, ଯାହା କର୍ମରେ ଥିବ । ଘରକୁ ଗଲେ ତ ବରଷିବ, ନଇଲେ ମହାରାଜାଙ୍କ ପାଖେ ବରଷୁ । ସୁନାମୁହିଆ ହାତରୁ ଚାପୋଡ଼ ଖାଇଲେ ସିଲ । ଚାଲ, କିଛି ନ ହେଲେ ଠାକୁର ରଜାଙ୍କ ଦର୍ଶନ ତ ମିଳିବ ।

୨ୟ—ସପନରେ ଯାହା ଭାବି ନ ଥିବୁ ସେଇଆ ମିଳିବ ରେ ! ଚାଲ ।

(ପ୍ରସ୍ଥାନ)

— ଃ୦ଃ —

ଦ୍ୱିତୀୟ ଦୃଶ୍ୟ

— ଚିଲିକା କୂଳ —

[ନିର୍ମ୍ମଳ ଚନ୍ଦ୍ରରାତି । ଦୂରରେ ପାଲବନ୍ଧା ଖଣ୍ଡିଏ ନୌକା ବାହି ଯାଉଛି ଧୀବର । ସେ ଗାଇ ଗାଇ ଚାଲିଛି । କୂଳରେ ବସିଛନ୍ତି ପୁରୁଷୋତ୍ତମ]

ଗୀତ

ଚହଟ ଚାନ୍ଦମା, ଚେତାଇ ଦିଏ ଲୋ,
ଚାରୁ ଚାନ୍ଦଗୋଶି ମୋର,
ଚଉଶି ଛଇଳା, ଝୁରୁଥିବ ବସି,
ଚେତା ଥିବ କି ଜୀବନେ ତାର ଲୋ,
ତମେ ମୋ ଚମ୍ପାଗଉଶି,

ତା'ର ମୁକୁଳା ଥିବ ଚଉଁରୀ ଲୋ ।
ସେ ମୋ ଚମ୍ପାଗଉରୀ । ୧ ।
ମୋର ବସନ୍ତରେ, ଚମକ ପଡ଼ ତ;
ଜହ୍ନାରେ ଯିବନ ସଡ଼ି
ଚଢ଼କ ମଥାରେ, ପଡ଼ୁଥିବ ତା'ର,
ଚିରୁଥିବ ମହୀ ଘଡ଼ ଘଡ଼ ତ
ସେ ମୋ ସୁନା-ଖଡ଼ିକା
ରସକଲ୍ଲୀ ପଡ଼ିଥିବ ଫିକା ଲୋ,
ସେ ମୋ ସୁନା ଖଡ଼ିକା । ୨ ।
କପାଳରେ କର; ମାଉ ସମାଦର,
ମନାସୁଥିବ ସହଣି
ସତେ କି ଠାକୁରେ ଗୁହାରି ଶୁଣିବେ,
ଲକ୍ଷେ ଚମ୍ପା ଦେବ ଗଣି ଗଣି ଲୋ,
ସେ ମୋ ଲବଙ୍ଗଲତା,
ଲୁହ ଛଳଛଳ ଆଖି ପତା ଲୋ
ସେ ମୋ କନକଲତା । ୩ ।

(ନାହା ବାହ୍ନି ଚାଲିଗଲା)

ପୁରୁଷୋତ୍ତମ—ନୀଳ-ପୀତର କି ଅପୂର୍ବ ସମ୍ମିଳନ ! ସୁନ୍ଦର ! ଯୌବନର ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିକାଶର ପରିଚୟ ଦିଏ—ଏଇ ଉନ୍ନତ ଗିରି-ଚୂଡ଼ା, ତା'ଉପରେ ଚନ୍ଦ୍ରକରର ସୁକୁମାର ସ୍ପର୍ଶ ! ବିଚିତ୍ର ଦୃଶ୍ୟ ! କାହିଁ କେତେ ଦୂରରେ—ଆଖି ଯେତେଦୂର ଯାଏ—ଅବାଧ ମିଳନ ! ନୀଳ ଆକାଶ, ନୀଳ ଜଳ—କିଏ କାହାକୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରେ—ବୁଝିବା ଅସମ୍ଭବ । ବାଧା ନାହିଁ, ବିପ୍ଳବ ନାହିଁ, ବାରଣ ନାହିଁ—ପ୍ରକୃତିର ଏ ମିଳନ ଭିତରେ ପୂରିରହିଛି—

ପୂର୍ଣ୍ଣତା, ମାଦକତା, ସାର୍ଥକତା—ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବନରେ ଯାହା ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ, ଦୁଷ୍ପ୍ରାପ୍ୟ ।

(ମାୟା ପ୍ରବେଶ କରି ଅଭିବାଦନ କଲେ)

ପୁରୁ—ପଦ୍ମ !

ମାୟା—ମହାରାଜ !

ପୁରୁ—କଅଣ କିଛି କହିବାକୁ ଅଛି ?

ମାୟା—ନା ମହାରାଜ, ଏକା ବାହାରି ଆସିଛନ୍ତି ଶିବିରରୁ···

ପୁରୁ—ବନ୍ଦୀର ଆୟତ୍ତି କଅଣ ପଦ୍ମ ?

ମାୟା—ବନ୍ଦୀ ! ସମ୍ରାଟ୍ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ ?

ପୁରୁ—ହଁ ପଦ୍ମ ! ଦେବତା ନୁହେଁ—ମନୁଷ୍ୟ । ମନୁଷ୍ୟର ପ୍ରାଣ ଅଛି, ଧମନୀରେ ରକ୍ତ ଅଛି, ହୃଦୟରେ ସ୍ପନ୍ଦନ ଅଛି, ଜୀବନରେ ଅନୁଭୂତି ଅଛି—ସମ୍ରାଟ୍ କଅଣ ମନୁଷ୍ୟଠାରୁ ପୃଥକ୍ ?

ମାୟା—ପୃଥକ୍ ନୁହେଁ ମହାରାଜ ! କିନ୍ତୁ ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟଠାରୁ ମହୀୟାନ୍ ସେ—ଶ୍ରେଷ୍ଠ ।

ପୁରୁ—ଅର୍ଥାତ୍, ସାଧାରଣଙ୍କଠାରୁ ସୁଖଦୁଃଖର ଅନୁଭୂତି ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ?

ମାୟା—ଏ ପ୍ରଶ୍ନର ସମାଧାନ ମହାରାଜ କରିବେ ସିନା !

ପୁରୁ—ସମାଧାନର ପ୍ରମାଣ ଦେଖୁନାହିଁ ? ଦିଗ୍‌ବିଜୟୀ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ, କାଞ୍ଚୀପ୍ରତି ଏ ପ୍ରବଳ ଅଭିଯାନ । ପଥ ମଧ୍ୟରେ ଶିବିର ସ୍ଥାପନ କରିଛି । ବିଜୟର ଚିନ୍ତା, ଶିବିର ମଧ୍ୟରେ ଭାବନାର ସୀମା ନାହିଁ । ହଠାତ୍ ମନେହେଲା—ମୁଁ ବନ୍ଦୀ, ବାଧ୍ୟ କରି ପାଦକୁ ମୋର ଏଠାକୁ ଟାଣି ଆଣିଛି—ଚିଲକାର ପଦ୍ମସର ବକ୍ଷରେ ନିର୍ମଳଚନ୍ଦ୍ରର ସୁକୁମାର କିରଣସମ୍ପାତ ।

ମାୟା—ମହାରାଜ ମହାନୁଭବ !

ସ୍ମୃତି—ବନ୍ଦୀର ଅଯଥା ପ୍ରଶଂସା କାହିଁକି ? ସେ ଦୁର୍ବଳ । ଜାଣ ପଦ୍ମ ! ଏ ଦୁର୍ବଳତାର ସୃଷ୍ଟି କେବେ ? ଏହିପରି ଏକ ସନ୍ଧ୍ୟା—ଶୁକ୍ଳା ସପ୍ତମୀର ଚନ୍ଦ୍ରକରର ସଜାଗ ଆଘାତରେ କାବେରୀ ବକ୍ଷର ଦ୍ୱାର ଖୋଲିଗଲା । ବସନ୍ତର ପ୍ରଥମ ସମାଗମ । କାଞ୍ଚିର ରାଜୋଦ୍ୟାନରୁ ଦେଖାଦେଲା ଦୁଇଟି ଚପଳ, ସୁନ୍ଦର ଭ୍ରମର-କୃଷ୍ଣ ଉତ୍କଣ୍ଠନୟନ । ଚିଲିକାରେ ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟ—ସ୍ୱପ୍ନର ଛାୟା ପରି ସେ ଦୃଶ୍ୟ ଫୁଟାଇ ଦେଲା ଏଇ ଆଖି ଆଗରେ, ଆଉ ମୋର ମନ, ପ୍ରାଣ—ସମସ୍ତ ବନ୍ଦୀ ।

ମାୟା—ମହାରାଜ ତ ପୁଣି କାଞ୍ଚି ବିଜେ କରୁଛନ୍ତି ।

ସ୍ମୃତି—କିନ୍ତୁ ନବବସନ୍ତରେ ନୁହେଁ ପଦ୍ମ ! ସେଇ ଦୁଃଖ, ସେଇ ଅଭିମାନ ଅଜଣାରେ ଟାଣି ଆଣିଛି ମୋତେ, ଏକାକୀ ଏଇ ନୀରବ ରାଜ୍ୟକୁ—ମନୁଷ୍ୟର ବ୍ୟସ୍ତ ଚିତ୍କାରରେ ଯେଉଁଠି ଟିଟ୍ଟିଭ-ଗୀତିକାର ତାଳ ଭଙ୍ଗ ହୁଏ ନାହିଁ । ଦେଖ ପଦ୍ମ ! କି ସୁନ୍ଦର ! ପ୍ରକୃତି ତାପସୀର ମାୟା-ମଧୁର ଗୋପନ ଗନ୍ତାଘର—ଏଇ ଚିଲିକା ! ଅସ୍ଥିର ବିପୁଳ ଜଳରାଶିକୁ ବନ୍ଧନୀରୂପେ ଆବଦ୍ଧ କରି, ଏଇ ରୁକ୍ଷ, କଠୋର ଅତିକାୟ ପର୍ବତମାଳା ଅନନ୍ତ ଶୂନ୍ୟରେ ବୈରାଗ୍ୟକୁ ଉପହାସ କରେ । ରୁଦ୍ଧକ୍ଷୋଭ ସଫେଣ ଜଳରାଶି ବାର ବାର ଆଘାତ କରେ—ଏଇ ନିର୍ମମ ପର୍ବତର କଠିନ, ଅବୋଧ ଅଙ୍ଗ । କିଏ କହିବ ? ତା'ର ଏ ବିନତି—ନା ଅଭିଯୋଗ—ନା—ବିରାଗ ? କିଏ ଜାଣେ—ଏ ଆଘାତ ତଳେ ସୁଖ ନା ଦୁଃଖ, ଆନନ୍ଦ ନା ବିଷାଦ, କଅଣ ଲୁଚି ରହିଛି ? ପ୍ରତି ପ୍ରଭାତ-ସୂର୍ଯ୍ୟର ଅରୁଣିମା—ପ୍ରତି କ୍ଳାନ୍ତ-ସନ୍ଧ୍ୟାର ବିଷାଦଚ୍ଛାୟା

ଉଦୟାସ୍ତ ରଙ୍ଗରେ ରଞ୍ଜିତ କରେ ମାଳାମ୍ବୁର ଏଇ ଆତ୍ମନିବେଦନ; କିନ୍ତୁ, ଜାଣେ କି ସେ ଅନ୍ତରର ଧାରା ତା'ର ? ତରଳ ଜଳର ବୁକୁ ଛୁଇଁ ଉଡ଼ିଯାଏ ପକ୍ଷୀ,—ଏକ ନୁହେଁ—ସହସ୍ର ସହସ୍ର,—ଦିଗ୍‌ବଳୟର ସେଇ ମହାଶୂନ୍ୟ ବୋଧହୁଏ ତା'ର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଅବସର ଥାଏ କି ତା'ର, ପଦେ ମନ କଥା ଶୁଣି ଯିବାକୁ ? ଆଜ ସଙ୍ଗହୀନ ଉଦ୍‌ଭ୍ରାନ୍ତ ପଥିକା !—ଆଖିରେ ତା'ର ଜନହୀନ ବନ-ଭୂମିର ସନ୍ଧ୍ୟାଲୋକର ସ୍ୱପ୍ନ ! ସେ ଆସି ଆଜି ଉପସ୍ଥିତ । ବୁଝିବାକୁ ଚାହେ ମନ ! ଅସମ୍ଭବ, ଅସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ପଦ୍ମ ? ସମ୍ମୁଖେ ଯେ ତା'ର ଅନ୍ଧକାର—

(ମଶାଲଧାରୀ ସହ ଜଣେ ପାଇକର ପ୍ରବେଶ)

ପୁରୁ—କିଏ ? ବାହୁବଳେନ୍ଦ୍ର ! କିଛି ସମ୍ବାଦ ଅଛି ?

ବାହୁ—ଗୋଟିଏ ଗଉଡୁଣୀ ଗୁମୁଙ୍କ ଦର୍ଶନ ଲାଗି ଅପେକ୍ଷା କରୁଛି ।

ପୁରୁ—ଗଉଡୁଣୀ ! ଏତେ ରାତିରେ ?

ବାହୁ—ମଣିମା !

ପୁରୁ—(ଅଳ୍ପ ଭାବି) ଆଚ୍ଛା, ଆସୁ ।

ବାହୁ—ମଣିମା ! (ପ୍ରଣାମ କରି ଚାଲିଗଲେ)

ପୁରୁ—ଛଦ୍ମବେଶରେ ଶତ୍ରୁପକ୍ଷର କେହି ଚର ନୁହେଁ ତ ଆଜ ?

ପଦ୍ମ—ଏଡ଼େ ସାହସ ?

ପୁରୁ—ଅସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ।

ପଦ୍ମ—ହେଲେ ମଧ୍ୟ, ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ମାତ୍ର ।

ପୁରୁ—ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ବୋଲି—ଅବହେଳାର ଯୋଗ୍ୟ ନୁହେଁ ପଦ୍ମ ! ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ, ଚର ରୂପେ ପୁରୁଷଙ୍କଠାରୁ ଅଧିକ ମାରାତ୍ମକ ।

ପଦ୍ମ—କିନ୍ତୁ, କାଞ୍ଚି ଯେ ବହୁ ଦୂର ।(ନିଜର ଛଦ୍ମ ବେଶକୁ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇ)

ପୁରୁ—ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ପକ୍ଷେ ଅସମ୍ଭବ ନୁହେଁ କଛୁ ।

(ବାହୁବଳେନ୍ଦ୍ର ଓ ମାଣିକା ପ୍ରବେଶ କଲେ)

ପୁରୁ—(ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ) ତୁମେ ?

ବାହୁ—ତୋ ନାଆଁ କଅଣ ?

ମାଣିକା—ମୋ ନାଆଁ ମାଣିକା ।

ବାହୁ—ଘର ?

ମାଣିକା—ଏଠିକ ଗଡାଏ ବାଟ,ଚିଲିକା କୂଳରେ ସତ୍ତାବର ପାଖେ—

ପୁରୁ—(ବାଧାଦେଇ) କଅଣ କୁହେ ସେ ?

(ମାଣିକା କାନର ଗଣ୍ଠି ଫିଟାଇ ଗୋଟିଏ ରତ୍ନମୁଦ୍ର ବଢ଼ାଇଲା ;
ପଦ୍ମ ସିଂହ ସେ ମୁଦ୍ର ନେଇ ରାଜାଙ୍କ ହାତକୁ ଦେଲା)

ପୁରୁ—(ମୁଦ୍ର ଦେଖି ଚମକି ପଡ଼ି) ଏ ମୁଦ୍ର କୋଉଠୁ ପାଇଲୁ ?

ମାଣିକା—ରଜାପୁଅ ଦ’ଭାଇ ଉଦୁଉଦିଆ ଦ’ପହରେ ଯାଉଥିଲେ ବାଟରେ । ମୋତେ ଦେଖି, ଶୋଷ ହେଉଛି ବୋଲି କହି, ଦହି ଖାଇବାକୁ ମାଗିଲେ । ଦହି ଖାଇ, କଉଡ଼ି ଦେଲାବେଳକୁ ପଛରେ ରାଉତେ ଆସୁଛନ୍ତି, ଦେବେ ବୋଲି କହି—ଏ ମୁଦ୍ର ଚିହ୍ନାଟ ଦେଇ ଚାଲିଗଲେ । ପସରାରେ ଆଉ ଠୋପେ ହେଲେ ଦହି ନାହିଁ । ମୁଁ ଗରିବ ଲୋକ ମହିମା ! ଏ ମୁଦ୍ର ନେଇ ମୁଁ କ’ଣ କରିବି ?

ପୁରୁ—ସେମାନେ କୁଆଡ଼େ ଗଲେ ?

ମାଣିକା—କହିଲେ, କୋଉଁଠି ଦକ୍ଷିଣ ଯୁଦ୍ଧକୁ ଯାଉଛନ୍ତି ।

ପୁରୁ—କେମିତି ଦି ଜଣ ସେ ?

ମାଣିକା—ଜଣେ କଳା, ଜଣେ ଗୋରା—ଦି’ଟା କଳା ଧଳା ଘୋଡ଼ାରେ ଚଢ଼ିଛନ୍ତି ମହିମା ! ଆଖି ପିଛୁଳାକେ ଆଉ ଦେଖାନାହିଁ—ମୁଁ ପଛରୁ ଡାକିଲି ବେଳକୁ…

ପୁରୁ—(ଭଗ୍ନକଣ୍ଠରେ) ବାହୁବଳେନ୍ଦ୍ର ! ଶୁଣୁଛ, ଶୁଣୁଛ ?

ବାହୁବଳେନ୍ଦ୍ର—(କରଯୋଡ଼ି) ମଣିମା !

ପୁରୁ—ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ପ୍ରଭୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଏ ଅଧମକୁ ବାଟ କଢ଼ାଇ ନେଉଛନ୍ତି । ଏ ଜାତିର ଯାତ୍ରା-ପଥରେ ଦେବତାଙ୍କର ଆଶୀର୍ବାଦ-ଜ୍ୟୋତି । ଚିନ୍ତା ନାହିଁ, ଦ୍ୱିଧା ନାହିଁ, ଭୟ ନାହିଁ, ବାଧା ନାହିଁ—ସର୍ବସଙ୍କଟହାରୀ ମଧୁସୂଦନ ଆମର ସହାୟ । ତୁମେ ଚାଲ—ଚାଲ ବାହୁବଳେନ୍ଦ୍ର ! ହାତିଦୋଳାରେ ମାଣିକାକୁ ସଙ୍ଗରେ ନିଅ; ନା ନା—ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଯିବି । ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଚରଣ-ଧୂଳିରେ ପବିତ୍ର ହୋଇଛି ଯେ ଭୂମି, ବାହୁବଳେନ୍ଦ୍ର ! ଆଜିଠାରୁ ସେ ସ୍ଥାନର ନାମ ହେଉ ମାଣିକାପାଟଣା । ମାଣିକା ଯାବତ୍‌ଚନ୍ଦ୍ରାର୍କେ ପୁତ୍ରପୌତ୍ରାଦିକ୍ରମେ ମାଣିକାପାଟଣା ନିଷ୍କର ଭୋଗ କରୁ; ପ୍ରଭୁଙ୍କର ବାନା ବିଖ୍ୟାତ ହେଉ । ଜୟ ପ୍ରଭୁ ଶରଣପଞ୍ଜର ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଜୟ (ହାତଯୋଡ଼ିଲେ) ।

ସମସ୍ତେ—ଜୟ ପ୍ରଭୁ ଶରଣପଞ୍ଜର-ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଜୟ ।

ତୃତୀୟ ଦୃଶ୍ୟ

— କାଞ୍ଚି ରାଜବାଟୀ —

[ପଦ୍ମାବତୀ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କ ଚିତ୍ରପଟଟି ଧରି ବସିଛନ୍ତି;
ମନରେ ସରସତା ନାହିଁ ତାଙ୍କର]

ପଦ୍ମାବତୀ—ସାମାନ୍ୟ ତୁଳିକା ! ସେ କଅଣ ଦେଇପାରେ ପ୍ରାଣ ? ଚିତ୍ର !—ଗୋଟିଏ ପ୍ରବୋଧ—ଜୀବନ ନୁହେଁ ସେ ତ ପ୍ରଭୁ ! (ପଛରୁ ଚତୁରିକା ଆସିଛି । କଥା ସରିବା ବେଳକୁ ସେ

ଯୋରରେ ହସିଦେଇଛୁ, ପଦ୍ମା ଚମକି ଫେରି ଚାହିଁଲେ)
କିଏ ?

ଚତୁରିକା—ମୁଁ ସଖି ! ଏକୁଟିଆରେ ଛବିଟିକି ଦେଖି ବସିଚ ? ମତେ ଭାରି ହସ ଲାଗିଲା । (ଛବିଟି ଟାଣି)

ପଦ୍ମାବତୀ—କାହିଁକି ? ଏକୁଟିଆ କଅଣ ବସିବାକୁ ମନା ?

ଚତୁରିକା—ଛବି ସାଙ୍ଗେ କି କଥା ହେଉଥିଲ ? କଅଣ ତୁମ କଥା ସେ ଶୁଣୁଥିଲା ?

ପଦ୍ମାବତୀ—ହଁ ।

ଚତୁରିକା—ଚିତ୍ରଟା କଅଣ ଶୁଣିବ ମ ଆଗ ! ତା'ର କଅଣ କାନ ଅଛି ?

ପଦ୍ମାବତୀ—ହଁ, ଅଛି ।

ଚତୁରିକା—ସେ ଶୁଣେ ?

ପଦ୍ମାବତୀ—ହଁ, ସେ ଶୁଣେ ।

ଚତୁରିକା—ଶୁଣି କରି କଅଣ କହିଲା ସେ ?

ପଦ୍ମାବତୀ—ତତେ କାହିଁକି କହିବି ?

ଚତୁରିକା—ସେ କଅଣ କଥା କହେ ?

ପଦ୍ମାବତୀ—ହଁ, କହେ ।

ଚତୁରିକା—କାହିଁ, କହୁନାହିଁ ତ ଆଉ ?

ପଦ୍ମାବତୀ—ତୁ ଆସିଲୁ ପରା ! ସେ ସମସ୍ତିଙ୍କି କଥା କହେ ନାହିଁ ।

ଚତୁରିକା—ମିଛ କଥା ; ଚିତ୍ରଟା କେମିତି କଥା କହିବ ମ ?

ପଦ୍ମାବତୀ—ମୁଁ ମନ୍ତ୍ର କରିଛି ଯେ, ସେ କଥା କହେ ମତେ ।

ଚତୁରିକା—କାହିଁ, ମତେ ଟିକେ କଥା କହୁ ।

ପଦ୍ମାବତୀ—ତୁ ତାକୁ ପଚାର; ତା ମନ ହେଲେ କହିବ ନା !

ଚତୁରିକା—ଦେଖି, ମୁଁ ପଟ୍ଟରେ (ଶତଟି ପଦ୍ମା ହାତରୁ ନେଇ) ବାଃ ! କି ସୁନ୍ଦର ହୋଇଛ ମ ? ସେ ଗୋଟିଏ ରାଜା ପୁଅ ହୋଇଥିବ, ନାଇଁ ?

ପଦ୍ମାବତୀ—କେଜାଣି···

ଚତୁରିକା—ମୁଣ୍ଡରେ ପାଗ ଦେଛନ୍ତି ଜେମାଦେଈ ! ଇଏ ସେଇ ରଜାପୁଅ—ନୁହେଁ ? କାବେରୀ କୂଳର···

ପଦ୍ମାବତୀ—ଧେତ୍, ସେ କେମିତି ଏଠିକି ଆସନ୍ତେ ?

ଚତୁରିକା—ନଈର ବାଳକ କେମିତି ଆଇଲେ ଫେର୍ ?

ପଦ୍ମାବତୀ—କେଜାଣି, ତୁ ପଟ୍ଟରୁ ନାହୁଁ ?

ଚତୁରିକା—ଏ, ତୁମେ ସେଇ ରଜାପୁଅ ନା ? କହମ (ଟିକିଏ ରହି) ଉଁ, ଉଁ—ମତେ କଥା କହୁନାହାନ୍ତି, ତୁମେ ଟିକିଏ ମନ୍ତ୍ର କରିଦିଅ ।

ପଦ୍ମାବତୀ—ପଟ୍ଟର ଆଗ ।

ଚତୁରିକା—ଏ, ତୁମେ କାବେରୀ କୂଳକୁ ବୁଲି ଆସିଥିଲ ? ତୁମ ଘୋଡ଼ା କାଇଁ ?

ପଦ୍ମା—ଛି, ଆପଣ ବୋଲି କହନ୍ତି ନା—

ଚତୁରିକା—ହଁ, ହଁ, ଭୁଲି ଯାଇଛ । ଏ ଆପଣ ! ତୁମେ ଆପଣ ଆସିଥିଲ କାବେରୀ କୂଳକୁ ?

(କାଞ୍ଚୀ ରାଜା ଆସିଲେ)

କାଞ୍ଚୀରାଜା—କାବେରୀ କୂଳକୁ ? କାହିଁକି ? ଆସିଲେ ସେମାନେ କୃଷ୍ଣା ପାରି ହୋଇ ଆସିବେ ନା— .

ପଦ୍ମାବତୀ—ନାଇଁ ବାପା, ଚତୁରିକା ମୋତେ କହୁଥିଲା···

ରାଜା—କଅଣ ସେ ଜାଣେ, ପିଲାଟା । (ଚତୁରିକା ହସିଲା)

ଚନ୍ଦ୍ରିକା—ମୁଁ କହୁଥିଲି ଏଇ ଚିତ୍ର କଥା ମଣିମା ! କେଡ଼େ ସୁନ୍ଦର, ଦେଖିଲେ ।

ରାଜା—(ଚିତ୍ର ନ ଦେଖି) ନିଶ୍ଚୟ ସୁନ୍ଦର ଚିତ୍ର । (କାବେରୀ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ) ଅସ୍ତରବିର ଲୋହିତ ଆଭା, କାବେରୀର ଚଞ୍ଚଳ ଅଞ୍ଚଳ ଛୁଇଁ, ସୃଷ୍ଟି କରୁଛି ପୃଥିବୀର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ । ବିଚିତ୍ର ! ପଦ୍ମା, ବାସ୍ତବିକ୍ ଏଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ଚିତ୍ର କେବେ ମୋ ଆଖି ଆଗରେ ପଡ଼ି ନ ଥିଲା । ଏ ତ ନିଶ୍ଚୟ ସୁନ୍ଦର ଚିତ୍ର ।

(ଚନ୍ଦ୍ରିକା ଓ ପଦ୍ମା ଦୁହେଁ ଚୁହାଁଚୁହିଁ ହୋଇ ନୀରବରେ ହସିଲେ)

ଚନ୍ଦ୍ରିକା—ନାହିଁ ମଣିମା, ମୁଁ ଏ ଚିତ୍ର କଥା କହୁଥିଲି ।

(ଚିତ୍ରଟି ରାଜାଙ୍କ ଆଖି ଆଗରେ ଧରିବାକୁ ଯାଉଥିବାବେଳେ ପଦ୍ମା ସେ'ଟି ଛଡ଼ାଇନେଲେ । ଏହି ସମୟରେ ରାଜଗୁରୁ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ—ଅତି ସନ୍ତର୍ପଣରେ । ବିପରୀତ ଦିଗ ଦେଇ ଚନ୍ଦ୍ରିକା ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ଛବି ନେଇ ଚାଲିଗଲା)

ରାଜା—କାହିଁ, କି ଚିତ୍ର କଥା କହୁଥିଲ ?

ରାଜଗୁରୁ—(କିଛି ବୁଝି ନ ପାରି) କେଉଁ ଚିତ୍ର ମଣିମା ?

ରାଜା—ହଁ, ଏବେ କହିବ ତ ! ମୁଁ ଜାଣେ ପରା ! 'ମଣିମା, ମଣିମା' ସମସ୍ତେ ସବୁବେଳେ ହଉଥିବେ । ଆଉ ମଣିମା ଯଦି କିଛି ଗୋଟାଏ ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ, କି ଗୋଟାଏ କିଛି ପରାମର୍ଶ ଚାହିଁଲେ, ସେତେବେଳକୁ ସମସ୍ତେ ମୂକ—ଆଁ କରି ଉପରକୁ ଚାହିଁଥିବେ । ନାଃ—ଏମାନେ ମୋତେ ପାଗଳ କରିଦେବେ ।

ରାଜଗୁରୁ—ମଣିମା !

ରାଜା—କଅଣ, କହୁନ କାହିଁକି ? ଛୁଡ଼ାଛା ହୋଇ ରହିଲେ କଅଣ ହେବ ?

ରାଜଗୁରୁ—ଗ୍ରାମରୁ ଡକରା ଯାଇଥିଲା ।

ରାଜା—ଡକରା ! କାଇଁ, କିଏ ଖବର ଦେଲା ?

ରାଜଗୁରୁ—ଦୂଆରୀ କହିଲା, ଗ୍ରାମ ସ୍ମରଣ କରୁଛନ୍ତି; ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଯିବାକୁ ହେବ । ଗଣପତି ମନ୍ଦିରରେ—

ରାଜା—ଯାଃ, ସେ କଥା କହୁନାହିଁଟି ଏତେବେଳଯାଏ ? ଖୁବ୍ ଜରୁରୀ କଥା, ଆସି ଭୁନ ହୋଇ ଠିଆ ହୋଇଚ ?

ରାଜଗୁରୁ—କଅଣ କରିବାକୁ ହେବ ମତେ ?

ରାଜା—ଆଃ, ମାଜଣା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି କି ନାହିଁ, ବୁଝିବାକୁ ଡାକଥିଲି । ଏକ ସହସ୍ର ଖସାଲଡ଼ୁ, ଅଷ୍ଟୋତ୍ତର ନାରିକେଳ, ପ୍ରତ୍ୟହ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଭୋଜନ —

ରାଜଗୁରୁ—ଆଜିଠୁଁ ଆରମ୍ଭ ହେବ ?

ରାଜା— ବାଃ, ଆଜିଠୁଁ ନୁହେ ତ ଆଉ ଦିନ ଅଛି — ନା ବେଳ ଅଛି ?

ରାଜଗୁରୁ—କେତେଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏ ବ୍ୟବସ୍ଥା ?

ରାଜା—ତା'ର କି ଠିକଣା ? ଆଜି ତ ସମ୍ବାଦ ପାଇଲି—ପୁଣି ଲଢ଼ିବାକୁ ଆସୁଛନ୍ତି ସେମାନେ । ଏଥର କୁଆଡ଼େ ସେ ନିଜେ ଆସୁଛି—ଚଣ୍ଡାଳ !

ପଦ୍ମାବତୀ— ଯୁଦ୍ଧ ତା ହେଲେ କଅଣ ପୁଣି ହେବ ବାବା ?

ରାଜା—ହେବନାହିଁ ? ଆସୁ, ଆସୁ ଏଇଥର । 'ଜାଣୁନାହିଁ ସେ ଗଣପତି ମୋର ସହାୟ; ମୁଁ ଡରେଁ ତାକୁ ? ଯୁଦ୍ଧର ଭାବନା ଅଛି ମୋର ? ଥରେ ତ ସେ ଜାଣି ଯାଇଚ କାହାର ବଳ ବିକ୍ରମ । ଏଥର ଶୁଣିଲି ନିଜେ ଆସୁଛି । ଏଇଥର ତାକୁ ବନ୍ଦୀକରି, ଗଣପତିଙ୍କର ବେଢ଼ା ଝାଡ଼େଇବ ତା ହାତରେ । ତେବେ ତ ଯାଇ···

ପଦ୍ମାବତୀ—କାହିଁକି ଅକାରଣେ ଏ ଯୁଦ୍ଧ ବାବା ?

ରାଜା—ଅକାରଣ ? ତୁ କହୁଚୁ, ଅକାରଣ ? ଚଣ୍ଡାଳଟାଏ ରାଜା ହେଲା ବୋଲି ସାହସ ତ ତା'ର କମ୍ ନୁହେଁ ! ମୋର କନ୍ୟାକୁ ବିବାହ କରିବ ସେ ? ନା, ନା; ଏ ଯୁଦ୍ଧ ବନ୍ଦ ହୋଇ ପାରେ ନା । (ରାଜଗୁରୁଙ୍କୁ) ଆଉ ତୁମେ କଅଣ ଚାହିଁ ରହିଚ ? ଯାଅ । (ବୁଲିପଡ଼ି ଦେଖିଲେ ପଦ୍ମାକୁ) ତୁ କାହିଁକି ଏଠିକି ଆସିଚୁ ପଦ୍ମା ? ଓ, ମନ୍ଦିରକୁ ଯିବୁ ପରା ତୁ ? ଆଚ୍ଛା ଆଚ୍ଛା, ବେଶ୍, ମୋ ସାଙ୍ଗରେ ଆ (ଚାଲି ଯାଉଥିଲେ, ପୁଣି ଭାବି, ଫେରି) ନା, ନା, ଆରେ ! ମୁଁ ମନ୍ତ୍ରଣା କକ୍ଷକୁ ଯିବି, ଓଡ଼ିଶାର ସୈନ୍ୟ କୋଉଠି ପହଞ୍ଚିଲେଣି ଖବର ନେବାକୁ ଯାଇଥିଲା ଚର, ଫେରିବଣି ସେ । ଆଗେ ମୁଁ ବୁଝେଁ ସେଇଟା, ଚଣ୍ଡାଳର ଦମ୍ଭ ଏଇଥର ଦେଖୁଚ; କି ସାହସ ତାର, ହୁଁଃ ।

(ଚଞ୍ଚଳ ଚାଲିଗଲେ)

ପଦ୍ମା—ରାଜଗୁରୁ ଆପଣେ ! ଯୁଦ୍ଧ ସମ୍ବାଦ କଅଣ ସତ୍ୟ ?

ରାଜଗୁରୁ—ଶୁଣିଲେ ତ ମଣିମାଙ୍କ ଶ୍ରୀମୁଖରୁ ।

ପଦ୍ମା—ସେନାପତିଙ୍କଠାରୁ ବୁଝି, ମୋତେ ସଠିକ ସମ୍ବାଦ ଦେବେ ?

ରାଜଗୁରୁ—ଦେବି ! ମୁଁ ଆସୁଚି, ଆସନ ଶୁଦ୍ଧି କରି ପୂଜା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲି, ହଠାତ୍ ଡକରା ଶୁଣି ଉଠି ଆସିଚି ।

ପଦ୍ମାବତୀ—ଆପଣ ଆସନ୍ତୁ । (ରାଜଗୁରୁ ଚାଲିଗଲେ) ଯୁଦ୍ଧ ! ପୁଣି ଜନକ୍ଷୟ ! ପୁଣି ହାହାକାର ! ପୁଣି ହୃତ୍‌କମ୍ପ ! ପ୍ରଭୁ, ଦାୟୀ କିଏ ? ହଜାର ହଜାର ଅଭାଗିନୀ ହେବେ ବିଧବା, ଆଉ ହଜାର ହଜାର ମାଆ ହେବେ ପୁତ୍ରହରା—ଏ ଧନଜନ

ହାନ—ଏ ଅଶାନ୍ତ···ବିଜୟୀ ନା ବିଜିତ ? —ଲାଭ କାହାର ? କାହାର ଏଥିରେ ଅପରାଧ ? ବିବେକ କହେ—ଅପରାଧିନୀ ମୁଁ । ପୁତ୍ରର ପଦ୍ମାବତୀ ଲାଗି ଦେଶର ଏ ଆତଙ୍କ ? ତୁମେ କହ ପ୍ରଭୁ ! ଦୋଷୀ କିଏ, ଦାୟୀ କିଏ ?

(ଉପରକୁ ଚାହିଁ କର ଯୋଡ଼ିଲେ)

—o—

ଚତୁର୍ଥ ଦୃଶ୍ୟ

[ରାମଗିରିର ଗୋଟିଏ ପଥର ଉପରେ ଆସୀନ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ, ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ପୁରୁଷବେଶୀ ପଦ୍ମ ସିଂହ]

ପୁରୁ—ଚିଲିକା ଛାଡ଼ିବାର ଆଜକି ପାଞ୍ଚଦିନ ହେଲା, ନା ପଦ୍ମ ?

ପଦ୍ମ—ହଁ ମହିମା, ତା'ପରେ ଶ୍ରୀ କୂର୍ମ—ପାଠ ପଟ୍ଟନପୁର—

ପୁରୁ—ହଁ ; ନନ୍ଦପୁରର ଗଡ଼ ।

ପଦ୍ମ—ମହିମା ! ତା'ପରେ ସୀମାଚଳ ହୋଇ ଅନନ୍ତଗିରି ବାଟେ ଆସିଲେଁ ଆମେମାନେ ।

ପୁରୁ—ଏ ପର୍ବତର ନାମ ଜାଣ ପଦ୍ମ ? ରାମଗିରି—ଏଇଠାରୁ ଆମ୍ଭମାନେ ଯିବା ରାଜମହେନ୍ଦ୍ରୀ ; ବିଜୟୱାଡ଼ା, ତା'ପରେ କୃଷ୍ଣା । କୃଷ୍ଣାର ଦୃଶ୍ୟ ଆଜି ମଧ୍ୟ ମୋ ଆଖି ଆଗରେ ଜୀବନ୍ତ ଭଳି ଭାସି ଉଠେ । ପୂର୍ବେ ତ ମହାରାଜ କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବଙ୍କର ଏଇଠାରେ ଆବାହନ ହୋଇଥିଲା । ପିତା ମୋ'ର ମଥାରେ ଆଶୀର୍ବାଦ ଢାଳି ଗଜପତି ସିଂହାସନ ଦାନ କରିଗଲେ । ପିତୃବିୟୋଗର ଦୁଃଖ ମଧ୍ୟରେ ଭ୍ରାତୃବିବାଦ, ମୋତେ ବିବ୍ରତ କରି ପକାଇଥିଲା ।

ପଦ୍ମ—କିନ୍ତୁ, ଜଗନ୍ନାଥ ଯାହାର ସହାୟ, ଜଗବନ୍ଧୁ ଯାହାର ଭରସା—

ପୂର୍ଣ୍ଣ—ତାଙ୍କର ଚରଣ ଭିନ୍ନ ମୋର ଅନ୍ୟ ଆଶ୍ରୟ ନ ଥିଲା କି ନାହିଁ, ପଦ୍ମ !

ପଦ୍ମ—ତା ନୋହିଲେ ଗୁଡ଼ିଆ ହାତରୁ ପାଣି ପିଇ କୋରଡ଼ା—ମାଣିକାର ଦହି ଖାଇ, ମୁଦି ବନ୍ଧା ଦେଇ, ଭକ୍ତ ଆଗେ ଆଗେ ପ୍ରଭୁ ବାଠ ମଣାଇଁ ଯିବାର ସମ୍ଭବ ହୁଅନ୍ତା କି ମହିମା ?

ପୂର୍ଣ୍ଣ—ସବୁ ଇଚ୍ଛାମୟଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ! (ହାତ ଯୋଡ଼ିଲେ)

ପଦ୍ମ—କୃଷ୍ଣା କୂଳରେ ବୋଧହୁଏ ଆମମାନଙ୍କୁ ଗୁଜଣୀ ପକାଇବାକୁ ହେବ ।

ପୂର୍ଣ୍ଣ—ନା, ନା, କୃଷ୍ଣାଠାରୁ କାଞ୍ଚି ଅନେକ ଦୂର; କୋଣ୍ଡାପଲି, କୋଣ୍ଡାଭିଲ୍ଲୁ, ଉଦୟଗିରି, ମଦ୍ରଦେଶ ପାର ହେଲେ ଯାଇ କାଞ୍ଚି ।

ପଦ୍ମ—ଏଠାରେ ଆଜି ଦିନକ ତ ରହଣୀ ?

ପୂର୍ଣ୍ଣ—ସୁଦିନ ହୋଇଥିଲେ, ଏଇ ରାମଗିରି ଚୂଡ଼ାରେ ଦୀର୍ଘକାଳ ବାସର ଇଚ୍ଛା ମୋର ଥିଲା । ଅପୂର୍ବ ସୁନ୍ଦର ଏଇ ଗିରିଶୃଙ୍ଗ ! ମହାକବି କାଳିଦାସ ଏଇ ରାମଗିରି ଚୂଡ଼ାରେ ତାଙ୍କର ମେଘଦୂତ ସାର୍ଥକ କରିଛନ୍ତି । ଆଷାଢ଼ର ପ୍ରଥମ ପ୍ରଭାତରେ ପ୍ରିୟା-ବିଚ୍ଛେଦ-ପୀଡ଼ିତ ନବବିବାହିତ ଯକ୍ଷର ଆଶ୍ରୟ ସ୍ଥଳ ବାଛିଛନ୍ତି—ଏଇ ରାମଗିରି । ଧନ୍ୟ କବି ! ଧନ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା ! ଧନ୍ୟ ଏଇ ଦେଶ ! ମହାକବି କାଳିଦାସଙ୍କ ପରି ପ୍ରକୃତି-ପ୍ରେମିକଙ୍କର ଯେଉଁଠି ବିହାର—

ପଦ୍ମ—କାଳିଦାସ କଅଣ ଆମ ଏଇ ଦେଶର କବି ମହିମା ?

ପୂର୍ଣ୍ଣ—ସେ ବିଷୟ ଅଲଗା, କିନ୍ତୁ ଏଇ ଓଡ଼ିଶାର ଗିରିବନ, ଏଇ ଦେଶର ପ୍ରକୃତି ଦେଖି ତ ତାଙ୍କର ଲେଖନୀ ସରସ ହୋଇଛି

ନିଶ୍ଚୟ । ରାମଗିରିକୁ ନୋହିଲେ ସେ ଆଧାର କରିଥାଆନ୍ତେ କାହିଁକି ? ମେଘଦୂତରେ ପ୍ରଥମରୁ ତ ତାଙ୍କ ଲେଖନୀରେ ଫୁଟିଛି, ଏଇ ରାମଗିରିର ଦୃଶ୍ୟ—ମେଘଦୂତରେ ଶୁଣିଛ ପଦ୍ମ ?

“କଶ୍ଚିତ୍ କାନ୍ତା ବିରହଗୁରୁଣା ସ୍ୱାଧିକାରପ୍ରମତ୍ତଃ
ଶାପେନାସ୍ତଂ ଗମିତମହିମା ବର୍ଷଭୋଗ୍ୟେନ ଭର୍ତ୍ତୁଃ ।
ଯକ୍ଷଶ୍ଚକ୍ରେ ଜନକତନୟା-ସ୍ନାନ-ପୁଣ୍ୟୋଦକେଷୁ
ସ୍ନିଗ୍ଧଚ୍ଛାୟା ତରୁଷୁ-ବସତିଃ ରାମଗିର୍ଯ୍ୟାଶ୍ରମେଷୁ ॥

ଭାରତରେ ରାମଗିରି ନାମରେ ପର୍ବତ ଅନ୍ୟତ୍ର କାହିଁ ନାହିଁ । ଜାଣ ?

ପଦ୍ମ—ବିରହୀର ଉପଯୁକ୍ତ ନିବାସ ଏଇ ରାମଗିରି ।

ପୃଥ୍ୱୀ—ଏଇ ପର୍ବତ ତଳରେ ବାଘଗଡ଼—ନନ୍ଦପୁର ଭୂପତିଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଦୁର୍ଗ । ପବିତ୍ର ଶୀଳା ନଦୀ ଏଇ ରାମଗିରି ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବାହିତ । ଶୀଳାର ଉଦ୍ଦାମ, ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳ ଜଳସ୍ରୋତର ମୁଖରୋଧ କରିଛି—ରାମଗିରିର ଏକ କଠିନ ଅଂଶ । ଅବରୁଦ୍ଧ ଜଳ ଏଇଠାରୁ ପ୍ରାୟ ତିନିଶ ଷାଠିଏ ହାତ ତଳକୁ ଆସି, ମତ୍ସ୍ୟକୁଣ୍ଡରେ ତା’ର ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ ଲାଗି ବ୍ୟାକୁଳ । ଏଇ ପ୍ରପାତ, ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଲକ୍ଷ ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁର କିରଣ ଭିତରେ ଫୁଟାଏ ତା’ର ମର୍ମ୍ମ-ବେଦନା । କଠୋର, କଠିନ ଆବରଣ ଭେଦି, ଗିରିନଦୀ ପାଏ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶର ସୁଯୋଗ; କିନ୍ତୁ ମନୁଷ୍ୟ ! ତା’ର ଅନ୍ତର୍ବେଦନା—ତା’ର ମର୍ମ୍ମ-ପ୍ରକାଶ ଲାଗି ଖୋଜି ପାଏ ନାହିଁ ସ୍ଥାନ ! ପଦ୍ମ ! ଏଇ ଅରଣ୍ୟ ପ୍ରଦେଶରେ ବାସ୍ତବ ରାଜତ୍ୱ କିଏ କରେ ଜାଣ ?

(ଗଦବା ଦୁଇଟି ପାହାଡ଼ ଉପର ବାଟେ ଚାଲିଗଲେ)

ପଦ୍ମ—ମହିମା ! କହିବା ହେଲେ ପରା ନନ୍ଦପୁର ରାଜାଙ୍କର ଏ ରାଜ୍ୟ ?

ସ୍ମୃତି—(ହସି) ନାମ ମାତ୍ର, ନାମ ମାତ୍ର ! ରାଜ୍ୟ ତାଙ୍କର ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତିରେ ରାଜତ୍ୱ କରନ୍ତି ଏଇ ପାର୍ବତ୍ୟ ଅଧିବାସୀ—ପରଜା, ଗଦବା, ରଣା । ପ୍ରକୃତିକୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି, ଆବାହନ କରି, ତା'ରି ଦାନ ଉପରେ ଆତ୍ମନିର୍ଭର କରି, ସରଳ ଜୀବନ, ଆସେ—ଯାଏ, ବିଧାତାର ନିୟମ ଘେନ ! ଏଇ ଝର, ଏଇ ପ୍ରପାତ, ଏଇ ତରୁଲତାର ସୁଖାଲିଙ୍ଗନ, ଏଇ ବିଚିତ୍ର ପଶୁ ପକ୍ଷୀ ଅନୁଭବ କରେ ସେଇ ରାଜତ୍ୱର ଗରିମା— ଶୁଣେଁ ସରଳ ମନ-କଥାର ତରଳ—ସଙ୍ଗୀତ । ବଣଫୁଲ ସାର୍ଥକ କରେ ତା'ର ଫୁଲର ଜୀବନ,—ପାର୍ବତ୍ୟ ନାଗରୀର ଗଣ୍ଡ ମଣ୍ଡନ କରି । ସୁନ୍ଦର ! ବିଚିତ୍ର ! ଅନୁପମ !

ପଦ୍ମ—ସନ୍ଧ୍ୟା ପ୍ରାୟ ହୋଇ ଆସିଲା ମଣିମା ! ଏଥର ଛାଉଣୀକୁ ବିଜେ କରନ୍ତୁ ।

ସ୍ମୃତି—ଚାଲ ପଦ୍ମ ! (ଦୁହେଁ ଚାଲିଗଲେ)

(ବିପରୀତ ଦିଗରୁ ଧନୁଶରଧାରୀ ଶିକାରୀବେଶୀ ନନ୍ଦପୁରର
ଯୁବରାଜ ବିଜୟଚନ୍ଦ୍ରାକ୍ଷ ଓ ଜଣେ ଗଦବା
ଅନୁଚରର ପ୍ରବେଶ)

ବିଜୟ—ଏଇ ନାଳଟାର ଆର ପାରିରେ ? ତୁ ଠିକ୍ ଦେଖିଚୁ ତ ?

ଅନୁଚର—ହଇ-ଆଇଗାଁ !

ବିଜୟ—ଯା ତେବେ, ମୁଁ ଏଇଟି—ଏଇ ଡୁଙ୍ଗରରେ ଛକି ରହିବି, ତୁ ଦେଖି ଜନ୍ତୁ କାଳ ଆଣ । (ପାହାଡ଼ର ଅନ୍ତରାଳରେ ରହିଲେ, ଅନୁଚରର ପ୍ରସ୍ଥାନ)··· (କିଛି ସମୟ ପରେ ଦୂରରେ ଶବ୍ଦ ଶୁଣାଗଲା । ବିଜୟ ଧନୁଶର ସଜାଡ଼ି, ଶର ଛାଡ଼ିଲେ । ଶବ୍ଦ ଦୂରକୁ ଦୂରକୁ ଗଲା, ବିଜୟ ବାହାରକୁ ଆସିଲେ) ନା, ବାଜି ନାହିଁ ତ ! (ଶବ୍ଦ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଧାଇଁ

ଗଲେ, ଅନୁଚରଟି ପୁଣି ଧାଇଁଆସି ଉତ୍କର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଶବ୍ଦ ବାରିଲା—ଦୂରରେ ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳର ବିକଟ ଚିତ୍କାର । ପରେ ପରେ ଆସିଲେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ—ରକ୍ତାକ୍ତ ଅଶୀ ହସ୍ତରେ, ସଙ୍ଗରେ ପଦ୍ମ ସିଂହ । (ପଛେ ପଛେ ଆସିଲେ ବିଜୟ ଓ ଅନୁଚର)

ପଦ୍ମ—ଦି' ଥର ହାଣିବାକୁ ପଡ଼ିନାହିଁ । ଏକାବେଳକେ ମିଶି ଆସିଥିଲା ।

ବିଜୟ—(ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କ ଆପାଦ ମସ୍ତକ ଚାହିଁ) କିଏ ତୁମେ ! ସାହସ ତ କମ୍ ନୁହେଁ ! ଉନ୍ମୁକ୍ତ କୃପାଣ ହସ୍ତରେ ଗୋଟାଏ ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳକୁ ଆକ୍ରମଣ କରି···

ପଦ୍ମ—ଏଇଟା କଅଣ ବଡ଼ କଥା ? ହୁଁଃ (ହସିଲେ)

ବିଜୟ—ତୁମେ ହସୁଚ ?

ପଦ୍ମ—ଆପଣ ଦେଖି ନାହାନ୍ତି—ଏକ ଆଘାତରେ ଗଣ୍ଡି ମୁଣ୍ଡ ଅଲଗା ଅଲଗା ହେଇଚି । ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳଟା ଗର୍ଜ୍ଜନ କରି ମିଶି ଆସିଲା ବେଳକୁ ···

ବିଜୟ—ଧନ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ, ବୀରତ୍ୱ ପ୍ରଶଂସନୀୟ । ମୁଗ୍ଧ ହେଲି ତୁମର ସାହସ ଦେଖି । ଏଇ ନିଅ ପୁରସ୍କାର—(ମୁକ୍ତାହାର ଗଳାରୁ ଫିଟାଇ ଦେବାକୁ ଗଲେ)

ପୁରୁ—କ୍ଷମା କରିବେ । ବୀରତ୍ୱ, ସାହସ ! ସେ'ତ କ୍ଷତ୍ରିୟର ଜନ୍ମଗତ ଅଧିକାର । ପୁରସ୍କାର ଲୋଭରେ···

ବିଜୟ—ଲୋଭ ତ ନୁହେଁ ବୀର ! ବାସ୍ତବିକ୍ ମୁଁ ମୁଗ୍ଧ, ଏଇ ଯତ୍‌ସାମାନ୍ୟ ପୁରସ୍କାର—

ପଦ୍ମ—ବୀରତ୍ୱରେ ଆପଣ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ପାରନ୍ତି—କିନ୍ତୁ ପୁରସ୍କୃତ କରିବାର ଅଧିକାର ଅଛି କି ନାହିଁ, ବିବେଚନାର ବିଷୟ ।

ବିଜୟ—ସେ ଅଧିକାର ବୋଧହୁଏ ଅଛି—ମୁଁ ନନ୍ଦପୁରର ଯୁବରାଜ ।

ପୃଥୁ—ଏଇ ପରିଚୟଲାଭ ହିଁ ମୋର ଯଥେଷ୍ଟ । ପୁରସ୍କାର ଯାଚି ମୋର ସେ ଆନନ୍ଦ, ସେ ଆତ୍ମପ୍ରସାଦ କ୍ଷୁନ୍ନ କରିବେ ନାହିଁ ଯୁବରାଜ !

ପଦ୍ମ—ଯୁବରାଜ ତ ଆପଣଙ୍କ ବୀରତ୍ୱରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ପୁରସ୍କାର ଯାଚୁଥିଲେ ।

ବିଜୟ—କେବଳ ବୀରତ୍ୱ ନୁହେଁ । ଏକାଧାରରେ ମହତ୍ତ୍ୱ, ବିନୟ, ସୌଜନ୍ୟ ମଧ୍ୟ । ଏ ନିବିଡ଼ ଅରଣ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ—

ପଦ୍ମ—ରାମଗିରିର ଅତୁଳ ଧନ-ସମ୍ପଦ କାହାକୁ ମୁଗ୍ଧ ନ କରିବ ଯୁବରାଜ ?

ବିଜୟ—ପରିଚୟ ପାଇଲେ ଅଧିକ ସୁଖୀ ହେବ ।

ପୃଥୁ—ଜଣେ ବିଦେଶୀ—କ୍ଷତ୍ରିୟ—ଅସ୍ତ୍ର-ବ୍ୟବସାୟୀ । ଏଇତକ କଅଣ ଯଥେଷ୍ଟ ନୁହେଁ ?

ବିଜୟ—ଆପଣ ବିଦେଶୀ ହୋଇ ପାରନ୍ତି । ଆପଣ ସଭ୍ୟ ଦେଶର ଅଧିବାସୀ । ସେଥିପାଇଁ ନିଜର ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନରେ ଆପଣଙ୍କର ଏତେ କୁଣ୍ଠା, ଏତେ ଅନିଚ୍ଛା । ସରଳ ମନରେ ପରିଚୟ ଦେବାଟା ବା ସହଜ ଭାବରେ କଥାଟା କହିବାଟା ସଭ୍ୟ ଜଗତର ପ୍ରଥା ନୁହେଁ ପରା ? କିନ୍ତୁ ନନ୍ଦପୁର ବଣୁଆ ଦେଶ । ଏହାର ଅଧିବାସୀ ଅଶିକ୍ଷିତ — ଅନୁନ୍ନତ । ସେଥିପାଇଁ—

ପଦ୍ମ—ସେ ବିଚାର କରନ୍ତୁ ନାହିଁ ଯୁବରାଜ ! ସଭ୍ୟ ଅସଭ୍ୟ, ବ୍ରାହ୍ମଣ ଚଣ୍ଡାଳ, ରାଜା ପ୍ରଜା—ଏ ମିଛ ଭେଦଭାବ ସଭ୍ୟ-ଦେଶର ଗୌରବ ହୋଇପାରେ, କିନ୍ତୁ ସଭ୍ୟ-ଜନର ମହତ୍ତ୍ୱ ନୁହେଁ । ଧର୍ମ, କର୍ମ ସଭ୍ୟତାର ମୂଳ—ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଚଳନ୍ତ ପ୍ରତିମା ପକ୍ଷେ—ଏ ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣତା ଅସମ୍ଭବ ।

ବିଜୟ—ଚଳନ୍ତି-ପ୍ରତିମା ! ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର । ତେବେ କିଅଣ ସମ୍ରାଟ୍—

ପଦ୍ମ—ଅନୁମାନ ସତ୍ୟ ।

ବିଜୟ—ମହାନୁଭବ ସମ୍ରାଟ ! ଅପରାଧ ମାର୍ଜ୍ଜନା କରନ୍ତୁ । (ଅଭିବାଦନ କଲେ)କି ସୌଭାଗ୍ୟ ! (ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଉଠିଲେ) ଏ ଅରଣ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ମହାମହିମ ସମ୍ରାଟଙ୍କର ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା—(ଇତସ୍ତତ ହୋଇ, ଅନୁଚରକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇ)

ପୁରୁ—ଆବଶ୍ୟକ ନାହିଁ ଯୁବରାଜ ! ରାମଗିରିର ଅପୂର୍ବ ଦୃଶ୍ୟ ମୋର ମନରେ ଅପାଶୋର ଆନନ୍ଦ ଦେଉଛି । ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ଲୌକିକତା ସିନା ! ଏଇ ଉଚ୍ଛ୍ୱଳ ଜଳପ୍ରପାତ, ବିକଶିତ ଫୁଲଭାରରେ ଅବନତ ସୁକୋମଳ ଲତାର କରପଲ୍ଲବ ହିନ୍ଦୋଳନ ଆଉ ତା ସଙ୍ଗେ ଆପଣଙ୍କର ଅନାହୂତ ସସ୍ନେହ ମିଳନ—ଏ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ଜୀବନରେ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ସିନା ! ବ୍ୟସ୍ତ ହେବେ ନାହିଁ ଯୁବରାଜ ! ମୁଁ କାଞ୍ଚିପଥର ଯାତ୍ରୀ ।

ପଦ୍ମ—ଏଇ ପର୍ବତ ତଳେ ଉତ୍କଳ ସେନାବାହିନୀର ବିଶ୍ରାମ ଛାଉଣୀ ।

ବିଜୟ—ଶୁଣିଥିଲି ସମ୍ରାଟଙ୍କ କାଞ୍ଚି ଅଭିଯାନ କଥା । ଏ ଅଭିଯାନରେ ନନ୍ଦପୁରର କ୍ଷୁଦ୍ର ଶକ୍ତି କୌଣସି ସେବାରେ ଲାଗିଲେ ଭାଗ୍ୟବାନ୍ ମଣିବ ।

ପୁରୁ—ମିତ୍ରର ଉପଯୁକ୍ତ କଥା କହୁଛନ୍ତି ଯୁବରାଜ ! ଆବଶ୍ୟକ ହେଲେ, ସାହାଯ୍ୟ ଲୋଡ଼ିବି ।

ବିଜୟ—ମୋର ଏକାନ୍ତ ଇଚ୍ଛା, ଏ ଅଭିଯାନରେ ସ୍ୱାମୁଙ୍କର ଅଙ୍ଗରକ୍ଷାର ଭାର ମୁଁ ଗ୍ରହଣ କରିବି ।

(ନେପଥ୍ୟେ ବହୁ ଜନ-କଣ୍ଠସ୍ୱର)

ପୁରୁ—(ଗୃହ୍ନିଁ) କଏ ଏମାନେ ?

ବିଜୟ—ଏଇ ଅରଣ୍ୟରାଜ୍ୟର ଆଦିମ ନିବାସୀ । ମହାରାଜାଙ୍କର ଆଗମନ ଉପଲକ୍ଷେ ସମ୍ବଦ୍ଧନା ଲଗି ଆସିଛନ୍ତି ।

ପୁରୁ—ଏ ନିରାଡ଼ମ୍ବର ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ଭିତରେ ଅଛି ସରଳତା, ସ୍ନେହ, ଭକ୍ତି, ଜୀବନ । ମନୁଷ୍ୟ ତ ଛାର, ମନେ ହୁଏ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ମଧ୍ୟ ଏହାର ଅପେକ୍ଷା କରିବେ ଯୁବରାଜ !

ବିଜୟ—ଏକ ମୁଖରେ ମହାରାଜାଙ୍କ ପ୍ରଶଂସା ଅସମ୍ଭବ । ଆସ,ଆସ ତୁମେମାନେ । (ଆଗନ୍ତୁକ ଗଦବାମାନେ ଆସି ଭୂମିଷ୍ଠ ପ୍ରଣାମ କଲେ ଓ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବଙ୍କୁ ଫୁଲ ମାଳ ଦେଇ ଆନନ୍ଦ ଧ୍ୱନି ସହ ନୃତ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କଲେ)

ଗୀତ

ବନଫୁଲେ ଗୁନ୍ଥା ବନ ହାର
ହେ ରାଜକୁମାର,
ଏଇ ନେ ତୁ ଆମର ଉପହାର । ୦ ।

ତୁ ତ ଭଲ ରଜା ପୁତା—ରତନ୍ ମୁକୁଟାରେ ଘର
କି ଦେବୁଁରେ ତତେ ଆମେ ଛାର । ୧ ।

ଡ଼ୁଙ୍ଗର ବାଟେ—ମିରିଗ ପଲେ—ମୟୁର ପକ୍ଷୀ
ମେଲେ ରେ—
ଫେରି ଫେରି ଯାଏ ବାରେ ବାର୍ । ୨ ।

(ବିଷ୍କମ୍ଭକ)

ତୃତୀୟ ଅଙ୍କ

ପ୍ରଥମ ଦୃଶ୍ୟ

— ରାଜପଥ —

[କାଞ୍ଚି ରାଜଗୁରୁ ସ୍ନାନ ସାରି ଗଣେଶାଷ୍ଟକ ପାଠ କରି ଆସୁଛନ୍ତି, ଜଣେ ରାଜ-ପରିଚାରକ ଆଖି ମଳି ମଳି ପହୁଞ୍ଚିଲା]

ରାଜ-ଗୁ—ଓଁ ନମୋ ଗଣେଶ ବିଘ୍ନେଶ, ଗିରିଜା ନନ୍ଦନ ପ୍ରଭୋ !
ମମ ବିଘ୍ନ ବିନାଶାୟ—ଗଣାଧିପତୟେ ନମଃ ।
ଓଁ ଅଖଣ୍ଡାଣ୍ଡ ଭାଣ୍ଡଂ ମହାହସ୍ତୀ ମୁଣ୍ଡମ୍
ଘୃତାକାର ପିଣ୍ଡଂ ଭଜେ ବକ୍ର ତୁଣ୍ଡମ୍ । ...

(ରାଜଗୁରୁ ଗଣେଶାଷ୍ଟକ ପଢ଼ି ଯାଉଥିଲା ବେଳେ ପଛରୁ ରାଜ-ପରିଚାରକ ଡାକୁଛି)

ରାଜ-ପରିଚାରକ—ରାଜଗୁରୁ ଆଜ୍ଞା !

ରାଜ-ଗୁ—ଆଃ ! ସବୁଥିରେ ବିଘ୍ନ !

ରା-ପ—ତୁମ୍ଭ ଡାକରା ।

ରା-ଗୁ—କାହିଁକି ? ଏତେବେଳେ ?

ରା-ପ—ଆଜ୍ଞାମାନେ ନେଲେ ତୁମ୍ଭ ଯୁଦ୍ଧକୁ ବିଜେ ହେବେ ।

ରା-ଗୁ—ମୁଁ ତ ଦେଉଳକୁ ବାହାରିଛି; ତୁମ୍ଭ କଅଣ ନିଜେ ଯୁଦ୍ଧକୁ ବିଜେ ହେବେ ?

ରା-ପ—ଓଡ଼ିଶା ରାଜା ଆସି ପର ଛଉଣୀ ପକେଇ ବସିଲେଣି, ବଡ଼ ପାହାନ୍ତାରୁ ।

ରା-ଗୁ—ପୁରୀ ମହାରାଜା ନଜେ ?

ରା-ପ—ଶୁଣୁଚେଇଁ ତ, ନାଗରା ବାଜା ହଉଥିଲା—ଆପଣ ଶୁଣି ନାହାନ୍ତି ?

ରା-ଗୁ—ଶୁଣିଚି ।

ରା-ପ—ଆଉ ଗୋଟେ ଘଟଣା ଶୁଣିଲେଣି ନା ?

ରା-ଗୁ—ଘଟଣା !

ରା-ପ—(ଗୁରୁଆଡ଼କୁ ଘୁଞ୍ଚି) ଏଣେ ଗଡ଼ ଦୁଆରେ ନାଗରା ବାଜିଲା ବେଳକୁ, ଚନ୍ଦ୍ରଶାଳାପୁର ଉପରେ ଗିରଧିମାଟେ ଆସି···

ରା-ଗୁ—ତୁନ୍ ହ, ତୁନ ହ, କହି ଯୋଗାଏ ନାହିଁ, କି ସହି ଯୋଗାଏ ନାହିଁ । ସେ—ଗୋଟିଏ ନୁହେଁ, ଏମିତି କେତୋଟି ହେଲାଣି । ସବୁ ଖାଲି ଅମଙ୍ଗଳ ସୂଚକ । କୁଆଗୁଡ଼ାକ କେମିତି ମେଲା ମେଲା ହେଉଛନ୍ତି, କେଇଦନ ହେଲା ରାତି ଅଧରେ ବୋବାଉଚନ୍ତି ।

ରା-ପ—ଆହୁରି କାଲି ରାତିରେ ଗଡ଼-ଦୁଆରୀ ଆଚମ୍ବିତ କଥାଏ କହିଲା । କଳା, ଧଳା ଦଇଟା ଘୋଡ଼ାରେ କଳା ଗୋରା ଦଇ ଜଣ କଏ ଗଡ଼ ଭିତରକୁ ଧସେଇ ପଶିଗଲେ ।

ରା-ଗୁ—କଅଣ ଗଡ଼ ଦୁଆର ମୁକୁଳା ହୋଇଥିଲା କି ?

ରା-ପ—ନାଇଁ ତ ।

ରା-ଗୁ—ଆଉ ପଶିଲେ କମିତି ଗଡ଼ ଭିତରକୁ ?

ରା-ପ—ସେ ପରା କହୁଚି—ଦୁଆର ମନକୁ ମୁକୁଳା ହୋଇଗଲା । ଆଖିପିଛୁଳାକେ ଘୋଡ଼ା ଦଇଟା ଧସେଇ ପଶିଲେ, କୁଆଡ଼େ

ଗଲେ ଜଣା ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ଧୂଳିରେ ତା ଆଖି ପୋତି ହୋଇଗଲା ।

ରା-ଗୁ—ଗୁମୁରେ ଜଣା କରିଛ ?

ରା-ପ—ଜଣା କରିବ ? ମୁଣ୍ଡ ରହିବ ଆଉ ?

ରା-ଗୁ—ଏଥର ଯୁଦ୍ଧ—କେଜାଣି କଅଣ ହବ, ଗଣପତିଙ୍କ ଶିରରେ ଫୁଲ ଲାଗି ବଢ଼ାଉଚି, କାଲିଠୁଁ ଗୋଟେ ଫୁଲ ମସ୍ତକରେ ରହୁନାହିଁ, ଦଉ ଦଉ କିଏ ଯେମିତି ଫିଙ୍ଗି ଦିଏ !

ରା-ପ—କଅଣ କହିବା ହଉଚନ୍ତି ! ଏମିତି ଅସମ୍ଭବ କଥା ତ ଦିନେ କାଲେ ଶୁଣା ନାହିଁ ।

ରା-ଗୁ—ସେଇଥିକି ପରା ମୋ ମନରେ କେମିତି ପାପ ଛୁଉଁଚି । ସାବଧାନ, ଏଗୁରା ଯେମିତି ଆଉ କାହା କାନରେ ନ ପଡ଼େ । କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଆମର, ଦାନା ଖାଉଁଚେ—କାମ କରିଯିବା ।

(ଦୁହେଁ ପ୍ରସ୍ଥାନ)

—:*:—

ଦ୍ୱିତୀୟ ଦୃଶ୍ୟ

—କାଞ୍ଚି ରାଜ-ଉଦ୍ୟାନର ଏକ ଅଂଶ—

[ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କର ଜଣେ ସଖୀ ଜାନକୀ ଓ ପଦ୍ମାବତୀ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇ ଆସିଲେ]

ଜାନକୀ—ଶୁଣି କରି ପରା ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଆସୁଚି ।

ପଦ୍ମା—ଶୁଭ ସମ୍ବାଦ ଦେଲୁ ଜାନକୀ ! କହ ନା କି ପୁରସ୍କାର ଚାହୁ ?

ଜାନକୀ—କଅଣ, ଓଡ଼ିଶାର ରାଜା ଲଢ଼େଇ କରିବାକୁ ଆସୁଛନ୍ତି—ୟେୁ ହେଲା ଶୁଭ ସମ୍ବାଦ ? ପୁଣି କଅଣ ନା ପୁରସ୍କାର ! କିଏ ? ତମ ମନ ନା ମୁହଁ ?—ଏ କଥା କହୁଚ କିଏ ?

ପଦ୍ମା—ମନର ଇଙ୍ଗିତ—ମୁହଁର କଥା ।

ଜାନକୀ—ସତେ, ଖବରଟା ଶୁଣି ତେମେ ଖୁସି ହଉଚ ? ଯୁଦ୍ଧଟା କଅଣ ଏତେ ଭଲ ଜିନିଷ ?

ପଦ୍ମା—ମଞ୍ଜିଟିଏ ପୋତିଲୁ ତୁ, ଜାନକୀ, ମାଟି ଫଟେଇ ଯେତେବେଳେ ଗଜା ବାହାରେ, ମନ ତୋର ଖୁସି ହୁଏ ନାଇଁ ?

ଜାନକୀ—ହୁଏ ।

ପଦ୍ମା—ମାଟି ସଙ୍ଗେ ବିଦ୍ରୋହ କରି ତ ଗଜା ବାହାରେ ! ନଇଲେ ତ କହିବୁ ସେଇଟା ମଲା ମଞ୍ଜି । ଜୀଇ ରହିବାର ଅଧିକାର ଯାହାର ଅଛି, ସଂଘର୍ଷ ତାକୁ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଯୁଦ୍ଧ ଛଡ଼ା ସୃଷ୍ଟି ରହିବ କେମିତି ?

ଜାନକୀ—ସେତ ଅଲଗା କଥା, ଆଉ କଅଣ ବାଟ ନଥିଲା ସୁରୁଖରୁରେ କଥା ତୁଟି ଯିବାକୁ ? ଯୋଇଆ ନ ଆସିଲେ, ତେବେ ଯୁଦ୍ଧ ନ କରି ଯଦି···

ପଦ୍ମା—'ଯଦି'ର ଉତ୍ତର ପାଇଁ ପୁଣି—'ଯଦି' ଖୋଜିବାକୁ ପଡ଼ିବ, କଥା ଆଉ ସରିବ ନାହିଁ । ଖାଲି ଯଦି ପଛେ ପଛେ ଯଦି ଲାଗି ରହିଥିବ, ମୀମାଂସା ଅସମ୍ଭବ ।

ଜାନକୀ—ନାଇଁ, ମୁଁ କହୁଥିଲି···ଯେବେ ଯୁଦ୍ଧ ନ କରି ରାଜାଙ୍କୁ ଆମର ବୁଝେଇ ସୁଝେଇ, କନ୍ୟା ମାଗି ଥାଆନ୍ତେ—

ପଦ୍ମା—ମାଗି ଆସିଥିଲେ ମୁଁ ବୁଝିଥାନ୍ତି, ଶାଳଗ୍ରାମ ଶିଳା ବୋଲି ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଇଁଲା ଯାହାର ଚରଣରେ, ସେ ଦେବତା ନୁହଁ—ବାଲିଗରଡ଼ା । ଓଡ଼ିଶା ରାଜା ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ଆସୁଛନ୍ତି

ଓଡ଼ିଆ-ବାହ୍ମଣୀ ନନ୍ଦନ । କାଞ୍ଚି ଦ୍ୱାରରେ ଭିକ୍ଷା କରୁନାହାନ୍ତି ସେ, ଦାବୀ କରୁଛନ୍ତି; କାରଣ ସେଜାତିର ସମ୍ମାନ ଅଛି, ଜୀବନ ଅଛି, ପୁରୁଷପଣିଆ ଅଛି । ଗୋଟାଏ ଜାତି ଭିଖ ମାଗି ଆକାଂକ୍ଷା ପୂରଣର ଆଶା ଯେଉଁଦିନ କରିବ, ସେହିଦିନ ସେ ହେବ ପରାଧୀନ, ପଦାନତ । ଭିଖ ମାଗି କେବେ କେହି ବଡ଼ ହୋଇନାହିଁ । ହେଇଚ ଦାବୀ କର, ବିଦ୍ରୋହ କର, ବିପ୍ଳବ କର ।

ଜାନକୀ—ଜେମାଦେଈ ! ମୋର କହିବାର କଅଣ କି—ଯୁଦ୍ଧ ହେଲେ ଗୋଟେ ପଟ ହାରିବ, ଗୋଟେ ପଟ ତ ଜିଣିବ; କିଏ ଜାଣେ…

ପଦ୍ମା—ସେଥିରେ ଦୁଃଖ କଅଣ ? ମରଣର ସ୍ପର୍ଶ ଯେ ପାଇଛି, ଜୀବନର ତୃଷ୍ଣା ତା ପାଖେ ଅତି ତୁଚ୍ଛ ।

ଜାନକୀ—ଥରେ ତ ସେଇ ଓଡ଼ିଆ ପାଇକେ ହାରିଯାଇଛନ୍ତି ଏଇଠେ । କାଲି କଥା, ଘାଆ ଶୁଖି ନ ଥିବ ଗୁଣ୍ଡିରୁ—ଫେର୍ କାହିଁକି ?

ପଦ୍ମା—ସେଇ ତ ବୀର, ହାରିକରି ଘାଆ ନ ଶୁଖୁଣୁ ଯେ ଜମର କଷେ, ଗୁଣ୍ଡି ତ ତା'ର, ତାକୁଇ ତ କହନ୍ତି ବୀର । ବୀରର ମନ ଭାଙ୍ଗେ ନାହିଁ । ଉଦ୍ୟମ ମୂଳରେ ଥିଲା ବୋଧହୁଏ କେଉଁଠି ଶିଥିଳତା—ତା'ର ଫଳ ପରାଜୟ ।

ଜାନକୀ—ସେ କଥା ମିଛ ନୁହେଁ । ବାକୀ ଆମ ରଜା ମନ କଲେ ତ ଏ ଯୁଦ୍ଧ ବନ୍ଦ ହୋଇ ପାରନ୍ତା ?

ପଦ୍ମା - ଆଉ ଉପାୟ ନାହିଁ ଜାନକୀ !

ଜାନକୀ - କାହିଁକି ? ଅପାସରେ ତ ବନ୍ଧୁ ବାନ୍ଧୁନାହାନ୍ତି କାଞ୍ଚିରାଜା—ଓଡ଼ିଶାର ରାଜା—ଦିଗ୍‌ବିଜୟୀ ବୀର, ଏ କଥା କଅଣ ସେ ଶୁଣି ନାହାନ୍ତି ?

ପଦ୍ମା—ଶୁଣା କଥା ସବୁକୁ ସତ ବୋଲି ମାନି ନେଲେ, ମଣିଷର ଆଉ ଆଖି ନ ଥାଇ, ଥାଆନ୍ତା ଖାଲି କାନ। କାଞ୍ଚି ପାଖେ ତ ଓଡ଼ିଶାରାଜା ହାର ନୁହନ୍ତି, ହାରିଛନ୍ତି ସେ। ଶୁଣା କଥା— ଗୋଟିଏ ମନର ପ୍ରବୋଧ, ବଞ୍ଚନା। ଖାଣ୍ଟି ବଞ୍ଚନାକୁ ମୂଳଧନ କରି ଦୁନିଆଁର ବ୍ୟବସାୟ ଚଳେନାହିଁ, ଜାନକୀ! ମହାରାଜ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଯଦି ହାର, ପ୍ରମାଣ ଦିଅନ୍ତୁ।

ଜାନକୀ—ଯାହା ହଉ ପଛେ, ଗୁଟର ଲୋକ ତ ମରିବେ, କ୍ଷତି ହବ। କାହିଁକି ଭଲା ଏ ଲଢ଼େଇ?

ପଦ୍ମା—କହିପାରୁ ମୋ'ର ପାଇଁ! କାହିଁକି? ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ କାଞ୍ଚି ରାଜ-ସଭାରେ ଅପମାନିତ। ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ଲାଗି, ସିଂହାସନର ମହତ୍ତ୍ୱ ଲାଗି କଅଣ ସେ ଯୁଦ୍ଧ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ? ଗଜପତି ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କ କାନକୁ କୁଳହରା ଚଣ୍ଡାଳ ଉପାଧି କଟୁ ବୋଧ ହୋଇଥିବା ତ ନିଶ୍ଚୟ ସମ୍ଭବ—

(ନେପଥ୍ୟରେ ଗୀତ ଶୁଭିଲା)

ଜାନକୀ—କଥା ତ ଚମର କହି ଦଉଚି—ତୁମ ମନ ଆଜି ଚଞ୍ଚଳ। ଚାଲ ସଖୀ, ସଙ୍ଗୀତଶାଳାକୁ, ଏ ସବୁ ଯାହାର କାମ, ସେ ଭାବୁ।

ପଦ୍ମା—ଜାନକୀ! ଘରେ ବାହାରେ ବିପ୍ଳବ। ସମୟ ନୁହେଁ ଆଜି — ସଙ୍ଗୀତ ଶୁଣିବାକୁ। ଚାଲ ଗଣପତି ମନ୍ଦିରକୁ,—ଆତ୍ମନିବେଦନରେ ଯେଉଁଠି ହୃଦୟ ପାଏ ଶାନ୍ତି, ସୁଖ, ଆନନ୍ଦ।

* * *

ତୃତୀୟ ଦୃଶ୍ୟ

[କାଞ୍ଚି ଉପକଣ୍ଠର ଉତ୍କଳ ଛାଉଣୀ—ଦୂରରେ ସୈନ୍ୟ-
କୋଳାହଳ ଶୁଭୁଥିଲା—ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ ପଦଚାରଣ
କରୁଥିଲେ—ଉତ୍କଣ୍ଠାର ଛାୟା ଫୁଟୁଥିଲା ତାଙ୍କର
ଗତି ବିଧିରୁ । ଏତିକିବେଳେ ପ୍ରବେଶ କଲେ
ସେହି ଶିବିର ମଧ୍ୟରେ ନବଘନ ଉତ୍ତର-
କବାଟ—ଯୋଦ୍ଧା ବେଶରେ]

ନବ—ଜୟ ଜଗନ୍ନାଥ; ଜୟ ଗଜପତି ମହାରାଜାଙ୍କର ଜୟ ।

ପୁରୁ—ଉତ୍ତର କବାଟ ! କି ସମ୍ବାଦ ?

ନବ—ସମସ୍ତ ମଙ୍ଗଳ । ମୋତେ ଅଠର ବର୍ଷଦିନରୁ ମୁଁ ଓଡ଼ିଶାର ଛତ୍ରପତିଙ୍କ ପତାକା ତଳେ—ବହୁତ ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରେ ଯୋଗ ଦେଇଛି ମହିମା, କିନ୍ତୁ କାଞ୍ଚିର ଏଥର ଯୁଦ୍ଧ ପରି ଲଢ଼େଇ କେବେ ଦେଖି ନ ଥିଲି । ଯୁଦ୍ଧ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପହଞ୍ଚି, ଯୁଦ୍ଧାରମ୍ଭର ନାଗରା ବାଜି ଉଠିଲା, ସମୁଦ୍ର ପରି ସୁସଜ୍ଜିତ, ସୁଶିକ୍ଷିତ କାଞ୍ଚି-ସୈନ୍ୟ ମାଡ଼ିଆସି ଚକ୍ରବ୍ୟୂହରେ ସଜାଡ଼ି ରହିଲେ । ଆମ ସୈନ୍ୟ ଅତୁଳ ବିକ୍ରମରେ ଆକ୍ରମଣ ଆରମ୍ଭ କରିବାକୁ ଗଲେ । ଯୁବରାଜ ବିଜୟଚନ୍ଦ୍ରାକ୍ଷ ! ଓଃ କି ଯୋଦ୍ଧା—କି ସାହସ, ଅଦ୍ଭୁତ ରଣକୌଶଳ ! କାଞ୍ଚିସେନା ଅଳ୍ପକାଳ ମଧ୍ୟରେ ଛତ୍ରଭଙ୍ଗ ଦେଇ ପଳାଇ ଯାଉଛନ୍ତି । 'ଜୟ ଜଗନ୍ନାଥ' ରୋଳରେ କାଞ୍ଚି ଆକାଶ ଫାଟି ପଡ଼ୁଛି ମହିମା ! ଆମେମାନେ ନିଶ୍ଚୟ ଜିଣିବା, ମହିମାଙ୍କର ଯୁଦ୍ଧ ଭୂଇଁକି ଯିବା ଆବଶ୍ୟକ ହେବନାହିଁ ।

ପୁରୁ—ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ କରୁଣାରୁ ଓଡ଼ିଆ ନାମ ରହୁ ।

(ହାତଯୋଡ଼ି ପ୍ରଣାମ)

(ନେପଥ୍ୟେ "ଜୟ ଜଗନ୍ନାଥ" ଚିତ୍କାର ଶୁଣାଗଲା
ବହୁଲୋକଙ୍କର)

ପୁରୁ—ଦେଖ, ଉତ୍ତର କବାଟ ! ନିକଟରେ କୋଳାହଳ ଶୁଭୁଛି ବହୁଲୋକଙ୍କର ! ସମ୍ବାଦ ନିଅ ।

ନବ—ମହିମା ! (ପ୍ରଣାମ କରି ଚାଲିଗଲା)

ପୁରୁ—ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ପ୍ରଭୁ, ଚଣ୍ଡାଳର ଜଗନ୍ନାଥ ! ତୁମର ଆଦେଶ, ତୁମର ଇଚ୍ଛା ପୂରଣ ହେଉ ମହାପ୍ରଭୁ ! ନୀଳଚକ୍ର-ବାନା ବିଖ୍ୟାତ ହେଉ ଜଗବନ୍ଧୁ ! (ପ୍ରଣାମ କଲେ)

(ପୁଣି "ଜୟ ଜଗନ୍ନାଥ" ଧ୍ୱନି ଅଦୂର ନେପଥ୍ୟରୁ ଶୁଣାଗଲା, ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ଯୁବରାଜ ବିଜୟଚନ୍ଦ୍ରାକ୍ଷ)

ବିଜୟ—ଜୟ ଜଗନ୍ନାଥ ! ମହାମହିମ ସମ୍ରାଟଙ୍କର ଜୟ ହେଉ ।

ପୁରୁ—(ଆଲିଙ୍ଗନ କରି) ବସନ୍ତୁ ଯୁବରାଜ ! ମୁଁ ଦୂତ ମୁଖରୁ ସବୁ ଶୁଣିଲିଣି । ବୀର ଆପଣ; ଉପଯୁକ୍ତ ପିତାର ଉପଯୁକ୍ତ ସନ୍ତାନ । ଧନ୍ୟ ଶିକ୍ଷା; ଧନ୍ୟ ଆପଣଙ୍କର ରଣକୌଶଳ ।

ବିଜୟ—ବୋଧହୁଏ ଭୁଲ୍ ଶୁଣିଛନ୍ତି ମହାରାଜା ! ଆଜି ଯାଏ ଜାଣି ନ ଥିଲି, ଓଡ଼ିଶାର ଦିଗ୍ବିଜୟ ମୂଳରେ କିଏ ? କାହିଁକି ଓଡ଼ିଶାର ଗଜପତି ଶତ୍ରୁ-ମର୍ଦ୍ଦନକାରୀ ! ଓଡ଼ିଆର ରଣ-କୌଶଳ, ଓଡ଼ିଆର ରାଜତ୍ୱ, ବୀରତ୍ୱ, କୃତିତ୍ୱ ମୂଳରେ କି ବଳୀୟାନ ଶକ୍ତି ପଥପ୍ରଦର୍ଶକ । ଆଜି ଯୁଦ୍ଧରେ ବିରାଟ କାଞ୍ଚିସେନା ଛତ୍ରଭଙ୍ଗ ଦେଇଛନ୍ତି, ଆମ୍ଭେମାନେ ଜିଣିନୁଁ । ମନେ ହେଲା, ଓଡ଼ିଆର ରଣଶିକ୍ଷା ନିକଟରେ କାଞ୍ଚି ଅଦ୍ୟାପି ଶିଶୁ ।

ପୁରୁ—ଏ ସମସ୍ତ ଆପଣଙ୍କ ସୁଦକ୍ଷ ପରିଚାଳନାର ପରିଚୟ ସିନା !

ବିଜୟ—କ୍ଷମା କରିବେ ମହାରାଜ ! ଯାହା ଶୁଣିଛନ୍ତି, ସମସ୍ତ ଭ୍ରମ । ଜୀବନରେ ଏଭଳି ଯୁଦ୍ଧ ଦର୍ଶନ ପ୍ରଥମ । କି ସୌଭାଗ୍ୟରେ

ରାମଗିରିରେ ମଣିମାଙ୍କର ଶୁଭଦର୍ଶନ ମିଳିଲା, ମହାନ୍ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ ! ଯାହା ଦେଖିଲି, ନିଜକୁ ବିଶ୍ୱାସ ଆସୁନାହିଁ ମୋର; ଅନୁଭବୀ ଛଡ଼ା ସମସ୍ତେ ମଣିବେ ମିଥ୍ୟା । ଯୁଦ୍ଧ ପରିଚାଳନା ଲାଗି ମହାରାଜାଙ୍କ ଅନୁଜ୍ଞା ପାଇ ଯେତେବେଳେ ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରେ ମୁଁ ପ୍ରଥମ ତୂର୍ଯ୍ୟନାଦ କରେଁ— ନୀଳଚକ୍ର ପତାକା ଆକାଶ ଚୁମ୍ବି ଉଡ଼ିଗଲା । କାଞ୍ଚିସେନା ହରି-ହରି-କାର କରି ବିପୁଳ ବିକ୍ରମରେ ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଝସାଇ ପଡ଼ିଲେ । ବିରାଟ ସେନାବାହିନୀ—ସୁଶିକ୍ଷିତ କାଞ୍ଚି ସୈନ୍ୟ ! ପ୍ରଥମେ ମନେ ହେଲା ବିଜୟ ସୁକଠିନ ହେବ; କିନ୍ତୁ କି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ! ନୀଳଚକ୍ର ପତାକା ଆକାଶ ଚୁମ୍ବି ଉଡ଼ିଯିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦେଖିଲି, ଆକାଶରେ ଦୁଇଟି ଆଲୋକରେଖା ! କି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ! କି ତେଜସ୍ୱାନ ! ଦୁଇ ଜଣ ଯୋଦ୍ଧା ଶେମର ଆମ ଆଖି ଆଗେ ଆଗେ ଘୋଡ଼ାଏ ଘୋଡ଼ାରେ ମୁଖ ଦେଖାଇଲେ—ଆଜ ଚୂନେଟି ବାହୁର ରୂପ । ହଠାତ୍ ମୋ ଆଖି ଆଗେ ଫୁଟି ଦଶିଲା । ମଣିମା ! ଏବେ ମଧ୍ୟ ଲୋମ ଟାଙ୍କୁରି ଉଠେ । ଅନୁଭବ କରନ୍ତୁ, କେବଳ ଅନୁଭବୀ ବୁଝାଇ ପାରିବ—ଭାଷା ନୁହେଁ । ଓଡ଼ିଶାର ସେନା ବ୍ୟୂହ ଭେଦ କରୁଁ ନ କରୁଁ କାଞ୍ଚି ସେନା ଛତ୍ରଭଙ୍ଗ ଦେଲେ ମହାରାଜ ! ମଣିମା ! ହିନ୍ଦୁର ନମସ୍ୟ ଚଳନ୍ତ ଜଗନ୍ନାଥ ! ଧନ୍ୟ ଭକ୍ତ ! ଧନ୍ୟ ମହିମା । ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ ! ଏକ ମୁଖରେ ଆପଣଙ୍କ ଯଶୋଗାନ ଅସମ୍ଭବ । ସମ୍ରାଟ ! ଆପଣଙ୍କ ସଙ୍ଗସୁଖରେ ଧନ୍ୟ ହେଲି । ଆଶୀର୍ବାଦ କରି ଚବସ୍ତ କରନ୍ତୁ ମହାରାଜ !

(ପଦତଳେ ପ୍ରଣାମ କଲେ)

ପୁରୁ—ଉଠନ୍ତୁ ବୀର ! ଏ କ'ଣ କରୁଛନ୍ତି ? ସମସ୍ତ ସେଇ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ କରୁଣା, ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା । ମୁଁ ଶକ୍ତିହୀନ, ଆଦେଶ ପାଳନ ମାତ୍ର ମୋର ଧର୍ମ; ପ୍ରଶଂସା ମୋର ପ୍ରାପ୍ୟ ନୁହେଁ । କହନ୍ତୁ ଯୁବରାଜ ! ଜୟ ଜଗନ୍ନାଥ ! ଜୟ ଜଗନ୍ନାଥ ! ଜୟ ଜଗନ୍ନାଥ !

ବିଜୟ—ଜୟ ଜଗନ୍ନାଥ ! (ପ୍ରବେଶ କଲେ ମାୟା—ପୁରୁଷବେଶୀ ପଦ୍ମ)

ପଦ୍ମ—(ତରବାରି ଉତ୍ତୋଳନ କରି) ଜୟ ମହାରାଜ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବଙ୍କର ଜୟ !

ପୁରୁ—ନା, ନା, କହ ପଦ୍ମ ! ଜୟ ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ପ୍ରଭୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଦେବଙ୍କର ଜୟ ।

ପଦ୍ମ—ଜୟ ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ପ୍ରଭୁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଜୟ ।

ପୁରୁ—ଯୁଦ୍ଧ ସମ୍ବାଦ ସବୁ ଶୁଣିଛ ପଦ୍ମ ?

ପଦ୍ମ—ବର୍ତ୍ତମାନ ତ ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରୁ ଫେରୁଚି ମହିମା ।

ପୁରୁ—ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରୁ !

ପଦ୍ମ—ମହାସମୁଦ୍ର—କ୍ଷୀଣଧାର ଚିତ୍ରନଦୀକୁ ଆଶ୍ରୟ ଦିଏ ନାହିଁ କି ମହିମା ?

ପୁରୁ—ହଁ, ସେଇ କ୍ଷୀଣ ଧାର ଦେଇ ତ ସାଗର ଅଙ୍ଗ ପୁଷ୍ଟି କରେ ପଦ୍ମ ! ସାମାନ୍ୟ ଶକ୍ତି ବୋଲି ଅବହେଳା କରିବା ତ ବିବେକୀର କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ ।

ବିଜୟ—ଏଥିପାଇଁ ନ ମହାରାଜ ମହାନୁଭବ ।

ପଦ୍ମ—ଯୁବରାଜଙ୍କ ବୀରତ୍ୱ-ଗୌରବ, ଶତମୁଖରେ ଫୁଟି ଉଠୁଚି ମହିମା ! ସନ୍ଧ୍ୟା ନୋହିଥିଲେ ଆଜି ବୋଧହୁଏ ଯୁଦ୍ଧ ଶେଷ ହୋଇଥାନ୍ତା । ଶୁଣିଲି, କାଲି କାଞ୍ଚୀରାଜା ନିଜେ

ଯୁଦ୍ଧ ଚଳାଇବେ ! ଯୁବରାଜଙ୍କ ବିଚକ୍ଷଣତାରୁ ଆଜି ଆମେ ବିଜୟୀ ।

ପୁରୁ—ଯୁବରାଜ ବିଜୟ ଚନ୍ଦ୍ରାକ୍ଷ, ତାଙ୍କ ବିଜୟ ନାମର ସାର୍ଥକ କରିଛନ୍ତି । ମୁଁ ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ଚିର କୃତଜ୍ଞ ।

ବିଜୟ—ଅପରାଧୀକର ବୁଡ଼ାନ୍ତୁ ନାହିଁ ପ୍ରଭୁ, ଏ ବିଜୟର ଭକ୍ତି—ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଏକାନ୍ତ ଭକ୍ତିର ଶକ୍ତି ।

ପୁରୁ—ଆସନ୍ତୁ ଯୁବରାଜ ! ଆପଣ କ୍ଳାନ୍ତ; ଅବସର ଆବଶ୍ୟକ ।

ବିଜୟ—ଅଳ୍ପ ବିଶ୍ରାମ ପରେ—କାଲି ଯୁଦ୍ଧ ପରିଚାଳନା ସମ୍ବନ୍ଧେ ଉପଦେଶ ଲାଗି ପ୍ରଭୁ ସାକ୍ଷାତର ଅବସର ପାଇ ପାରିବି କି ?

ପୁରୁ—ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଶିବିରକୁ ଯିବି । ଆସନ୍ତୁ ! (ବିଜୟ ଚାଲି ଗଲେ) ପଦ୍ମ, ତୁମେ ମଧ୍ୟ ଯାଅ, ବିଶ୍ରାମ ନିଅ ।

ପଦ୍ମ—ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଚରଣରେ ମୋର ସାମାନ୍ୟ ନିବେଦନ ଅଛି ।

ପୁରୁ—କୁହ !

ପଦ୍ମ—ମୋତେ ଅନୁମତି ଦିଅନ୍ତୁ ମହାରାଜ ! କାଞ୍ଚିବିଜୟରେ ଏ ପ୍ରତିପାଳିତର ସାମାନ୍ୟ ଶକ୍ତି ବ୍ୟବହାରରେ ଲାଗୁ ।

ପୁରୁ—ତୁମେ କଅଣ ଚାହଁ ?

ପଦ୍ମ—କାଞ୍ଚି ଅଭିଯାନର ଲକ୍ଷ୍ୟ ସାଧନ ।

ପୁରୁ—ଅର୍ଥାତ୍ ?

ପଦ୍ମ—ରାଜଜେମା ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କୁ ମୁଁ ନିଜେ ବନ୍ଦୀ କରି···

ପୁରୁ—ପଦ୍ମ ! ସଂଯତ ହୁଅ । ଜାଣନା ଯୁବକ, ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବର କେଉଁ ତନ୍ତ୍ରୀରେ ତୁମେ ଆଘାତ କରୁଛ ! ଜାଣନାଁ ତୁମେ, ମୋ ନିକଟରେ ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କ ଆସନ କେଉଁଠି ? ଜାଣନାଁ ତୁମେ, ଉତ୍କଳର ସିଂହାସନ, ରାଜତ୍ୱ, ଐଶ୍ବର୍ଯ୍ୟ—ଜୀବନର ପ୍ରତିଦାନରେ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାର ଗଜପତି କଅଣ ଚାହେଁ ! ବୁଝିନାହଁ ତୁମେ ଏ ଅଭିଯାନର ଲକ୍ଷ୍ୟ କେଉଁଠି ?

ପଦ୍ମ—କ୍ଷମା କରିବେ ମହାରାଜ ! ମଣିମାଙ୍କର ତୃପ୍ତି ଲାଗି, ଆନନ୍ଦ ଲାଗି, ସେବା ଲାଗି, ମୋର ପ୍ରାଣର ବାର୍ତ୍ତା ପ୍ରକାଶ କରିଛି ମାତ୍ର ।

ପୁରୁ—ପ୍ରାଣର ବାର୍ତ୍ତା ? କାଞ୍ଚିରାଜା ମୋତେ ଘୃଣା କରିଛନ୍ତି; ସିଂହାସନର ଅବମାନନା କରିଛନ୍ତି; ଜାତି, ଧର୍ମ, ଦେବତା ନାମରେ କଳଙ୍କ ବୋଳିଛନ୍ତି—ସେ ଏକା ମୋର ନୁହନ୍ତି—ଦେଶର, ଧର୍ମର, ଜାତିର ଶତ୍ରୁ । କିନ୍ତୁ, ରାଜଜେମା ପଦ୍ମାବତୀ !—ନରପରାଧମ ପଦ୍ମାବତୀ ! ଗଜପତି ସିଂହାସନର ଭବିଷ୍ୟତ ରାଜରାଣୀ !···ଅଙ୍ଗସ୍ପର୍ଶ କରିବ ତୁମେ ? ପୁରୁଷ ? ମନେ କରିଥିଲି ପଦ୍ମ ! ତୁମେ ବୁଦ୍ଧିମାନ—ବିବେକୀ, କିନ୍ତୁ ତୁମର ଆସ୍ପର୍ଦ୍ଧା ଅସହନୀୟ । ରାଜଜେମା ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କୁ ତୁମେ ବନ୍ଦିନୀ କରି ଆଣିବା ପୂର୍ବରୁ···

ପଦ୍ମ—କ୍ଷମା କରିବେ ମହାରାଜ ! ଏ ରକ୍ତବିନ୍ଦୁ ଗଜପତିଙ୍କ ଅନ୍ନର ଚିର-ବିଶ୍ୱସ୍ତ । ଜାଣେ, କାଞ୍ଚିରାଜଜେମା ଓଡ଼ିଶାର ଭବିଷ୍ୟତ ରାଜରାଣୀ, ଆଜି ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ମୋର ଶେଷ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଶ୍ରୀମୁଖରେ ନିବେଦନ କରିବ ।

ପୁରୁ—ତୁମର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ! ଶେଷ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ତୁମର ?

ପଦ୍ମ—ହଁ ମଣିମା ! ମୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ···କାଞ୍ଚି ରାଜଜେମାଙ୍କ ପ୍ରତି—ଆଜି ଉତ୍କଳର ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ପ୍ରତି···

ପୁରୁ—ଯୁବକ ! ସମ୍ମୁଖରେ ତୁମର ଉତ୍କଳର ଗଜପତି ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ ଜୀବିତ—ଚେତନ ।

ପଦ୍ମ—ଜାଣେ ମହାରାଜ ! ବିକ୍ରମାନ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ କୃତାଞ୍ଜଳିପୁଟରେ ଭିକ୍ଷା ମାଗୁଛି ଜଣେ ସେବକ, ଭକ୍ତ, ପୂଜକ ।

ପୁରୁ—ଭିକ୍ଷା ? ଭବିଷ୍ୟତ ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀର ଗୁମ୍ଫା ସ୍ପର୍ଶ କରିବ ତୁମେ-ଯୁବକ—ପୁରୁଷ ?

ପଦ୍ମ—କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଆଜି ମୋତେ ସତ୍ୟ-ପ୍ରକାଶର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଉଛି ମଣିମା ! ଜଗନ୍ନାଥ ମୋତେ କ୍ଷମା କରନ୍ତୁ ।

ପୁରୁ—କ୍ଷମା ? ଅର୍ବାଚୀନ ଯୁବକ ! ଏଇ ଆସ୍ପର୍ଦ୍ଧା, ଏଇ ସାହସ ? ତା'ର କ୍ଷମା ? ନା, ବରଂ ଶାସ୍ତି—ବରଂ ଶାସ୍ତି ।

ପଦ୍ମ—ସ୍ମରଣ କରାଇଦିଏଁ ମହାରାଜ ! ସମୟରେ ମୋର ପ୍ରାର୍ଥନା ପୂରଣ କରିବାକୁ ମହାରାଜଙ୍କ ସତ୍ୟ ।

ପୁରୁ—ସେ ପ୍ରାର୍ଥନା—ସେଇ ସୁଯୋଗ ଆଜି ? ପଦ୍ମ !

ପଦ୍ମ—ମହାରାଜ !

ପୁରୁ—ମୋତେ ଭାବିବାକୁ ଅବସର ଦିଅ—ମୋତେ ଭାବିବାକୁ ଅବସର ଦିଅ ! (କିଛି ସମୟରେ ମାୟା ପୁରୁଷ ବେଶ ଖୋଲି ନିଜ ବେଶରେ ଠିଆ ହେଲା)

ପଦ୍ମ—ମହାରାଜ !

ପୁରୁ—(ଚାହିଁ) କିଏ, କିଏ, ତୁମେ ? (ଚକିତ ହେଲେ)

ପଦ୍ମ—ମାୟା ! (କରଯୋଡ଼)

ପୁରୁ—ମାୟା, ମାୟା, ମାୟା ! (ଚାହିଁ ରହିଲେ)

(ବିଷ୍କମ୍ଭବ)

—*

ଚତୁର୍ଥ ଅଙ୍କ

ପ୍ରଥମ ଦୃଶ୍ୟ

— ପୁରୀ ରାଜବାଟୀର ଚିତ୍ରଶାଳା —

[କଞ୍ଚୁକୀ ଓ ପଦ୍ମାବତୀ ପ୍ରବେଶ କଲେ, କଞ୍ଚୁକୀ ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କୁ ଚିତ୍ରଶାଳାର ଚିତ୍ର ଦେଖାଉଥିଲେ]

କାଞ୍ଚୁକୀ—ସମ୍ମୁଖରେ କଳିଙ୍ଗେଶ୍ୱର, ପ୍ରଥମ ଓଡ଼ିଆ ରାଜଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ମହାମେଘବାହନ ସମ୍ରାଟ ଖାରବେଳ—ସାଧାରଣରେ ଖାରବେଳ ବୋଲି ପରିଚିତ, ମଗଧ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଗର୍ବ ଗୌରବ ପ୍ରଥମ ଥର ପାଇଁ ସମ୍ରାଟ ଖାରବେଳଙ୍କ ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ ସେନାବାହିନୀ ନିକଟରେ ପଦ ଦଳିତ ହେଲା । ସ୍ୱାଧୀନ-ମଗଧ-ସମ୍ରାଟ ପୁଷ୍ପମିତ୍ର ବଶ୍ୟତା ସ୍ୱୀକାର କରି ସମ୍ରାଟଙ୍କୁ ଅଭିବାଦନ କଲେ ।

(ଅନ୍ୟ ଚିତ୍ର ଦେଖାଇ)

ଏଇ ଯେ ଚିତ୍ର—ଦ୍ୱାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର କଥା; ସିଂହାସନରୁ ଓହ୍ଲାଇ ଆସୁଛନ୍ତି ମହାରାଜ ଅନଙ୍ଗଭୀମ ଦେବ, ବଙ୍ଗର ଶେଷ ହିନ୍ଦୁ ରାଜା ଲକ୍ଷ୍ମଣସେନଙ୍କୁ ସମାଦରରେ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ । କାଳଚକ୍ରର ବିଧାନ—ଆଜି ରାଜା କାଲି ଭିକାରୀ । ପଠାଣମାନେ ବଙ୍ଗ ଆକ୍ରମଣ କଲେ, ଲକ୍ଷ୍ମଣସେନ ଭୟଭୀତ ହୋଇ, ବଙ୍ଗଳାରୁ ପଳାଇ ଆସି ଆଶ୍ରୟ ନେଲେ ଓଡ଼ିଶାର ରାଜଛତ୍ର ତଳେ । ଶରଣପଞ୍ଜର ସମ୍ରାଟ ଅନଙ୍ଗଭୀମ ତାଙ୍କ ଲାଗି ଜମିବାଡ଼ି ଘରଦ୍ୱାର ବାଣ୍ଟି ଦେଇ ଶ୍ରୀ ଜୀଉଙ୍କ

ଦର୍ଶନ ଲଗି ସକଳ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଦେଲେ । ଲକ୍ଷ୍ମଣସେନ ଏହିଠାରେ ଥାଇ ଦେହତ୍ୟାଗ କଲେ । ଫଳରେ ପଠାଣମାନଙ୍କର କୋପ ହେଲା, ଆମ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ଉପରେ ।

ପଦ୍ମା— କାହିଁକି ?

କଞ୍ଚୁକୀ—ଲକ୍ଷ୍ମଣସେନ ସେମାନଙ୍କର ଶତ୍ରୁ । ତାଙ୍କୁ ଆଶ୍ରୟ ଦେଲେ ଆମ ସମ୍ରାଟ ।

ପଦ୍ମା— ତା’ ପରେ କଅଣ ହେଲା ?

କଞ୍ଚୁକୀ—ଅନେକ ଥର ଯୁଦ୍ଧ କରିଛନ୍ତି ପଠାଣମାନେ, ବାଙ୍ଗା ଜଗନ୍ନାଥ ବଳସ୍ୱାରଭୁଜ, ସବୁଥର ହାରିଲେ । ମହାରାଜାଙ୍କ ପାଖକୁ ଗୋବିନ୍ଦ ପଣ୍ଡଯୋଷୀ ମନ୍ତ୍ରୀ ! ସେଇ ତ ହରାଇଲେ ସବୁଥର ।

(ସେତୁବନ୍ଧ ରାମେଶ୍ୱର ଉପରେ ଉଡ଼ୁଥିବା ନୀଳଚକ୍ର ଚିହ୍ନିତ ମହାକାର ଶଙ୍ଖ ଦେଖାଇ) ସେତୁବନ୍ଧ ରାମେଶ୍ୱର-ସମ୍ମୁଖରେ ରାମେଶ୍ୱର ମନ୍ଦିର । ସେତୁବନ୍ଧ ବକ୍ଷରେ ଏଇ ନୀଳଚକ୍ର ଚିହ୍ନିତ ପତାକା ଉତ୍କଳ ରାଜବଂଶର ଦିଗ୍ବିଜୟ ଗରିମା ଘୋଷଣା କରୁଚି । ଏ ଅଭିଯାନର ଅଧିନାୟକ ମହାମହିମ ସମ୍ରାଟ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କର ସ୍ୱର୍ଗତ ପିତୃଦେବ ପ୍ରାତଃସ୍ମରଣୀୟ ଗଜପତି କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବ ।

ମାୟା—(ଭିତରୁ ଆସିଣ ହସି ହସି) ତୁମେ ଚନ୍ଦ୍ରଶାଳାରେ ନେମାଦେଈ ! ଏଁ ? (ଅଟକିଗଲା)

କଞ୍ଚୁକୀ—ନେମାଦେଈ କାହାନ୍ତି ମାଆ ! ସେ ଯେ ମହାଦେଈ, ଓଡ଼ିଶାର ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀ !

ମାୟା—(ସସମ୍ଭ୍ରମେ ମଥା ନୁଆଁଇ) ମହାରାଣୀଙ୍କର ଜୟ ହେଉ ।

ପଦ୍ମା—ମାୟା ! (ଛଳ କୋପରେ)

ମାଧ୍ବା—ଆଜ୍ଞା ମହାଦେବି ! (ହସି ହସି କରଯୋଡ଼ି) ।

କଞ୍ଚୁକୀ—ମହାଦେବୀଙ୍କୁ ଚିତ୍ରଶାଳା ଦେଖାଉଥିଲି ।

ପଦ୍ମା—ଏ ଚିତ୍ରଟି ?

ମାଧ୍ବା—ଅପରାଧ ମାର୍ଜନା ହେବ ମହାଦେବି ! ଅସମୟରେ ବିନାନୁମତିରେ ଆସି ··

ପଦ୍ମା—ଶାସ୍ତି ତା'ର—(କାନ ଧରି ଟାଣିଦେଲେ)

ମାଧ୍ବା—ଉ ହୁ ହୁ—

(ଆଉ ଗୋଟିଏ ଛବି ଦେଖାଇ)

କଞ୍ଚୁକୀ—କେଶରୀବଂଶଜ ମହାମହିମ ଉତ୍କଳେଶ୍ବର ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଶ୍ରୀ ଶୁଭାକର କେଶରୀ, ଚୀନ୍ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ସହିତ ନୌ-ବାଣିଜ୍ୟ ସୂତ୍ରରେ ସଖ୍ୟତା ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । ଚୀନ୍ ରାଜଦୂତ ଉତ୍କଳେଶ୍ୱରଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଚୀନ୍ ସମ୍ରାଟଙ୍କଠାରୁ ସ୍ନେହୋପହାର ରୂପେ ଚୀନାଂଶୁକ ଘେନି ଉପସ୍ଥିତ ।

(ଆଉ ଗୋଟିଏ ଚିତ୍ର ଦେଖାଇ)

ବହୁକାଳ—ଚତୁର୍ଥ ଶତାବ୍ଦୀର କଥା । ଚୀନ୍‌ର ବିଖ୍ୟାତ ପରିବ୍ରାଜକ ଫାହିୟାନ ଉତ୍କଳର ପ୍ରଧାନ ବନ୍ଦର ତାମ୍ରଲିପ୍ତଠାରୁ ନୌ-ଯାତ୍ରା କରି—ଲଙ୍କା, ସେଠାରୁ ଜାଭା, ବଳିଦ୍ୱୀପ ବାଟେ ଚୀନ୍ ଫେରୁଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ସାଧବ ପୁଅ ବଙ୍ଗୋପସାଗରର କରାଳ ଲହରୀ ଭିତରେ ଜୟ ଜଗନ୍ନାଥ କହି, ନିର୍ଭୀକ ଚିତ୍ତରେ ଚଷଳ ଉଡ଼ାଇ, ଚୁଳାଛନ୍ତି ମାର୍ତ୍ତାବାନ ଉପକୂଳକୁ । ସୁଦୂର ସଧର୍ମୀ ନଗରୀରେ ଯାଇ ଭେଟିବେ ସେମାନେ ତାଙ୍କର କୁଳକୁଟୁମ୍ବ । କଏ ବା ଜାଭା, ବଳି, ମଲ୍ଲକସ୍, ପେଗୁ, କାମ୍ବୋଡ଼ିଆର ଉତ୍କଳ ବସ୍ତି ଭିତରେ ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବଙ୍କୁ ତା'ର, ଭେଟିବ ଓଡ଼ିଶାର କାରିଗରୀ-

ପାଟ, ଝଣ୍ଟିଆ, ମହାମୂଲ୍ୟବାନ ମହାପ୍ରସାଦ—କୈବଲ୍ୟ । (ଛଦ୍ମବଶୀ ମାୟୁର କାନରେ କହିଲେ ଭୁନ ଭୁନ କେତେକ କଥା)

ମାୟୁ—ଉତ୍କଳର କୀର୍ତ୍ତିଗୌରବ ଅତୁଳନୀୟ, କିନ୍ତୁ କୁଳବୃଦ୍ଧ କଞ୍ଚୁକୀ ମହାଶୟ ! ସମ୍ରାଟଙ୍କର ଏ କୀର୍ତ୍ତି-ମନ୍ଦିରରେ ଜୀବନ୍ତ ଦେବତାର ସେବାପୂଜା କଅଣ ହୁଏ ନାହିଁ ?

କଞ୍ଚୁକୀ—(ହସି) ଓ, ବୁଝିଲି, ବୁଝିଲି । ମହାରାଜ କିନ୍ତୁ ନିଜ ଗୌରବର ପ୍ରଶଂସା ଅପେକ୍ଷା, ପସନ୍ଦ କରନ୍ତି କୁଳବୃଦ୍ଧଙ୍କ କୀର୍ତ୍ତି ପ୍ରକାଶରେ; ତଥାପି ମୁଁ ଯତ୍ନ କରଚ । ମହାଦେଈଙ୍କ ଭିତରକୁ ବିଜେ କରନ୍ତୁ । ବୀରପୂଜାର ଅଭାବ ଦେଖିବେ ନାହିଁ, ଉତ୍କଳର ଗନ୍ତାନ୍ଦରେ । ଏଇଆଡ଼େ ବିଜେ ହୁଅନ୍ତୁ ।

(ସମସ୍ତେ ପ୍ରସ୍ଥାନ)

—୦—

ଦ୍ୱିତୀୟ ଦୃଶ୍ୟ

[ଧୁସର ଗଳିରାସ୍ତା—ନରସିଂହା ଚାଲି ଯାଉଥିଲା, ପଛରୁ ତା'ର ଡାକୁଛି ବଇଷିମା, ଦୁହେଁ ଯାସୀ-ଗୁମାସ୍ତା]

ବଇ—ହଇରେ, ହଇରେ, ଏ ଭଲ-ଲୋକ ପୁଅ; ଏ ନରସିଂହା !

ନର—(ଶୁଣି ନ ଶୁଣିଲା ପରି ଚାଲି ଯାଉଥିଲା)

ବଇ—ବେହ୍ୱପୋ ! କାନରେ ଶୋଲ ଛଣ୍ଡା ମାଡ଼ିଛୁ କରେ ? ଗୁମାନ ବେହ୍ନମୋ ! ଡାକୁଛି, ଶୁଭୁନାହିଁ ? କିଛି ନ ଜାଣିଲ ଦେରେ ସଲଖେ ମଲଖେ ମାଡ଼ି ଯାଉଚ ?

ନର—ବେହ୍ଲପୋ—କଥା ତ କହ୍ବୁ, ମୁହଁ ହୁଡ଼ୁଚ୍ ? କଅଣ ଶଏ ଷାଠିଏ ତୋର ଖାଏଁ ନା ଧାରେଁ ? ଆଇଲା ବେହ୍ଲପୋ, ମାହାର୍ଜା !···କଅଣ ?

ବଇ—କଅଣ ! ଖେଦାକ ଯାନୀ ମୋର ଭଗେଇ ନେଇ,—ବେହ୍ଲପୋ ଗୃଣ୍ଡି ପାହ୍ବଲେ ସାଇଯାଉ ! ଏଣେ କାଣି କଉଡ଼ିଏ ନାହିଁ କମରରେ, ତୁ ମୋ ଆହାର ମୁହଁରେ ପାହାର ଦେଇ ପୁଣି ଭଲେଇ ହଉଚୁ ? ଏତେ ସକସିଆ ? ପରୁନଲେ ବୋପା ନାଁ ଆସିବ ନାହିଁ !

ନଲ—ବଇଆ ! ମୁହଁ ହୁଡ଼ନା କହୁଛୁ । ହଁା, ମୁଁ ନରସିଂହା ଟି ! ଭଲ ପୁଅକୁ ସଲଖିଲ ବାଲା ।

ବଇ—ବେହ୍ଲପୋ—ସଲଖିବୁ ମତେ ? ତୁ ନାଁ ତୋ ବୋପା ରେ ? ଗୁଲ୍ ବେହ୍ଲପୋ ଯାଗା ଆଖଡ଼ାକୁ—ପାଁ'ଜଣ ଥିବେ, ସେଇଠି ତୋ' ମୋ' ପଚରାପଚର ।

ନର—ମୁଁ ଇନେ ଯାଇପାରବ ନାହିଁ; କାମ ଅଛି ମୋର ମାଲିକ ଘରେ—(ଗୁଲିଯିବାକୁ ବସିଲା)

ବଇ—ହାତ୍ତ ତୋ ମାଲିକ ମୁଣ୍ଡରେ ହଗ ! ଯିବୁ ନାହିଁ ? (କାନ୍ଧରେ ଗାମୁଛା ପକାଇ କହିଲା) କାମ ଅଛି ? ଗୁଲ୍ ।

ନର—ଦେଖ୍ ବଇଷିମା ! ନ ବୁଝି, ନ ଶୁଣି ଫେର୍···

ବଇ—ଆରେ ସବୁ ବୁଝିଚ, ସବୁ ଶୁଣିଚ, ଯାନୀ ମୋ ଦୁଆରେ ହାବୁଡ଼ିଲା, ତାକୁ ଭଣ୍ଡେଇ ନେଲୁ । କଅଣ ନାଁ,ଗାଁ' ମାହାନ୍ତେ ତମ ପଣ୍ଡା ବୋଲି କହି···

(ଚର ନେଇବାଟେ ଯାଉଁ ଯାଉଁ ଠିଆ ହେଲା)

ନର—ଯାନୀ ତା ମନକୁ ଯେବେ କହିଥିବ ?

ବଇ—ଗୁଲ୍, ମୁହାଁମୁହିଁ ପଚୁରେଇବୁ, ଗୁଲ୍ ।

ନର—ମୁଁ କହିନେଇଁ ! କିଏ ତତେ କହିଲା ?

ବଇ—ଘରଆଡ଼େ—ନେତଇ ବୋଉ କହିଲା, ସେ କଅଣ ମିଛ କହିବ ମୋତେ ?

ଚର—ଛି—ଛି—ଦାଣ୍ଡଟାରେ ଗୋଟେ ଭିଡ଼ାଭିଡ଼ ନାଗିଚ ?

(ଛଡ଼ାଇ ଦେଲା)

ବଇ—ଆହେ; ଶୁଣ ହେ ସ୍ୱା କଥା । କେଡ଼େ ବାହାପିଆ ! ଛତିଶୀଗଡ଼ିଆ ଖେଦେ ଯାଙ୍ଗୀ ମୋ ଦୁଆରେ ଢୁକିଲେ, ଦେଲି ତାଙ୍କୁ ହୁରୁଡ଼େଇ—ଶିଖେଇ—ମଣେଇଁ ।

ନର—ମୁଁ ନେଇନ ହେ, ତାଙ୍କ ମନକୁ ସେ ଗଲେ ।

ବଇ—ବାତେନ ଯାଇ ଉତ୍ତର ଦୁଆରୁ ମୁଁ ଆସୁ ଆସୁ, ଆଖିପିଛୁଳାକେ ବେହିପୋ, ଭେଳକ ନଗେଇ···କଅଣ ନାଁ ଭଲ ଲୋକ ?

ନର—ଏ କଥା ରୁଜୁ କରେଇ ଦବୁ ?

ବଇ—ଚୁଲ୍—ମୁଁ ତ କହୁଚି ଯାଗା ଘରକୁ ଚୁଲ୍ । ମୁଁ ଆସି ଘରେ ପହଞ୍ଚି ଘରୁ ଶୁଣିଲି, ନେତ ବୋଉ କହିଲା—କଅଣ ନାଁ, ନରସିଂହା ଯାଙ୍ଗୀ ଖେଦାକ ହୁରୁଡ଼େଇ ଦେଲା ।

ନର—ଘରୁ ଶୁଣିଲୁ, ନେତ ବୋଉ କହିଲା—ନରସିଂହା ମୁଣ୍ଡ କାଟ୍—କାଟିବୁ ତୁ ?

ବଇ—ଆଉ ସେ କଅଣ ମୋର ଠାପରା, ମୋତେ ମିଛ କଥା କହିବ ?

ନର—ସ୍ୱାକୁଇ କହନ୍ତୁ—ମାଇପି ବୋଲକରା ! ଆହେ ଦେଖ ହେ, ମାଇପି ମାଇପିରେ କଳି ଥିଲା ଆଗଠୁଁ—ଅକସ ସାଧିବାକୁ ସେ ଏବେ କଅଣ କହିଲା । ଆରେ ବେହିପୋ ମାଇଭିଲୁ, ମାଇପ କହିଲ ବଇତିମା ମୁଣ୍ଡରେ କୁଆ ହଗିଚ, ତୁ ମୁଣ୍ଡ

ଦେଖିବୁ, ନା କୁଆ ପଛରେ ଗୋଡ଼େଇବୁ ? ମାଇପ କହିଲା—ମଣିଷ ମା'ର, ତୁ ହାଣି ଦବୁ ଲୋକଟାକୁ ?

ବଇ—ମଲା ବେହିପୋ, ମାଇପିଙ୍କନାଗି ନ ହଉଚ କଅଣ ଯେ—ଟୋବାଇଲା ହାଣିଦେବ ମଣିଷଟେ ? ଆରେ ହଜାର ହଜାର ମଣିଷ ତ ହାଣ ଖାଇଲେ, ଖାଲି ସେଇ ମାଇପି ପେଇଁ ତ ! ଆଜ କଅଣ ସ୍ୱାଗ ମଲା ପେଇଁ ? ବଡ଼େ ବଡ଼େ ସବୁ କଥା ପାଇ ଯାଏ—ଟୋବାଇଲା ମାଇପି ବୋଲକରା ! ଚାଲ, ମୁକାବିଲା ଦେ ।

ଚର—ତୁନ ହ'—କଅଣ ଗୁଢରେ କହୁ ଯାଉଚୁ ? ତୁଣ୍ଡରେ ବାଠୁଳ ବାଜୁନାଇଁ ?

ବଇ—କଅଣ ହେ, ମିଛ କହିଲ ? ତୁମେ ମଠରେ ଖାଇ ଖଟରେ ଶୋଉଚ, 'ଆଉ ଆମର ତ ବେଉଷା ହେଲା ଏଇଠା । ଶୁଣ ନା, ସତ କହିଲୁଁ କହୁଚ କଅଣ ମାଇଚଆ । ମାଇଚଆ କଅଣ ? ସେଇ ମାଇକିନିଆଙ୍କ ପାଇଁ ନ ହଉଚ କଅଣ ? ନ ହେଲା କଅଣ ? ବେହିପୋ କାଣ୍ଡପୁଛ ତ ତା'ର ଲକ୍ଷଣା, ତୁମେ ଜାଣି ନା ? ଗରିବ ବୋଲି ଆମ କଥା ଖାର ହେଲା ? ତୁମେ ଗଲ । ଆ ନରସିଂହା ! ନଇଲେ ବେକରେ ଗାମୁଛ ପକାଇ ନେବ । ତୁମେ ସବୁ ରଜାଘର ଲୋକ ? ଆମେ ଗରିବ ବୋଲି ଆମ କଥା ଦୁଖିବ ! ତୁମେ ଯ' ହେ, ତୁମ ଭଲଲୋକରେ, ଆମ ପେଟ ପୂରିବ ନାଇଁ । ମୁଁ ସ୍ୱାକୁ ଗୁହାରିକରି ଯାଉନ । ଚାଲ, ଯିବୁ ନା ନରସିଂହା, ନଇଲେ···

ନର—ହଉ ଚାଲ, ଚୁଜୁ ଦେ ।

ବଇ—ହୁଁ—ଆ । (ଦୁହେଁ ଚାଲିଗଲେ)

(ଚର କଟୁ ବେଳ ତାଙ୍କୁ ଗୃହ୍ନାଁ ଗୃହ୍ନାଁ)—

ଚର—ହୁଁଃ, ଭଲଲୋକ ମୋର୍ ହେଲ ଅନ୍ୟାୟ ? ହଉ,
ଭଲଲୋକଟା ଦେଖେଇ ଦେବ ରେ ପୁଅ !

(ଚାଲିଗଲା)

ତୃତୀୟ ଦୃଶ୍ୟ

[ପୁରୀ ରାଜବାଟୀର ଅଂଶ । ମହାରାଜାଙ୍କର ବିଶ୍ରାମ କକ୍ଷ ।
ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କର ଖଣ୍ଡିଏ ଚିତ୍ରପଟ—ଗୋଟିଏ ସୁସଜ୍ଜିତ
ଆସନ ଉପରେ । ପରଦା ଅପସାରିତ କରି ଚିତ୍ରଟିକୁ
ପୋଛୁଚି ମାୟା—ଗାଉଚି ଗୀତ ଅନୁଚ୍ଚ ସ୍ୱରରେ,
ଇତିମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ସେହି କକ୍ଷରେ
ମହାରାଜ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ—ବେଶର ଆଡ଼ମ୍ବର
ନାହିଁ; ହାତରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ପ୍ରସାଦ—
ଫୁଲହାର, ମୁଖ ଗମ୍ଭୀର । ମାୟା
(ସ୍ୱୀ[illegible]ବେଶରେ) ମନର ଆନନ୍ଦରେ
ଗାଉଚି ଗୀତ । ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କର
ପ୍ରବେଶପ୍ରତି ତା'ର ଲକ୍ଷ୍ୟ ନାହିଁ]

ଗୀତ

ଅଭିସାରିକା ! ଖୋଲ ଅବଗୁଣ୍ଠନ ।
ଚନ୍ଦ୍ର ଢଳେ, ଶୁଭଲଗ୍ନ ଗୋ ! ଅଳି ଗୁଞ୍ଜନ,—ମନମୋହନ । ୦ ।

ପୋଛ କମଳ-ନୟନ ଶିଶିର—
ସେ ତ ସାଥୀ ପିନା କଲା ନଶିର
ଲଜ ସରମ ବରଜ ପ୍ରିୟା ଗୋ ! ଚାହାଁ ଶିଖ ମୁଖେ ହସ ଶଶୀର
ଆ······ଆ·······ଆ
ବନ ଫୁଲ ହାରେ, ଅନାଁ କେ ଦୁଆତେ,
ଜୀବ ଜୀବନ ! ଠେକ ଲପନ ॥

ପୁରୁ—(ଅବନତ ମୁଖରେ) ସୁନ୍ଦର ଗାଇ ପାରୁଚ ତ ମାୟା !

ମାୟା—(ଲଜ୍ଜାରେ ମରିଗଲା ସତେ)

ପୁରୁ—କାଞ୍ଚିର ବାସନ୍ତୀ ସନ୍ଧ୍ୟା, ସୁକୁମାର ଚନ୍ଦ୍ର, ବନ-ବିହଙ୍ଗମର କାକଳି, କାବେରୀ କୂଳର କୃଷ୍ଣସାର—କାଞ୍ଚିର ସ୍ୱର, ସଙ୍ଗୀତ-ମୂର୍ଚ୍ଛନା—ସମସ୍ତେ କଅଣ ସୁନ୍ଦର ? ସମସ୍ତ କଅଣ ମାଦକଭରା ? ମାୟା ! କଅଣ କରୁଥିଲ ?

ମାୟା—କ୍ଷମା କରିବେ ମହାରାଜ ! ମହାରାଣୀଙ୍କର ଚିତ୍ରପଟକୁ—

ପୁରୁ—ମହାରାଣୀ ! (ମାୟାକୁ ଚାହିଁ ଆଖି ଲୁହ ଛଳ ଛଳ ହୋଇ ଉଠିଲା, ହାତର ଫୁଲ ହାରଟି ଖସି ପଡ଼ିଲା)

ମାୟା ଆହା ! (କହି ଚିତ୍ର ପାଖରୁ ଗଲା ଫୁଲ ହାରଟି ଗୋଟାଇବା ଲାଗି)

ପୁରୁ—(ବାଧା ଦେଇ) ଥାଉ, ଥାଉ, ମାୟା ! ଧୂଳିରେ ପଡ଼ିବାକୁ ଯାହାର ଜନ୍ମ, ତାକୁ ଆଉ କାହିଁକି···

ମାୟା—(ତଳୁ ଫୁଲ ଉଠାଇ ଆଣିବାରୁ ବିରତ ହୋଇ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବଙ୍କ ମୁଖକୁ ଚାହିଁ, ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲା ତାଙ୍କ ଆଖି ଲୁହଭରା) ମହାରାଜ ! (ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ଚାହିଁ ରହିଲା)

ପୁରୁ—(ଲୁଚାଇ ମୁହଁ ପୋଛି) କାରଣ ପ୍ରଶ୍ନ କର ନାହିଁ ମାୟା ! ବିଶ୍ୱ-ସୃଷ୍ଟିର ଅନେକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଏହିପରି ଧୂଳିରେ

ଝରେ,—ବଧିର ଇଚ୍ଛା । ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେବାର କାରଣ ନାହିଁ, ଅନୁଶୋଚନାର ଅବସର ନାହିଁ ।...ଆତ୍ମହତ୍ୟା,—ମହାପାପ । କିନ୍ତୁ ବେଳେବେଳେ ଅବସ୍ଥା, ବିବେକକୁ ପଦାଘାତ କରି ବାଧ୍ୟ କରାଏ,—ବରଣ କରିବାକୁ ସେଇ ମହାପାପ । କଠୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନିକଟରେ ବିବେକ, ଅନେକ ସମୟରେ ପରାଜୟ ସ୍ୱୀକାର କରେ ମାୟା ! (ଦୁଃଖରେ ହସି) କହିଲ ତ—ବଧିର ଇଚ୍ଛା ।

ମାୟା—ହଠାତ୍ ମହାରାଜାଙ୍କର ··

ପୁରୁ—ଏ ପରିବର୍ତ୍ତନର କାରଣ ଜାଣିବା ପୂର୍ବେ—ଆଖି ଆଗର ଚିତ୍ରପଟ ଉପରେ ଗୋଟାଏ ଯବନିକା ପକାଇ ଦିଅ, ମାୟା !

ମାୟା—ମହାରାଜ !

ପୁରୁ—କାରଣ ପ୍ରଶ୍ନ କରନା ମାୟା ! (ବିକଳ ହୋଇ ଉଠିଲେ)

(ମାୟା ଧୀରେ ଧୀରେ ଯାଇ ଚିତ୍ରପଟରେ ପରଦା ପକାଇ ଫେରି ଆସିଲା)

ଖୋଲା ଆଖି ଆଗରେ, ନିର୍ଜୀବ ଚିତ୍ରପଟ ଉପରେ ପରଦା ଟାଣି ଦେଇ ତୁମେ ରାଜାଦେଶ ପ୍ରତିପାଳନ କରିଛ, ଏଥର ବାକି ଅଛି ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବର ଅନୁରୋଧ, ପ୍ରାର୍ଥନା । (ସୋଦ୍‌ବେଗେ ବିଜୟଚନ୍ଦ୍ରାକ୍ଷ ପ୍ରବେଶ) ପାରିବ ମାୟା ?

ବିଜୟ—ମହାମହିମ ସମ୍ରାଟ ! ଧୃଷ୍ଟତା ମାର୍ଜନା କରିବେ । କାର୍ଯ୍ୟର ଗୁରୁତ୍ୱ ମୋତେ ତୁମ୍ଭଙ୍କ ଅବସରର ଅପେକ୍ଷା କରାଇଦେଇ ନାହିଁ ।

ପୁରୁ—ଆସନ୍ତୁ ଯୁବରାଜ !

ବିଜୟ—ଏକାନ୍ତରେ ଜଣାଇବି ।

ପୁରୁ—(ମାୟାକୁ ଚାହିଁଲେ, ମାୟା ଚାଲି ଯାଉଥିଲା) ଶୁଣ ! ଭିତର ଦ୍ୱାରରେ ଅପେକ୍ଷା କର ।

ମାୟୁ — ଆଜ୍ଞା ମଣିମା ! (ଚାଲିଗଲା)

ପୁରୁ—ବସନ୍ତୁ ଯୁବରାଜ ! ମନେହୁଏ ଆପଣ ବିବ୍ରତ । କାରଣ ଜାଣିପାରିବି କି ?

ବିଜୟ—ଚର ମୁଖରୁ ଦୁଃସମ୍ବାଦ ଶୁଣି ଆସିଲି, ପ୍ରଭୁ ଯେ ଅଭିପ୍ରାୟ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି—ତାହା କଅଣ ବସ୍ତୁତର ଚୂଡ଼ାନ୍ତ ?

ପୁରୁ—ନ୍ୟାୟ, ଆଜ ଧର୍ମ-ସିଂହାସନର ତାହାହିଁ ନିଷ୍ପତ୍ତି ।

ବିଜୟ — ନ୍ୟାୟ ! ଧର୍ମ !

ପୁରୁ—ଏ ସିଂହାସନ ପ୍ରଭୁର ନୁହେଁ,—ସେବକର ।

ବିଜୟ—ସେବକ ! କାହାର ସେବକ ?

ପୁରୁ—ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ପ୍ରଜାଙ୍କର,—ଯାହାର ଇଙ୍ଗିତ, ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଘେନ ନ୍ୟାୟବିଚାରର ଦାୟିତ୍ୱ ଆଜି ମୋହଠାରେ ନ୍ୟସ୍ତ ।

ବିଜୟ—ଇଙ୍ଗିତ, ନିର୍ଦ୍ଦେଶ,—ପ୍ରଜାର ! ଯେ ପ୍ରଜା ରାଜଦ୍ରୋହୀ, ଯେ ପ୍ରଜା ରଜାର ମନର ପରିଚୟ ପାଇ ନାହିଁ, ତା'ର ପୁଣି ଗୋଟାଏ ଇଙ୍ଗିତ ! ପ୍ରଜାର ଇଚ୍ଛା ?—ପ୍ରଜା ଯଦି ଇଚ୍ଛା କରେ, ଆଜି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ସମୁଦ୍ରରେ ଭସାଇ ଦିଅନ୍ତୁ ? ପ୍ରଜା ଯଦି ଲୋଡ଼େ, ରାଜାର ମସ୍ତକ-ଉପହାର ? ପ୍ରଜା ଯଦି ଖୋଜେ, ସିଂହାସନ ତ୍ୟାଗ କରନ୍ତୁ ପ୍ରଭୁ ?

ପୁରୁ - ପ୍ରଜାର ତୃପ୍ତି ଲାଗି—

ବିଜୟ—ଅସମ୍ଭବ ମଧ୍ୟ ସମ୍ଭବ ହେବ ? ନାରୀର ନିର୍ଯ୍ୟାତନା, ଦେବାର ଅବମାନନା,—ଏ କ'ଣ ସମ୍ଭବ ?

ପୁରୁ—ଉତ୍‌କ୍ଷିପ୍ତ ହୁଅନ୍ତୁ ନାହିଁ ଯୁବରାଜ ! ମୁଁ ସିଂହାସନର ଦାସ ।

ବିଜୟ—ସମ୍ରାଟ ! ମୋର ସ୍ନେହ, ମୋର ଭକ୍ତି, ମୋର ସମ୍ମାନରେ ଆଘାତ ଲାଗିଛି; ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଏ ବିଚାର ପ୍ରତ୍ୟାହାର—ଯୋଗ୍ୟ । ଚର ମୁଖର ବାର୍ତ୍ତା—ଓଡ଼ିଶାର କୋଟି କୋଟି

ପ୍ରଜାଙ୍କ ଭିତରୁ କେତି ଖଳର ପ୍ରଳାପ—ସେ ହେବ ପ୍ରଜା-ପତିଙ୍କର କଣ୍ଠରସାୟନ ! ଏ ବିଚାରର ପ୍ରତିବାଦ ଲାଗି ପ୍ରସ୍ତୁତ ମୁଁ ମହାରାଜ !

ପୁରୁ—ବିଚାର ପରେ ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିସାରି, ପୁନର୍ବିଚାର କରିବା ଭଳ ମନ, ମସ୍ତକ ଗଜପତି-ସିଂହାସନର ଅଯୋଗ୍ୟ ଯୁବରାଜ ! ପ୍ରଜାର ସୁଖ, ପ୍ରଜାର ଶାନ୍ତି, ପ୍ରଜାର ମନୋରଞ୍ଜନ ଏ ସିଂହାସନର ଲକ୍ଷ୍ୟ ।

ବିଜୟ—ତା'ହେଲେ ମୁଁ କଅଣ ବୁଝିବି ଯେ ଭଲ ମନ୍ଦ ବିଚାର ନ କରି କେବଳ ପ୍ରଜାର ବାଣୀରେ ଏ ରାଜ୍ୟ ଶାସିତ ?

ପୁରୁ—ଯୁବରାଜ !...ରାଜନୀତି ।

ବିଜୟ—ରାଜନୀତି ? ଉତ୍ତମ ! ରମଣୀର ନିର୍ଯ୍ୟାତନାର ପ୍ରତିବାଦ ଲାଗି କ୍ଷତ୍ରିୟର ଅସି ସୁପ୍ତ ନୁହେଁ ବୋଲି ସ୍ମରଣ କରାଇ—ଦେବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଲ ମହାରାଜ ! କ୍ଷମା ଦେବେ ।

(ଅସି ଛୁଇଁ ଶପଥ କରି ବେଗେ ଚାଲିଗଲେ)

ପୁରୁ—(ସ୍ତମ୍ଭିତ ହୋଇ, ଧୀରେ) ଯୁବରାଜ ! ଯୁବରାଜ !

ମହାମନ୍ତ୍ରୀ—(ନେପଥ୍ୟରୁ) ମହାରାଜାଙ୍କର ଜୟ ହେଉ ।

ପୁରୁ—(ତାଚ୍ଛଲ୍ୟ ହସ ହସି) ମହାରାଜ ! ହୁଁଃ !

ମହାମନ୍ତ୍ରୀ—(ପ୍ରବେଶ କରି ଅଭିବାଦନ କଲେ)

ପୁରୁ—(ଅସ୍ଥିର ହୃଦୟରେ ପଦଚାରଣା କରୁ କରୁ କହିଲେ)—ଚର ମୁଖର ସମ୍ବାଦ କଅଣ ସତ୍ୟ ମହାମନ୍ତ୍ରୀ ?

ମନ୍ତ୍ରୀ—(ନୀରବରେ, ମୁହଁ ପୋତି ରହିଲେ)

ପୁରୁ—ଆପଣଙ୍କ ନୀରବତା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନର ପରିଚାୟକ ନୁହେଁ ।

ମନ୍ତ୍ରୀ—ଲୋକେ ଅର୍ଥକୁ ଅନର୍ଥ କରି ଅନେକ ସମୟରେ ନାନା କଥା କହିଥା'ନ୍ତି । ସବୁ ସମୟରେ ସବୁ କଥା ତ ଗ୍ରହଣୀୟ ନୁହେଁ, ମହାରାଜ !

ପୁରୁ—ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ ପକ୍ଷେ ଏ ଯୁକ୍ତି ମନ୍ଦ ନୁହେଁ, ମହାମନ୍ତ୍ରୀ ! କିନ୍ତୁ ପବିତ୍ର ଗଜପତି ସିଂହାସନର ଉପଯୁକ୍ତ ସମ୍ମାନ ରକ୍ଷାଲାଗି ମହାରାଜ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ କଅଣ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ଦାୟୀ ନୁହଁନ୍ତି କି ?

ମନ୍ତ୍ରୀ—କ୍ଷମା ହେଉ ମହିମା ! କହୁଛି ତ, ସାମାନ୍ୟ କେତେ ଜଣ ଖଳ ଲୋକ—

ପୁରୁ—କିନ୍ତୁ, ସେମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଗଜପତି ସିଂହାସନ ପ୍ରଜା ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରେ । କାଞ୍ଚିର ଅଭିଯାନ, ଯୁଦ୍ଧ, ରକ୍ତପାତ— ସାମାନ୍ୟ ନାରୀର ମୋହରେ ନୁହେଁ । ଏକ ଦୁର୍ବଳ ଶାସକର ତୁଚ୍ଛ ସ୍ୱାର୍ଥ ଲାଗି ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ଗଜପତି ସିଂହାସନର ଇତିହାସ-ପୃଷ୍ଠାରେ କଳଙ୍କ ଲେପିବାକୁ ଉତ୍କଳର ବିଚକ୍ଷଣ ମହାମନ୍ତ୍ରୀ କଦାପି ପରାମର୍ଶ ଦେବେନାହିଁ ।

ମନ୍ତ୍ରୀ—ମହାରାଜ ! (କର ଯୋଡ଼ିଲେ)

ପୁରୁ—ସିଂହାସନ ରାଜାର,—ପ୍ରେମିକର ନୁହେଁ, ମନୁଷ୍ୟର ନୁହେଁ ! ଗଜପତିର ରାଣୀହଂସପୁରରେ ଚଣ୍ଡାଳପତ୍ନୀର ସ୍ଥାନ ଅସମ୍ଭବ । ଆପଣ ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କୁ ନେଇ ଯଥା ବ୍ୟବସ୍ଥା କରି ଦିଅନ୍ତୁ । ସାହାଯ୍ୟ ଦେବ ମାଧୁ ।

ମନ୍ତ୍ରୀ—ମହାରାଜ !

ପୁରୁ—ପ୍ରଜା ସନ୍ତୋଷ ହୁଅନ୍ତୁ, ସିଂହାସନର ମହତ୍ତ୍ୱ ରହୁ; ରାଜଧର୍ମ ରକ୍ଷା ହେଉ ।

ମନ୍ତ୍ରୀ—ମହାରାଜ ! ମୋର ପ୍ରାର୍ଥନା —

ପୁରୁ—ମୁଁ ନିରୁପାୟ ମହାମନ୍ତ୍ରୀ ! ମୁଁ ନିରୁପାୟ !

ମନ୍ତ୍ରୀ—(ପ୍ରଣାମ କରି ନଅରରୁ ଚାଲିଗଲେ)

ପୁରୁ—(ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଯିବା ପଥକୁ ଚାହିଁଚାହିଁ ଆଖିରୁ ଲୁହ ପୋଛି

ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କର ଚିତ୍ର ନିକଟକୁ ଯାଇ) କ୍ଷମାକର ପଦ୍ମା !
ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ ସମ୍ରାଟ, ସମ୍ରାଟ ।

ଚତୁର୍ଥ ଦୃଶ୍ୟ

—ପୁରୀ ବଡ଼ଦାଣ୍ଡ—

[ଦୂତ ଓ ଚର କଥା ହୋଇ ଆସିଲେ]

ଦୂତ—ଏ କଅଣ କଲ ତୁମେ ? ମହାରାଜ ହେଲେ ବୋଲି ସେ କଅଣ ମନୁଷ୍ୟ ନୁହେଁ, ନା ମନୁଷ୍ୟ ଯେ ସେ ମହାରାଜ ନୁହେଁ !

ଚର—ବାକି ମୋର ଦୋଷ କଅଣ ?

ଦୂତ—ପୁଣି ପଚାରୁଛ, ତୁମର ଦୋଷ କଅଣ ? ବୁଝିବାର ଥିଲ, ବିଚାରିବାର ଥିଲ । ଚରର ଦାୟିତ୍ୱ ଅଳ୍ପ ନୁହେଁ । ଦୂତ ମୁଁ, ରାଜାର ମୁଖ; ତଥାପି ମୋତେ ସଯତ ହୋଇ, ସଂଯମ ରଖି, ସ୍ଥାନବିଶେଷରେ ଯୁକ୍ତ ଅଯୁକ୍ତ ବିଚାରକରି, କଥା କହିବାକୁ ହେବ । ତୁମେ ଚର—ରାଜାର କର୍ଣ୍ଣ ! ଶୁଣାଯିବା ଭଳି ଜଗତରେ ଅନେକ ଶବ୍ଦ ଅଛି । କେତେ ଶ୍ରୁତିମଧୁର—କେତେ କର୍ଣ୍ଣକଟୁ,—ତୁମର ବିଚାରିବାର ଥିଲ ।

ଚର—ମୋତେ ପଚରାଗଲା ଯେତେବେଳେ—

ଦୂତ—କିନ୍ତୁ ଜାଣ ? ଯେ ଆଘାତ ଆଜ ତୁମେ ଦେଇଚ, ସେଥିରେ ମେଘନାଦ ପାଚେରି କମ୍ପିଉଠିଚି । ଓଡ଼ିଶାର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ସିଂହାସନ ଟଳି ଯାଇଚି—ଗଜପତିର ରାଜମୁକୁଟ ଥରି ଉଠୁଛି । ଏତେ

ଆଘାତ ମନୁଷ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଦିଏ ନାହିଁ । ଦାଣ୍ଡରେ ଦୁଇଟା ଖଳ ଲୋକ କଅଣ କହିଲେ—ନ କହିଲେ, ସେ କଥା ମହାରାଜାଙ୍କ କର୍ଣ୍ଣଗୋଚର କରି···

ଚର—ମୁଁ ତ ଜାଣି ନ ଥିଲି—ଝିମିଟି ଖେଳରୁ ମହାଭାରତ ଜାତ ହେବ ବୋଲି । ଦାଣ୍ଡରେ ଦୁଇଟା ଲୋକ କଳି କରୁଥିଲେ—ମୁଁ ବାରଣ କରିବାରୁ ମୋତେ ଅପମାନିଆ କଥା କହିଲେ । ମହାରାଜ ଶୁଣିଲେ, ସେମାନେ ଦଣ୍ଡ ପାଇବେ ବୋଲି ରାଗରେ ମୁଁ କହୁ କହୁ କହି ପକେଇଲି—କଅଣ କରିବାକୁ ହେବ ଏଇନେ ?

ଦୂତ—ଉପାୟ ନାହିଁ ଆଉ । କଥା ବାହୁଡ଼ି ପାରିବ ନାହିଁ । ତୁମର ସାମାନ୍ୟ ଭ୍ରମରେ ଛାରଖାର ହେଲା ଗୋଟାଏ ଦେବତାର ମନ୍ଦିର, ଜଳି-ପୋଡ଼ି ଗଲା ଗୋଟାଏ ମହାମୂଲ୍ୟ ଜୀବନ । ଆସ, ମହାମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ପାଖକୁ ! ଆମ ବୁଦ୍ଧି ଏଠି ପରାସ୍ତ ।

ଚର—ଯା'ର ଯଦି କିଛୁ ଉପାୟ ନ ହୁଏ, ରାଜ୍ୟ ଛାଡ଼ି ପଳେଇବି—ନଇଲେ ଆତ୍ମହତ୍ୟା ତ ହାତର କଥା ।

ଦୂତ—ସେ ଚେଷ୍ଟା କାହିଁକି ? ବରଂ ବାଟ ଭାବିବା ଉଚିତ । ମହାଭ୍ରମ କରିଚ । ଜାଣ ?—

"ସତ୍ୟଂ ବ୍ରୂୟାତ୍ ପ୍ରିୟଂ ବ୍ରୂୟାତ୍
ମା ବ୍ରୂୟାତ୍ ସତ୍ୟମପ୍ରିୟମ୍ ।"

(ଦୁହେଁ ଚାଲିଗଲେ)

(ଯାତ୍ରୀ ଜଣେ ବୁଲନ୍ତି, ବଡ଼ଦାଣ୍ଡରେ ଗାଇ ଗାଇ)

ଗୀତ

ଚକା ଡୋଳା—ଚକାଡୋଳା !
ଭଲ ଲଗାଇଛ ବସି ମେଳା ।୦।

ପଥର ଦେଉଳେ ଗଣ୍ଡିକାଠ ଦିଅଁ
ହାତ, ଗୋଡ଼ କାନ ନାହିଁ,
ପଲକ ନ ପଡ଼େ, ଚକା ଚକା ଆଖି
ମୁହଁ ଯାକ କଳା ବୋଳା ।୧।

ଛେଚୁ କଚୁ ଖାଇ ପହଣ୍ଡିକୁ ବିଜେ
କଟୀରେ ଦଉଡ଼ି ବନ୍ଧା,
ନିଜେ ବୁଝ ଏବେ—ଲୋକଙ୍କୁ ସନ୍ତେଇ
କି ସୁଖ ଲାଗଇ ଭଲ ।୨।

ରତନ ବେଦୀରେ—ଛପନ ଭୋଗରେ
ଛତିଶା—ନିଯୋଗ ଖଟେ,
ଖରା ବରଷାରେ—ମଉଜ ସମ୍ଭାଳ
(ବଡ଼) ଦେଉଳ ପଡ଼ିଛି ମେଲା ।୩।

ପଣ୍ଡା-ଗୁମାସ୍ତା—(ଆସି) ହେ, ହେ, ରଙ୍ଗବତୁଆ—ବେହ୍ବପୋ ନାଲଯାତ୍ରୀ ! କାଲଟେ କରେ ? ପହଣ୍ଡି ଘଣ୍ଟା ଶୁଭୁନାହିଁ ? ବେହ୍ବପୋ, ଶହ ଶହ କୋଶରୁ ଆଇଚୁ ପରା ? ଦରଶନ କରିବୁ ନା, ଗୀତ ଗାଇବୁ ମଁ ! ବୁଲ !

ଯାତ୍ରୀ—ହଁ ମହାପୁରୁ ! ଗଲ ତ ।

ପ: ଗୁମାସ୍ତା—ଚାଲ, ଆଜ ଗଲା ତ କଅଣ ? (ସଙ୍ଗରେ ନେଇଗଲା)
(କଞ୍ଚୁକୀ ଆସିଲେ, ଅନ୍ୟ ଦିଗରୁ ମନ୍ତ୍ରୀ ଆସିଛନ୍ତି).

କ:—(ପ୍ରମାଣ କରି) ବକ୍ସି ଆପଣେ ! ମହାଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ତଡ଼ି,ଦେଉଳ କଅଣ ଏମିତି ଖାଲି ପଡ଼ିଥିବ,—ଆପଣ ଥାଉଁ ଥାଉଁ ?!

ମନ୍ତ୍ରୀ—ଚିନ୍ତା କରନାହିଁ, ଆଜ ଦିନଟାଏ ସମ୍ଭାଳ ।

କ:—ହଉ, ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଇଚ୍ଛା !

ମନ୍ତ୍ରୀ—ଆସ, କହୁଚି । (ଡାକନେଲେ)

ପଞ୍ଚମ ଦୃଶ୍ୟ

—ପୁରୀ ରାଜନବର—ସେବା ମଣ୍ଡପ—

(କେତେକ ସାମନ୍ତରାଜା ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ । ଛତ୍ର, ଚାମର ସହ ନିଯୋଗ, ବଜନ୍ତ୍ରୀ, ଭାଟ ଉପସ୍ଥିତ । ଦେବଦାସୀ ନୃତ୍ୟ ବରୁଚି—ମଣ୍ଡପ ଭିତରକୁ ପ୍ରବେଶ କଲେ ବଡ଼ପଣ୍ଡା)

ବ:—ମୁଦିରସ୍ତେ ! ବିଳମ୍ବ କେତେ ଆଉ ? ଛେରା ପହଁରାକୁ ସମୟ ହୋଇଗଲା । ପହଣ୍ଡି ବିଜେ ସରିଲାଣି ।

ମୁ:—ପାଗ ଲାଗି ବଡ଼ୁଚି—ବିଜେ ହେବେ ।

ବ:—ଠିକଏ ବେଗ ବେଗ ।

ମୁ:—ହଁ, ସବୁ ଠିକଣା ଅଛି ।

ବ:—ମୁଁ ତେବେ ଆଗରେ ଗଲି ।

(ଖୁଣ୍ଟିଆ ବେତ ବଜାଇ ପ୍ରବେଶ କଲେ)

(ଏକ ଦ୍ୱାରରୁ ମହାରାଜ ଓ ଅଳ୍ପକାଳ ପରେ ଅନ୍ୟ ଦ୍ୱାରରୁ ବକ୍ସିଙ୍କ ସହ ମାଧୁ ଓ ପଦ୍ମାବତୀ ପ୍ରବେଶ କଲେ)

ଖୁ:—ସାବଧାନ !—ଘୁମୁ ଘୁଣ୍ଡ ।

ଭଟ:—(ବଂଶାବଳୀ ପାଠ କଲା)

ଅଖିଳ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ପତି, ଚରାଚର ପତି;
କେଶୀ କଂସ ଦର୍ପହାରୀ
ନୀଳକନ୍ଦରବିହାରୀ ଭୋ-ଜୟ ।

ଛପନ ଭୋଗୀ, ନିଗମ ଯୋଗୀ, ଲକ୍ଷ୍ମୀବର, ଗୁଣସାଗର, ଜୟନ୍ତୁ ଜୟନ୍ତୁ ବିମ୍ବାଧର, ଚକ୍ରଧାରୀ, କଂସମାରୀ,—ଜଗନ୍ନାଥ ହେ ମୁରାରି ଜୟ । ଅରିମର୍ଦ୍ଦନ, ଗୁଣବର୍ଦ୍ଧନ, ସତ୍ୟ-ଧର୍ମ-ନୀତି ପାଳନ, ଆଶ୍ରିତ ଜନ-ରକ୍ଷା ଜୀବନ, ସାଧୁସନ୍ଥ ଅଭୟ ଗୁଣନିଧାନ, ଦେବ ଦ୍ୱିଜ ପରମ ଭକ୍ତପରାୟଣ ମହାରାଜ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ ମହାରାଜ ବିଜେ ।

ଲକ୍ଷେ ହାତୀ, ଅଶ୍ୱପନ୍ତି, ଅଶେଷ ଦଳବଳ ପଦାତି, ଶତ୍ରୁ ଭଞ୍ଜି, ଧନ୍ୟ ଛତ୍ରୀ, ରଖିଲ ନାମ, ଜିଣିଲ ପୃଥ୍ୱୀ—ବୀରାଧିବୀରବର ପ୍ରତାପ, ବୈରୀତାପ, ନୀଳକନ୍ଦର ନାଥ—ନାଥ ! ଅମଳ-କମଳ-ନିନ୍ଦିତ ପଦ-ବନ୍ଦିତ ଜୟ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ ଜୟ । ମହିମା, ରାଜ-ଛତ୍ର ଗରିମା—ଗଙ୍ଗାଠୁ ଗୋଦାବରୀ ଗଣିମା, ଦୀନ ଦୁଃଖୀ ଦୁଃଖ ତାପ ଶୁଣିମା, ଗନ୍ଧାଧର ପୃଷ୍ଠେ ଅଷ୍ଟ ଅଣିମା; ମହାରାଜ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ ବିଜେ ।

(ସାମନ୍ତ ରାଜା କେତେ ଜଣ ଶିରୀଚନ୍ଦନ ଫୁଲ ଇତ୍ୟାଦି ଦେଲେ ଗଜପତିଙ୍କୁ । ମୁଦିରସ୍ତ ବା ମୁଦ୍ରାହସ୍ତ ରଜାଙ୍କ କରକୁ ଚନ୍ଦନ ସମ୍ମାର୍ଜନୀ ବଢ଼ାଇ ଦେଲେ—ବକ୍ସିଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ୍ରମେ ପଦ୍ମାବତୀ ସହସା ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କ ଗଳାରେ ଫୁଲହାର ଲମ୍ବାଇ ଦେଲେ)

ପୁରୁ—(ଚମକି) କିଏ ?

ମନ୍ତ୍ରୀ—କାଞ୍ଚିରାଜଜେମା ପଦ୍ମାବତୀ ।

ପୁରୁ—ମହାମନ୍ତ୍ରୀ ! ରାଜାଦେଶ ସ୍ମରଣ ନାହିଁ ? ଆପଣ ଆଦେଶର ଅବମାନା କରୁଛନ୍ତି ? ଏ ଧୃଷ୍ଟତା ସିଂହାସନର ଅମାର୍ଜନୀୟ ।

ମନ୍ତ୍ରୀ—ମହାମହିମ ସମ୍ରାଟ୍ ! ମସ୍ତକରେ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟର ଶୁକ୍ଳକେଶ—ଆଜନ୍ମରୁ ଏ ରକ୍ତର ଅଣୁପରମାଣୁ ଉତ୍କଳର ରାଜଅନ୍ନରେ ପ୍ରତିପାଳିତ—କାୟମନୋବାକ୍ୟରେ କେବେ ହେଲେ ସିଂହାସନ ପ୍ରତି ଅବମାନନା, ଏ ରକ୍ତର ପ୍ରତିକୂଳ । ଚିରଦିନ ଆଦେଶ ପାଳନ ମାତ୍ର ଏ ଦାସର ଧର୍ମ । ଅନ୍ନଦ୍ରୋହୀ ହୋଇ, ଆଦେଶର ଅବମାନନା—ଅସମ୍ଭବ ମଣିମା !

ପୁରୁ—ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କୁ ଚଣ୍ଡାଳ ହସ୍ତରେ ଅର୍ପଣ କରିବାକୁ ରାଜାଦେଶ ଥିଲା ଏ କଥା ଆପଣ କଅଣ ଅସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି ?

ମନ୍ତ୍ରୀ—ଅସ୍ୱୀକାର କରିବା ଦୂରେ ଥାଉ, ସମ୍ରାଟଙ୍କର ଆଦେଶ ଅକ୍ଷରେ ଅକ୍ଷରେ ପ୍ରତିପାଳନ କରିଛି । କହନ୍ତୁ ପ୍ରଭୁ, କହନ୍ତୁ ଉପସ୍ଥିତ ରାଜନ୍ୟମଣ୍ଡଳୀ, ଜଗତ୍‌ପିତା ଜଗବନ୍ଧୁଙ୍କର ସାକ୍ଷାତରେ ଆଜି ଏଠି ସମବେତ ଜନତା କହନ୍ତୁ—ଏଇ

ଘାନହୀନ ବେଶ—କରରେ ସମ୍ମାର୍ଜ୍ଜନୀ—ତୁମ୍ଭ ଆଜି ସେଇ ବୀର ଶ୍ରୀ ଗଜପତି ଗୌଡେଶ୍ୱର ନବକୋଟିକର୍ଣ୍ଣାଟୋତ୍କଳବର୍ଗେଶ୍ୱର ଚଳପତି ସମ୍ରାଟ୍—ନା ଚଣ୍ଡାଳ ? ଉତ୍କଳର ଗଜପତି ମହାରାଜାଙ୍କର ଆଦେଶ ଥିଲା,—ପଦ୍ମାବତୀ ଚଣ୍ଡାଳ କରରେ ସମର୍ପିତା ହେବେ;—ମହାରାଜ କଅଣ ଅସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି—ଆଜି ପବିତ୍ର ଶ୍ରୀଗୁଣ୍ଡିଚା ଦିବସରେ ସେହି ଚଣ୍ଡାଳର କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ସ୍ୱୟଂ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୁହନ୍ତି ବୋଲି ? ଏଥିରେ ଯଦି ମୋର ଅପରାଧ ହୁଏ, ଏ ପକ୍ୱକେଶ-ମଣ୍ଡିତ ଶିର ଉପହାର ଦେବାକୁ ମୁଁ ହସି ହସି ପ୍ରସ୍ତୁତ ମହାରାଜ ! (ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁଇଲେ)

(ସହସା ବଜସୂଚନ୍ଦ୍ରାକ୍ଷ ଆସିଲେ)

ବ:—ଆଉ ବିଳମ୍ବ କାହିଁକି, ମହାରାଜ ! ଚନ୍ଦନ-ସମ୍ମାର୍ଜନୀ ଫିଙ୍ଗି ଦିଅନ୍ତୁ, ତାହା ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସେବକର, ଚଣ୍ଡାଳ ହସ୍ତରେ ଶୋଭା ପାଏ । ତୁମ୍ଭ ରାଜରାଜେଶ୍ୱର, ଶ୍ରୀକରର ଭୂଷଣ ଅସି । ଦିନେ ନ୍ୟାୟବିଚାର କରିଥିଲେ—ଆଜି ମଧ୍ୟ ନ୍ୟାୟ ବିଚାର ଲାଗି କୁଣ୍ଠା କାହିଁକି, ସମ୍ରାଟ ! ଏଇ ଅସି—ଆଉ ସମ୍ମୁଖରେ ଅପରାଧୀ । (ଅସି ବଢ଼ାଇଲେ)

ପୁରୁ—(ସ୍ତମ୍ଭିତ ହୋଇ) ବନ୍ଧୁ ବଜସୂଚନ୍ଦ୍ରାକ୍ଷ ! ଚତୁର ମହାମନ୍ତ୍ରୀ ! (ସାମନ୍ତରାଜା ଓ ଉପସ୍ଥିତ ଜନମଣ୍ଡଳୀ ଆନନ୍ଦରେ କରତାଳି ଦେଲେ)

ମନ୍ତ୍ରୀ—ଏହା କେବଳ ଗଜପତିଙ୍କ ଅନ୍ନର ଗୌରବ । ଆସନ୍ତୁ ଦେବ ! ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସାକ୍ଷ୍ୟରେ, ଆଜି ପବିତ୍ର ଶ୍ରୀଗୁଣ୍ଡିଚା ଦିବସରେ ସର୍ବସମକ୍ଷରେ ଉତ୍କଳର ମହାମନ୍ତ୍ରୀ ତା'ର ରାଜ-ଅନ୍ନ, ରାଜଭକ୍ତିର ପରିଚୟ ଦେବାର ଅବସର ପାଇ ଧନ୍ୟ ।

(ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କ କର ନେଇ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବଙ୍କ କରରେ ସମର୍ପଣ କଲେ) ଜୟ ଜଗନ୍ନାଥ ! ଜୟ ପତିତପାବନ ! ଜୟ ଶରଣପଞ୍ଜର ମହାବାହୁ !

ଜନତା—ସାଧୁ, ସାଧୁ, ସାଧୁ ମହାମନ୍ତ୍ରୀ ! ହରିବୋଲ ! ହରିବୋଲ ! ଜୟ ପତିତପାବନ ଜଗନ୍ନାଥ !

[ତେଲଙ୍ଗି ବାଜା ବାଜି ଉଠିଲା—ହୁରିଆଡ଼ ଆନନ୍ଦ କୋଳାହଳରେ ପୂରିଗଲା]

* ବଷ୍କମ୍ଭକ *

କବିଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ରଚିତ

— ଆଉ କେତୋଟି ଅମର-କୃତୀ —

(ନାଟକାବଳୀ)

ଜୟଦେବ
ଶାରଳା ଦାସ
ଅତିବଡ଼ୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ
ରକ୍ତମନ୍ଦାର
ଧ୍ରୁବ
ଦଶଭୁଜା
ଚଣ୍ଡୀ
ମାଳତୀ
ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଉତ୍କଳ

— କବିଚନ୍ଦ୍ର ଗୀତାବଳୀ —

୧ମ ଖଣ୍ଡ—ଓଡ଼ିଶୀ ବିଭାଗ
୨ୟ ଖଣ୍ଡ—ଲଘୁ ସଙ୍ଗୀତ
୩ୟ ଖଣ୍ଡ—ଭଜନ-ଜଣାଣ
୪ଥ ଖଣ୍ଡ—ପଲ୍ଲୀ-ସଙ୍ଗୀତ
୫ମ ଖଣ୍ଡ—କୀର୍ତ୍ତନ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ

ପ୍ରକାଶକ :—
ଇଉନାଇଟେଡ୍ ବୁକ୍ ହାଉସ୍
ବାଲୁବଜାର, କଟକ-୨